

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КВІТКО НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 378.013.42: 331.556.2: 364 (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність 231 – Соціальна робота

Галузь знань 23 Соціальна робота

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Квітко Н.М. Квітко

Науковий керівник – Лисенко Юлія Олегівна, кандидат педагогічних наук,
доцент

Харків – 2021

АНОТАЦІЯ

Квітко Н. М. Соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 – Соціальна робота. – Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. – м. Харків, 2021.

У дисертації досліджено проблему соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.

На основі дослідження теоретичних та практичних наукових здобутків здійснено систематизацію та порівняльний аналіз основних підходів до вивчення проблем внутрішньо переміщених осіб у соціогуманітарних науках. Аналіз науково-педагогічної літератури сприяли виявленню проблем сучасного суспільства, що полягають у пошуках нового місця проживання та вирішенню питань масових порушень прав громадян України, які покинули тимчасово окуповані території та потребують соціального захисту, подоланню збройних конфліктів, соціально-педагогічної підтримки осіб, які мають статус внутрішньо переміщених. Встановлено, що в Україні функціонує система прийому біженців, діє відповідне законодавство щодо їх прав та свобод, проте система соціального захисту та соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами проходить процес вдосконалення та впровадження інноваційних технологій. Доведено, що актуальним залишається оновлення законодавчої бази, сформованість механізмів її реалізації, причому в умовах зовнішньої агресії, серйозних економічних труднощів, дефіциту часу, адже вимушено переміщені особи потребують негайної допомоги.

Здійснено термінологічне уточнення понять – «переміщені особи», «внутрішньо переміщені особи», проаналізовано характерні ознаки цієї

категорії як об'єкта соціально-педагогічної роботи. З'ясовано, що поняття «внутрішньо переміщені особи» у науковій літературі розглядаються як окремі особи, чи групи осіб, які були змушені залишити свої помешкання, або місця постійного проживання в результаті, або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або спричинених діяльністю людини лих, техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародно-визнаних державних кордонів. Проаналізовано головні проблемами внутрішньо переміщених осіб в Україні та варіанти їх успішного вирішення.

Визначено особливості соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти, зокрема, висвітлено стан наукових розробок щодо основ соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами, шляхом визначення функціонально-рольового підходу.

Сформульовано авторське визначення поняття *«соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти»* як процес спільної взаємодії науково-педагогічних працівників, спеціалістів соціальної сфери та волонтерів, результатом якого є формування соціальної компетентності особистості, комплексу якостей, необхідних для розвитку у внутрішньо переміщених осіб соціальної адаптованості, соціальної активності та соціальної автономності, сприяння у подоланні складних життєвих обставин.

Встановлено, що особливістю соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти є функціонально-рольовий підхід; спільне залучення як представників самого закладу вищої освіти, так і представників громадських організацій, міжнародних благодійних фондів на засадах партнерської взаємодії у активну роботу з вирішення проблем не лише студентської молоді з числа внутрішньо переміщених осіб, а й усіх потребуючих об'єктів зазначеної категорії.

Базуючись на дослідженнях сучасних науковців соціально-педагогічної сфери, у дисертації обґрунтовано професійні ролі фахівців освітньої та соціальних сфер у процесі роботи з внутрішньо переміщеними особами. Визначено та конкретизовано специфічні професійні ролі суб'єктів соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти: вчитель соціальних умінь, консультант, аніматор, фандрайзер, медіатор, соціальний менеджер.

Визначено практичний стан впровадження соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти, вивчено потреби внутрішньо переміщених осіб, з'ясовано рівень їх інформованості щодо послуг, які надаються у закладах вищої освіти та громадськими організаціями, оцінено уміння фахівців, які здійснюють соціально-педагогічний супровід.

Для об'єктивної оцінки стану соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти виокремленні критерії та показники ефективності соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в закладах вищої освіти: мотиваційно-ціннісний критерій (вмотивованість внутрішньо переміщених осіб до самостійного вирішення складних життєвих обставин; бажання оволодіти новими знаннями та вміннями щодо подальшої навчальної та професійної діяльності; бачення власної ролі у процесі соціально-педагогічного супроводу; мотивація до розвитку власної соціальної активності; розвиток особистісних якостей, необхідних для соціальної адаптованості); інформаційно-когнітивний (розуміння сутності соціально-педагогічного супроводу; обізнаність внутрішньо переміщених осіб із правовими законодавчо-нормативними актами, які регулюють надання послуг та захист; розуміння особливостей роботи різних державних закладів соціального захисту населення; знання щодо пошуку інформації та допомоги у відповідних організаціях; обізнаність із особливостями освітнього процесу закладу вищої освіти); організаційно-діяльнісний (здатність внутрішньо переміщених осіб до самостійності,

соціальної активності, вміння ідентифікувати ситуації ризику та уникати їх, чинити опір негативним впливам середовища, що пов'язані з ризиком потрапляння до складних життєвих обставин та самостійне вирішення їх; здатність суб'єктів соціально-педагогічного супроводу впроваджувати професійні функції та ролі у роботу з внутрішньо переміщеними особами та проводити інформаційно-просвітницькі заходи, застосовувати інноваційні технології соціальної роботи, розробляти та реалізувати соціальні проекти з соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, надавати допомогу в ситуаціях насильства та дискримінації).

Визначено рівні ефективності соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти: високий – свідомо, глибока інтеріоризація знань, стійкість переконань, соціальна активність, готовність самостійно вирішувати складні життєві обставини у внутрішньо переміщених осіб, здатність організаторів соціально-педагогічного супроводу ефективно організовувати інформаційно-просвітницькі заходи, надавати допомогу внутрішньо переміщених осіб; середній – підтримка внутрішньо переміщеними особами ідеї самостійного вирішення власних проблем, обізнаність з основними напрямками роботи державних та недержавних організацій з соціального захисту, поверхнева зацікавленість можливістю отримання послуг у процесі соціально-педагогічного супроводу, часткова обізнаність із можливостями вирішення складних життєвих обставин, ситуативне визнання цінності соціально-педагогічної роботи, готовність суб'єктів соціально-педагогічного супроводу розв'язувати професійні завдання в типових ситуаціях; низький – байдуже або негативне ставленням внутрішньо переміщених осіб до процесу соціально-педагогічного супроводу; стійкість традиційних негативних переконань; відсутність елементарних умінь самостійного вирішення власних проблем.

На констатувальному етапі експерименту здійснено контент-аналіз документації (планів, звітів), анкетування внутрішньо переміщених осіб та суб'єктів соціально-педагогічного супроводу. Доведено, що майже половина

вимушено переміщених осіб (50,9% КГ та 56% ЕГ) респондентів характеризується високим рівнем зацікавленості можливістю здійснення з ними соціально-педагогічно супроводу; чверть (25,2% КГ та 23,3% ЕГ) не можуть визначитися зі своїм ставленням. Занепокоєння викликає кількість (23,9% КГ та 16,1% ЕГ) респондентів, яким байдуже, чи буде з ними здійснюватися соціально-педагогічний супровід, чи ні. На думку внутрішньо переміщених осіб, найефективнішими є тренінгові заняття (КГ 78,8, ЕГ 81,2), організовані свята (КГ 63,2 та ЕГ 66,3). Майже однаково ефективні, на думку опитаних, екскурсії (КГ 44,2 та ЕГ 54,3%) та організовані спортивні заходи (КГ 44,2 та ЕГ 56,6%). Такі відповіді вказують на необхідність посилення уваги щодо впровадження інноваційних заходів у процесі соціально-педагогічного супроводу, адже обрані респондентами заходи налагоджують процес адаптації та спілкування, проте не вирішують значної кількості соціальних проблем. У результаті отриманих відповідей, нами було встановлено, що більшість (52,2% КГ та 63,3% ЕГ) респондентів вважають, що у роботі закладів вищої освіти вже було здійснено соціально-педагогічну роботу за консультативно-діагностичним напрямом, 45,5% КГ та 43,7% ЕГ обрали посередницький напрям роботи. На жаль, найменше за все обрали корекційний (23,3% КГ та 24,4% ЕГ) та профілактичний (11% КГ та 17,2% ЕГ) напрями роботи, хоча це досить важливий акцент у вирішенні складних життєвих обставин та їх попередженні.

Теоретично обґрунтовано умови здійснення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб, враховуючи основи державного регулювання надання послуг зазначеній категорії та освітні можливості закладів вищої освіти. Уточнено поняття *«умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти»* та визначено нами, як сукупність певних ресурсів, що створюються у процесі соціально-педагогічної роботи міждисциплінарної команди, впровадження дієвих технологій соціально-педагогічної роботи та сприяють подоланню складних життєвих обставин внутрішньо переміщених осіб через

формування умінь самостійного вирішення проблем, розвитку соціальної активності та адаптованості.

З'ясовано чотири основні умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти: впровадження змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу (оцінювання потреб внутрішньо переміщених осіб, складання індивідуального плану ведення випадку внутрішньо переміщених осіб, залучення до участі у тренінгах, дискусіях, організація та забезпечення діяльності груп взаємодопомоги); міждисциплінарний підхід, що ґрунтується на ефективному партнерстві (аналіз коригування плану ведення випадку у міждисциплінарній команді); інформаційно-просвітницька діяльність (інформування щодо питань, пов'язаних із наданням соціальних послуг і соціальної допомоги громадськими організаціями, варіантів вирішення складних життєвих обставин, соціально-педагогічне консультування внутрішньо переміщених осіб та осіб їх найближчого оточення (очно, телефонне)); підвищення рівня готовності спеціалістів освітньої та соціальних сфер до розроблення та реалізації програм соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб (практичні семінари, тренінги для фахівців освітньої та соціальних сфер).

У процесі впровадження наукової розробки, забезпечення *першої умови* відбувалося шляхом підготовки та впровадження змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу та реалізації тренінгової програми яка враховувала ключові проблеми внутрішньо переміщених осіб, сприяла покращенню психоемоційного стану та комунікативних навичок внутрішньо переміщених осіб, інтеграції за рахунок включеності в спільну діяльність. Було практично реалізовано технології «оцінки потреб», «ведення випадку». Впровадження *другої умови*, а саме міждисциплінарний підхід, що ґрунтується на ефективному партнерстві, відбувалося як на етапі підвищення готовності фахівців до спільної розробки програми соціально-педагогічного супроводу, так і під час безпосередньої роботи з внутрішньо

переміщеними особами міжвідомчими командами. Програма розроблялася у процесі семінарів із залученням представників громадських організацій. *Третю умову* забезпечення інформаційно-просвітницької діяльності, було реалізовано завдяки таким формам роботи: лекція-інформація, дискусія, круглий стіл, прес-конференція, зустріч з фахівцями тощо. Використовувалися аналіз відео сюжетів, робота в групах з розробки схеми вирішення складних життєвих обставин, аналізу ситуацій (case-study). Забезпечення *четвертої умови*, а саме підвищення рівня готовності спеціалістів освітньої та соціальних сфер до реалізації соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб, відбувалося шляхом впровадження методичного забезпечення щодо роботи з внутрішньо переміщеними особами (зокрема, в розкритті змісту соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами та особливостей технологій роботи з ними, характеристиці професійних ролей, необхідних для ефективного соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти).

На контрольному етапі експерименту представлено результати експериментальної роботи, які визначалася шляхом повторного застосування комплексу діагностичних методик визначення рівнів соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти. Здійснено оцінку достовірності змін у рівнях ефективності соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти, що відбулися в контрольній та експериментальній групах. Результати засвідчують істотну відмінність в рівнях ефективності соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти. В експериментальних групах кількість внутрішньо переміщених осіб з високим рівнем ефективності впровадженої роботи збільшилась на 35,7%, з достатнім рівнем підготовки також зросла і становить 3,3%, у свою чергу кількість внутрішньо переміщених осіб з середнім рівнем ефективності зменшилась на 24,4%, з низьким рівнем менше на 14,6%. Ефективність

упроваджених умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти підтверджено також результатами опитування представників освітніх та соціальних послуг.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукові положення, які найбільш повно розкривають новизну дослідження, полягають у тому, що: сформульовано авторське визначення поняття «соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти» як процес спільної взаємодії науково-педагогічних працівників, спеціалістів соціальної сфери та волонтерів, результатом якого є формування соціальної компетентності особистості, комплексу якостей, необхідних для розвитку у внутрішньо переміщених осіб соціальної адаптованості, соціальної активності та соціальної автономності, сприяння у подоланні складних життєвих обставин; уточнено особливості соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в закладах вищої освіти: відповідність функціонально-рольовому підходу у роботі з внутрішньо-переміщеними особами (визначено основні функції та ролі спеціалістів у процесі соціально-педагогічного супроводу), спільне залучення як представників самого закладу вищої освіти, так і представників громадських організацій, міжнародних благодійних фондів на засадах партнерської взаємодії у активну роботу з вирішення проблем не лише студентської молоді з числа внутрішньо переміщених осіб, а й усіх потребуючих об'єктів зазначеної категорії; уперше розроблено й обґрунтовано умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в закладах вищої освіти (реалізація змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу; міждисциплінарний підхід, що ґрунтується на ефективному партнерстві; підготовка до самостійного вирішення складних життєвих обставин шляхом інформаційно-просвітницької роботи; підвищення рівня готовності спеціалістів освітньої та соціальних сфер до розроблення та реалізації програм соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб) уточнено зміст поняття «умови соціально-

педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти».

Практичне значущість результатів дослідження. Обґрунтовані та впроваджені умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в закладах вищої освіти й отримані результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для: подальших теоретичних і практичних досліджень соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами; проведення комплексних досліджень щодо вивчення особливостей роботи закладів вищої освіти з різними групами дорослого населення; розробки та викладання освітніх компонентів для майбутніх працівників соціальної сфери а також підготовки навчальних посібників для них; розробки соціальних проектів і програм, основним завданням яких є підвищення якості інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, соціально-педагогічний супровід, заклади вищої освіти, складні життєві обставини, умови соціально-педагогічного супроводу.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. **Квітко Н. М.** Детермінанти соціально-педагогічної роботи з вимушено переміщеними особами в закладах вищої освіти. *Освіта та педагогічна наука*. 2021. № 2 (177). С. 47–55.
2. **Квітко Н. М.** Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю з обмеженими функціональними можливостями. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 3 (107). С. 33–44.
3. **Квітко Н. М.** Соціально-психологічні особливості адаптації та реабілітації дітей з обмеженими функціональними можливостями. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 4 (108). С. 11–22.

4. **Квітко Н. М.** Організація трудової діяльності майбутніх фахівців за тематикою соціального проекту. *Herald pedagogiki. Nauka i Praktika : wydaniеспецијалне*. 2021. № 68 (06/2021). P. 32–36.

5. **Kvitko N., T.Kuzmenko., T. Tsoi., L.Goncharenko., L.Zhvania.** Social communications of students in the modern intercultural space. *Laplace Em Revista*. 2021. № 7 (Extra-C). P. 303–314.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. **Квітко Н. М.** Соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб в закладах вищої освіти. *Наукові дослідження аспірантів : педагогічна теорія і практика* : тези доп. наук.-прак. конф., м. Харків, 25 квіт. 2018 р., Харків, 2018. С. 29–30.

2. **Квітко Н. М.** Соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб як наукова проблема. *Наукові дослідження аспірантів : педагогічна теорія і практика* : матеріали наук.-прак. конф., м. Харків, 24 квіт. 2019 р., Харків, 2019. С. 31–33.

3. **Квітко Н. М.** Досвід зарубіжних країн та України у роботі з переселенцями. *COVID-19 — challenges in modern science* : матеріали Міжнар. інтернет-конф., м. Варшава, 1-2 черв. 2021 р. Варшава, 2021. С. 57–63.

4. **Квітко Н. М.** Соціальна робота з вимушено переміщеними особами як наукова проблема. *Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах* : матеріали II Міжнар. наук.-прак. інтернет конф., м. Дніпро, 3-4 черв. 2021 р., Дніпро, 2021. С. 282–285.

5. **Квітко Н. М.** Теоретичні основи соціальної роботи з вимушено переміщеними особами в Україні. *Actual trends of modern scientific research* : матеріали Міжнар. наук.-прак. дистанційної конф., м. Мюнхен, 6-8 черв. 2021 р. Мюнхен, 2021. С. 314–319.

6. **Квітко Н. М.** Сутність соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями. *Fundamental and applied research in the modern world* : матеріали Міжнар. інтернет-конф., м. Бостон, 9-11 черв., 2021 р. Бостон, 2021. С. 412–419.

SUMMARY

Kvitko N. M. Socio-pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on obtaining scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 231 – Social work. – Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council. – Kharkiv, 2021.

The problem of social and pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions is investigated in the dissertation.

On the basis of research of theoretical and practical scientific achievements the systematization and the comparative analysis of the basic approaches to studying the problems of internally displaced persons in social and humanitarian sciences is carried out. The analysis of scientific and pedagogical literature helped to identify problems of modern Ukrainian society, which are in search of a new place to live, armed conflicts, mass violations of the Ukrainian citizens' rights on the temporarily occupied territories and forms and methods of social protection, psychological impact and socio-pedagogical work of internally displaced persons are needed to be improved. It has been established that in Ukraine there is a system of refugees` reception, there is relevant legislation on their rights and freedoms, but the system of social protection and socio-pedagogical work with internally displaced persons is in the process of introducing innovative technologies. It is proved that the need to create a legal framework, the formation of mechanisms for its implementation remain relevant, and in conditions of external aggression, serious economic difficulties, lack of time, because internally displaced persons need immediate assistance.

The terminological clarification of the concepts – «displaced persons», «internally displaced persons» have been made, the characteristics of this category as an object of social work are analyzed. It has been found out that the concept of «internally displaced persons» in the scientific literature is considered as

individuals or groups of people who were forced to leave their homes or places of residence as a result, or to avoid the consequences of armed conflict, violence, human rights violations, natural or man-made disasters, technological disasters and which have not crossed internationally recognized state borders. The main problems of internally displaced persons in Ukraine and the need for their successful solution are highlighted.

Peculiarities of social and pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions are determined have been marked, in particular, the state of scientific developments on the basics of socio-pedagogical work with IDPs has been highlighted, by defining the functional-role approach (defining the main functions and roles of specialists in the process of socio-pedagogical support of IDPs).

The author's definition of the concept «social and pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions» as a process of joint interaction of research and teaching staff, social workers and volunteers has been drafted, which results in the formation of social competence of the individual, education of qualities needed for development of internally displaced persons` social adaptability, social activity and social autonomy, assistance in overcoming difficult life circumstances.

It is established that the peculiarity of socio-pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions is the functional-role approach; joint involvement of representatives of the higher education institution itself, as well as representatives of public organizations, international charitable foundations on the basis of partnership and multidisciplinary model in active work to solve problems not only of internally displaced students, but also all needy objects of this category.

Based on the research of modern scientists in socio-pedagogical sphere, it has been substantiated in the dissertation that in the process of socio-pedagogical work with internally displaced persons specialists of educational and social spheres perform various professional roles. The specific professional roles of the subjects

of social and pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions are defined and specified: teacher of social skills, consultant, animator, fundraiser, mediator, social manager.

The practical state of social and pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions is determined, the needs of internally displaced persons are studied, the level of awareness on receiving services provided in higher educational institutions and public organizations is clarified, the skills of social and pedagogical support specialists are assessed.

To assess the state of social and pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions objectively, the criteria and indicators of effectiveness of social and pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions are singled out: motivational and value criterion (IDP motivation to solve difficult life circumstances on their own; their wish to obtain new knowledge and skills for further educational and professional activities; vision of their own role in the process of socio-pedagogical support, motivation to develop their own social activity, development of personality traits necessary for social adaptability); information-cognitive (understanding the essence of socio-pedagogical support; internally displaced persons' awareness in legal laws and regulations governing the provision of services and protection; understanding the peculiarities of various state institutions of social protection; knowledge of searching information and assistance in relevant organizations; awareness in the peculiarities of the educational process of the institution of higher education); organizational and activity (the ability of internally displaced persons to self-determination, social activity, the ability to identify risk in situations and avoid them, to resist the negative effects of the environment associated with the risk of difficult life circumstances and their independent solution; the ability of social pedagogical support to introduce professional functions and roles in the professional activities of internally displaced persons and conduct informational and educational events, apply innovative social work technologies, develop and

implement social projects for social protection of internally displaced persons, provide assistance in situations of violence and discrimination).

The levels of efficiency of social and pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions are determined: high – conscious, deep interiorization of knowledge, stability of beliefs, social activity, readiness to solve internally displaced persons` difficult life circumstances independently; the ability of the social and pedagogical support organizers to organize informational and educational events effectively, to provide assistance for internally displaced persons; medium – support in internally displaced persons the idea of independent solution of their own problems, awareness of the main areas of state work and non-state organizations for social protection; readiness of subjects of social and pedagogical support to solve professional tasks in typical situations, superficial interest in the possibility of receiving services in the process of social and pedagogical support, partial awareness of the possibilities of solving difficult life circumstances, situational recognition of the value of social and pedagogical work; low – indifferent or negative attitude of internally displaced persons to the process of socio-pedagogical support; stability of traditional negative beliefs; lack of basic skills to solve their own problems.

At the ascertaining stage of the experiment, a content analysis of documentation (plans, reports), questionnaires of internally displaced persons and subjects of social and pedagogical support was carried out. It is proved that almost half of the forcibly displaced persons (50.9% CG and 56% EG) of the respondents are characterized by a high level of interest in the possibility of carrying out social and pedagogical support with them; a quarter (25.2% CG and 23.3% EG) cannot determine their attitude. Of concern is the number (23.9% of CG and 16.1% of EG) of respondents who do not care whether they will be provided with socio-pedagogical support or not. According to IDPs, the most effective are trainings and training sessions (CG 78.8, EG 81.2), organized holidays (CG 63.2 and EG 66.3). According to the respondents, excursions (CG 44.2 and EG 54.3%) and organized sports events (CG 44.2 and EG 56.6%) are almost equally effective. Such answers

indicate the need to pay more attention to the implementation of innovative measures in the process of socio-pedagogical support, because the measures selected by respondents adjust the process of adaptation and communication, but do not solve a significant number of social problems. As a result of the received answers, we found out that the majority (52.2% of CG and 63.3% of EG) of respondents believe that socio-pedagogical work in the consultative-diagnostic direction has already been carried out in the work of higher educational institution, 45.5% of CG, 43.7% EG chose the mediation direction of work. Unfortunately, the least chosen are corrective (23.3% CG and 24.4% EG) and preventive (11% CG and 17.2% EG) areas of work, although this is a very important emphasis in solving difficult life circumstances and preventing them.

The conditions of social and pedagogical support of internally displaced persons are theoretically substantiated, taking into account the basics of state regulation of providing services in this category and educational opportunities of social and pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions. The concept of *«conditions of social and pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions»* is specified and defined by us as a set of certain resources created in the process of social and pedagogical work of a multidisciplinary team, introduction of effective social work technologies and contribute to the overcoming difficult life circumstances of internally displaced persons through the formation of independent problem solving skills, development of social activity and adaptability.

Four main conditions of social and pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions have been clarified: introduction of content and technological ensuring of social and pedagogical support (assessment of internally displaced persons` needs; drawing up an individual case plan for internally displaced persons, involvement in trainings, discussions , assistance to internally displaced persons in the preparation of the document, organization and support of mutual assistance groups); multidisciplinary and interagency approach based on effective partnership (analysis of case management

adjustment in a multidisciplinary team); informational and educational activities (informing on issues related to the provision of other services and public organizations` social assistance, options for resolving difficult life circumstances, socio-pedagogical counseling of internally displaced persons and persons from the immediate environment (off-line, by phone)); increasing the level of readiness of specialists in educational and social spheres to develop and implement programs of social and pedagogical support for internally displaced persons (practical seminars, trainings for specialists in educational and social spheres).

In the process of implementing the scientific development, provision of the *first condition* was provided by preparing and implementing the content and technological ensuring of socio-pedagogical support and implementation of a training program that took into account key issues of internally displaced persons, improved psycho-emotional state and communication skills of internally displaced persons, integration of the group due to the need for constant involvement in joint activities. There was a practical implementation of the technology of «needs assessment», «case management». The introduction of *the second condition*, namely a multidisciplinary and interagency approach based on effective partnership, took place both at the stage of increasing the readiness of specialists to develop a joint program of socio-pedagogical support and during direct work with internally displaced persons and interagency teams. The program was developed during panel discussion with the participation of public organizations representatives. The Program was implemented through carrying seminars and trainings out for multidisciplinary and interagency groups of specialists. *The third condition* for providing informational and educational activities was realized through the following forms of work: lecture-information, discussion, panel discussion, press conference, meeting with specialists, etc. The analysis of video plots, work in groups on development the scheme of the difficult life circumstances decision, the analysis of situations (case-study) were used. Ensuring *the fourth condition*, namely increasing the level of readiness of specialists in education and social spheres to implement socio-pedagogical support for internally displaced

persons, was through the introduction of methodological support for work with internally displaced persons (in particular, in disclosing the content of socio-pedagogical work on internally displaced persons and features of technologies of work with them, characteristics of the professional roles necessary for effective social and pedagogical support of internally displaced persons in HEI).

At the control stage of the experiment, the results of experimental work are presented, which were determined by repeated application of a set of diagnostic methods for determining the levels of socio-pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions. The reliability of changes in the levels of effectiveness the socio-pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions, which took place in the control and experimental groups, was assessed. The results show a significant difference in the levels of effectiveness the socio-pedagogical support for internally displaced persons in higher education institutions. In the experimental groups, the number of internally displaced persons with a high level of effectiveness of the implemented work increased by 35.7%, whereas a sufficient level of training also increased to 3.3%, in turn, the number of internally displaced persons with an average level of efficiency decreased by 24.4% , with a low level less by 14.6%. The effectiveness of the introduced conditions of social and pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions was also confirmed by the results of a survey of educational and social services` representatives.

Scientific novelty of the obtained results. The scientific thesis that most fully reveal the novelty of the study are the following: the author's definition of «socio-pedagogical support of internally displaced persons in higher education» has been formulated as a process of joint interaction of research and teaching staff, social workers and volunteers, which resulted in the formation of individual`s social competence, the education of a set of qualities needed for the development of social adaptability, social activity and social autonomy of internally displaced persons, assistance in overcoming difficult life circumstances; the peculiarities of social and pedagogical support of internally displaced persons in higher education

institutions are specified: compliance with the functional-role approach in working with internally displaced persons (definition of the main specialists` functions and roles in the process of social and pedagogical support); active work on solving the problems not only of student youth from among internally displaced persons, but also of all needy objects of this category; for the first time the conditions of social and pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions were developed and substantiated (implementation of content and technological ensuring of social and pedagogical support; multidisciplinary and interdepartmental approach based on effective partnership; preparation for independent solution of difficult life circumstances through informational and educational work; increasing the level of readiness of specialists in educational and social spheres to develop and implement programs of social and pedagogical support of internally displaced persons); clarified the content of the concept «conditions of social and pedagogical support of internally displaced persons in higher educational institutions».

The practical significance of the research results. The conditions of socio-pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions were substantiated and implemented and the obtained results of the dissertation research can be used for: further theoretical and practical research of socio-pedagogical work with internally displaced persons; conducting comprehensive research to study the peculiarities of higher educational institutions` work with different groups of the adult population; development and teaching of educational components for future employees in social work, as well as preparation of tutorials for them; development of social projects and programs, the main task of which is to improve the quality of internally displaced persons` integration.

Key words: internally displaced persons, social and pedagogical support, institutions of higher education, difficult life circumstances, conditions of social and pedagogical support.

**LIST OF THE APPLICANT'S PUBLICATIONS ON
THE TOPIC OF THE THESIS**

Publications representing the main scientific results of the thesis:

1. **Kvitko N. M.** Determinants of socio-pedagogical work with forcibly displaced persons in institutions of higher education. *Education and pedagogical science*. 2021. № 2 (177). P. 47–55.

2. **Kvitko N. M.** Organization of socio-pedagogical work with children and youth with functional handicaps. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. 2021. № 3 (107). P. 31–33.

3. **Kvitko N. M.** Socio-psychological features of adaptation and rehabilitation of children with functional handicaps. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. 2021. № 4 (108). P. 57–63.

4. **Kvitko N. M.** Organization of labor activity of future specialists on the subject of social project. *Herald pedagogiki. Science and Practice: special editions*. 2021. № 68 (06/2021). R. 32–36.

5. **Kvitko N.**, T.Kuzmenko., T. Tsoi., L.Goncharenko., L.Zhvania. Social communications of students in the modern intercultural space. *Laplage Em Revista*. 2021. № 7 (Extra-C), P. 303–314.

Publications that testify the approbation of the thesis materials:

1. **Kvitko N. M.** Socio-pedagogical support of internally displaced persons in higher education institutions. *Postgraduate research: pedagogical theory and practice* : proceedings of the scientific-practical conference, c. Kharkiv, april 25 /2018. Kharkiv, 2018. P. 29–30.

2. **Kvitko N. M.** Socio-pedagogical support of internally displaced persons as a scientific problem. *Postgraduate research: pedagogical theory and practice* : proceedings of the scientific-practical conference, c. Kharkiv, april 24/2019. Kharkiv, 2019. P. 31–33

3. **Kvitko N. M.** Experience of foreign countries and Ukraine in working with migrants. *COVID-19 - challenges in modern science* : proceedings of the

international Internet conference, c. Warsaw, June 1-2 /2021. Warsaw, 2021. P. 57–63.

4. **Kvitko N. M.** Social work with internally displaced persons as a scientific problem. *Ways of science development in modern crisis conditions* : materials of the II International scientific-practical Internet conference, Dnipro, June 3-4 / 2021. Dnipro, 2021. P. 282–285.

5. **Kvitko N. M.** Theoretical bases of social work with internally displaced persons in Ukraine. *Actual trends of modern scientific research* : proceedings of the international scientific-practical distance conference, c. Munich, June 6-8 /2021. Munich, 2021. P. 314–319.

6. **Kvitko N. M.** The essence of socio-pedagogical work with IDPs. *Fundamental and applied research in the modern world* : proceedings of the international scientific and practical conference, c. Boston, June 9-11/ 2021. Boston, 2021. P. 412–419.

ЗМІСТ

ВСТУП	24
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні основи соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти	33
1.1. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні....	33
1.2. Особливості соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.....	60
1.3. Практичний стан соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.....	88
Висновки до розділу 1	120
РОЗДІЛ 2. Дослідно-експериментальна робота з впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти	123
2.1. Теоретичне обґрунтування умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.....	123
2.2. Впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.....	143
2.3. Ефективність впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.....	165
Висновки до розділу 2	192
ВИСНОВКИ	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	199
ДОДАТКИ	223

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВПО – внутрішньо переміщені особи

ЗВО – заклади вищої освіти

ЗУ – закон України

ВР – Верховна Рада

СЖО – складні життєві обставини

АТО – антитерористична операція

КГ – контрольна група

ЕГ- експериментальна група

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні політичні та соціальні зміни в Україні призвели до великих потоків людей, які були змушені залишити місця свого постійного проживання і переселитись до інших регіонів України. За даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб станом на 4 січня 2021 року взято на облік 1459170 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим. У вітчизняній науковій літературі, засобах масової інформації їх визначають як «внутрішні мігранти», «вимушені переселенці», в офіційних документах – як «внутрішньо переміщені особи», що відповідає англomовному терміну «internally displaced persons». У системі надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам все ще проблемними залишаються питання залучення у активну роботу з вирішення їх проблем закладів вищої освіти, які є безпосереднім осередком адаптації та подолання несприятливих викликів внутрішнього й зовнішнього середовищ, суб'єктами з освітніх, правових, соціально-педагогічних послуг. Ці потреби формують зміст роботи не лише для закладів вищої освіти, а й для громадських організацій, міжнародних донорів, які можуть бути платформою для створення центрів по роботі з вимушено переміщеними особами.

Сьогодні напрацьовано міжнародні принципи, стратегії, правила та процедури роботи з внутрішньо переміщеними особами. Законодавство України щодо внутрішньо переміщених осіб активно почало формуватися з 2014 року: Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VII; Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (Редакція від 09.10.2015 р.); Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України» від 02.03.2015 р. 211-VIII; Закон України від 05.03.2015 р. № 245-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо

переміщених осіб»; Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 509 «Про облік осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції»; Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг».

Наразі в Україні сформовано мінімально достатню наукову базу, необхідну для надання послуг внутрішньо переміщеним особам, проте закладам вищої освіти не вистачає узгодженості дій з іншими суб'єктами інтеграції ВПО у сучасне суспільство. Через це існує запит на оновлені, більш ефективних технологіях соціально-педагогічної роботи, які б сприяли забезпеченню різними послугами не лише студентську молодь з числа внутрішньо переміщених, а усіх потребуючих у соціально-педагогічній роботі з представників внутрішньо переміщених осіб, що матиме більшу суспільну користь і цінність.

Таким чином, перед науковою спільнотою з'явилися нові завдання, для вирішення яких важливим є дослідження стану соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб та окреслення умов для вирішення їхніх складних життєвих обставин в умовах закладів вищої освіти. Пошуки у наукових наробках вказують на міждисциплінарний характер дослідження проблеми соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у ЗВО як освітнього та соціального феномена, що має свою специфіку.

У історії наукових досліджень розробкою проблеми біженців та вимушених переселенців займалися зарубіжні вчені П.Банеке (P. Baneke), М. Вагнер (M. Wagner), Д.Макнамара (D. McNamara), К.Нгуєн (K.Nguyen), Ю. Путцер (J. Putzer), Д.Патрик (D. Patrick), В. Таргонскене (W. Targonskene) Т. Хаджимануель (T. Hadjimanuel), Д.Хорекенс (D. Horekens).

Проблемним колом внутрішньо переміщених осіб в Україні приділено увагу таких науковців, як О. Балакірева (трудоий потенціал та рівень державної підтримки ВПО); Т. Бондар (доступ до медичних послуг та психологічний стан ВПО); С. Бубняк (соціальне самопочуття внутрішньо переміщених осіб); О. Іванкова-Стецюк (моделі інтеграції ВПО); Г. Гончаренко, Д. Іванова, О.Карпенко, В. Новік, Н. Романовою (питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб почали досліджуватись); Ж. Зайончковская, М. Лебедєва, В. Павленко, Є. Пивовар, Г. Солдатова, Т. Стефаненко (питання, пов'язані з адаптацією переселенців на нових територіях); А. Капської, М. Лукашевича, Л. Тютті (загальнотеоретичні проблеми соціальної роботи з даною категорією населення); Е. Лібанова (проблеми якості життя населення); О. Міхеєва і В. Серєда (основні причини, стратегії переселення й проблеми адаптації ВПО); Є. Соловійов механізми державного регулювання у сфері внутрішньої вимушеної міграції в Україні) та ін.

Форми та методи соціально-педагогічної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями досліджено у наукових роботах А. Акмалова, С. Астраханцевої, О. Білик, Т.Веретенко, Н. Заверико, І. Зайнишева, В. Капіцина, Н. Прокушевої; соціальну роботу з біженцями в соціальних службах та інтегративних агенціях вивчали німецькі вчені Г. Ауернхеймер та Т. Бок.

Проблеми державного регулювання міграційних процесів, питання соціальних гарантій внутрішньо переміщених осіб представлені у звітах Міжнародної організації з міграції ООН (МОМ), Програмі розвитку ООН (ПРООН) в Україні, Світового банку й Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР).

Незважаючи на наявність широкого кола наукових публікацій щодо досліджуваної проблематики, відзначимо недостатність їх соціально-педагогічної концептуалізації саме в контексті соціально-педагогічного супроводу у закладах вищої освіти. Теоретична невизначеність та практична

значущість зумовила обрання теми дослідження – «Соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної теми кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради «Розвиток соціальності різних категорій осіб в умовах трансформаційних змін в українському соціумі» (державний реєстраційний номер 01117U007461) в якому автор брала участь як виконавець.

Тему дослідження затверджено на засіданні кафедри соціальної роботи (протокол № 3 від 10.10.2018 року), та Вченій раді академії (протокол № 4 від 21.11.2018 року).

Об'єкт дослідження – соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – умови, що забезпечують ефективність соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.

Для досягнення зазначеної мети поставлено **завдання дослідження:**

- здійснити систематизацію та порівняльний аналіз основних підходів до вивчення проблем внутрішньо переміщених осіб у соціогуманітарних науках;
- охарактеризувати особливості соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти;
- проаналізувати практичний стан соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти;
- теоретично обґрунтувати умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти;

– впровадити умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти;

– визначити ефективність впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.

Методологічні засади дослідження: принципи системності, науковості, цілісності; педагогічні та психологічні положення про єдність теорії з практикою; гуманістичні філософські ідеї про особистісний розвиток та інтеграцію як цінність суспільства; сучасні теорії та концепції: філософії освіти; соціально-педагогічної діяльності; соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами; соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в закладах вищої освіти.

Теоретичне і практичне значення дослідження становлять: законодавча база України щодо визначення провідних понять (Конституція України, міжнародно-правові акти, постанови Верховної Ради України, нормативно-правові акти Президента України та Кабінету Міністрів України, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб»; провідні аспекти державного регулювання міграційних процесів (І. Войналович, В. Воронкова, В. Голубь, А. Дергач, К. Крохмальової, О. Малиновська); висвітлення зарубіжного досвіду вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб (П. Банеке, Д. Макнамара, К. Нгуєн, Д. Патрик, Ю. Путцер В. Таргонскене Т. Хаджимануель); дослідженням проблем внутрішньо переміщених осіб (Е. Лібанова, І. Майданік, О. Малиновська, О. Хомра, І. Прибиткова, Ю. Римаренко); загальнотеоретичні проблеми соціальної роботи з даною категорією населення (В. Гейц, А. Капська, О. Карпенко, Є. Лібанова, М. Лукашевич, І. Ніколайчук, А. Сердюк, Л. Тюття); окремі підходи щодо технологій роботи з внутрішньо переміщеними особами (Т. Бондар.

Т. Веретенко, Т. Доронюк, А. Солодько); особливості соціально-педагогічного супроводу у закладах вищої освіти (М. Андрєєва, О. Безпалько, О. Білик, І. Зверєва, Р. Вайнола, Л. Петриченко); звіти Міжнародної організації з міграції ООН (МОМ), програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні. Результати дослідження можуть становити інтерес для викладачів та здобувачів освіти закладів вищої освіти, представників громадських організацій та благодійних фондів, що займаються проблемами внутрішньо переміщених осіб. Висновки роботи можуть використовуватися установами соціальної роботи, волонтерами.

Для досягнення мети та поставлених завдань застосовано комплекс **методів дослідження**: загальну методологічну основу роботи становили загальнонаукові та спеціальні методи дослідження (узагальнення, аналізу та синтезу, логічного та історичного підходу наукової абстракції). *Теоретичні* – загальнометодологічні основи дослідження; систематизація та уточнення змісту поняття «внутрішньо переміщені особи»; класифікація та типологізація проблем та потреб внутрішньо переміщених осіб та особливостей соціально-педагогічного супроводу їх у закладах вищої освіти. *Емпіричні* – аналіз планів виховної роботи обраних закладів вищої освіти; метод експертних інтерв'ю (для глибокого розуміння зміни у задоволенні потреб внутрішньо переміщених осіб); метод фокус-групового дослідження (для виявлення проблем внутрішньо переміщених осіб, направленості соціально-педагогічного супроводу); спостереження; усні та письмові опитування за допомогою діагностичних методик, соціально-педагогічний експеримент для перевірки ефективності соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в закладах вищої освіти. *Методи математичної статистики* – для якісного та кількісного аналізу результатів дослідження. Графічні – для візуалізації отриманих результатів.

Експериментальна база дослідження: Луганський національний університет імені Тараса Шевченка; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та структурні

підрозділи Красноградський педагогічний фаховий коледж та Балаклеївський педагогічний фаховий коледж; громадська організація Асоціація багатодітних сімей «АММА».

До експериментальної роботи загалом на констатувальному, формувальному та контрольному етапах експерименту було залучено 368 ВПО, 28 фахівців освіти, 5 практичних психологів, 2 соціальних педагогів, 4 представників громадської організації, проректор з виховної роботи ЗВО, представників студентського самоврядування.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукові положення, які найбільш повно розкривають новизну дослідження, полягають у тому, що:

– сформульовано авторське визначення поняття «соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти» як процес спільної взаємодії науково-педагогічних працівників, спеціалістів соціальної сфери та волонтерів, результатом якого є формування соціальної компетентності особистості, комплексу якостей, необхідних для розвитку у внутрішньо переміщених осіб соціальної адаптованості, соціальної активності та соціальної автономності, сприяння у подоланні складних життєвих обставин;

– уточнено особливості соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в закладах вищої освіти: відповідність функціонально-рольовому підходу у роботі з внутрішньо-переміщеними особами (визначення основних функцій та ролей спеціалістів у процесі соціально-педагогічного супроводу); спільне залучення як представників самого закладу вищої освіти, так і представників громадських організацій, міжнародних благодійних фондів на засадах партнерської взаємодії у активну роботу з вирішення проблем не лише студентської молоді з числа внутрішньо переміщених осіб, а й усіх потребуючих об'єктів зазначеної категорії;

– уперше розроблено й обґрунтовано умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в закладах вищої освіти (реалізація

змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу; мультидисциплінарний та міжвідомчий підхід, що ґрунтується на ефективному партнерстві; підготовка до самостійного вирішення складних життєвих обставин шляхом інформаційно-просвітницької роботи; підвищення рівня готовності спеціалістів освітньої та соціальних сфер до розроблення та реалізації програм соціально-педагогічного супроводу ВПО);

– уточнено зміст поняття *«умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти»*.

Практичне значення одержаних результатів. Обґрунтовані та впроваджені умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в закладах вищої освіти й отримані результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для: 1) подальших теоретичних і практичних досліджень соціально-педагогічної роботи з ВПО; 2) проведення комплексних досліджень щодо вивчення особливостей роботи ЗВО з різними групами дорослого населення; 3) розробки та викладання освітніх компонентів для майбутніх працівників з соціальної роботи а також підготовки навчальних посібників з для них; 4) розробки соціальних проектів і програм, основним завданням яких є підвищення якості інтеграції ВПО.

Результати дослідження **впроваджено** у роботу Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 1/485 від 07.06.2021 р); Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та структурні підрозділи Красноградський педагогічний фаховий коледж, та Балаклеївський педагогічний фаховий коледж (довідка № 232/101-13 від 08.04.2021 р); громадська організація Асоціація багатодітних сімей «АММА» (довідка № А/18 від 21.04.2021 р).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею; наукові результати та висновки, що містить дисертація отримано автором особисто.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні теоретичні та практичні результати дослідження було представлено в доповідях і повідомленнях на наукових, науково-практичних конференціях різного рівня: *Міжнародних* – «COVID-19 — CHALLENGES IN MODERN SCIENCE» (Варшава, 2021), Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах (Дніпро, 2021), Actual trends of modern scientific research (Мюнхен, 2021), Fundamental and applied research in the modern world : матеріали між (Бостон, 2021); *Всеукраїнських* – Наукові дослідження аспірантів : педагогічна теорія і практика (Харків, 2018), Наукові дослідження аспірантів : педагогічна теорія і практика (Харків, 2019).

Публікації. Основний зміст дисертаційної роботи висвітлено у 11 наукових публікаціях, з яких 3 статті в наукових фахових виданнях України; 1 стаття – у закордонному періодичному виданні; 1 стаття – у періодичному виданні, включеному до науково метричних баз Web of Science.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків та 9 додатків на 44 сторінках. Робота містить 21 таблицю та 28 рисунків. Список використаних джерел складається з 223 найменувань (з них 21 іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації 268 сторінок, з них 174 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні

Пошуки нового місця проживання, збройні конфлікти, масові порушення прав громадян України на тимчасових окупованих територіях є новими проблемами для нашої держави та потребують врегулювання питань захисту прав і свобод таких громадян, удосконалення форм і методів соціального захисту, психологічного впливу та соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Наразі, в Україні функціонує система прийому біженців, діє відповідне законодавство щодо їх прав та свобод, проте система соціального захисту та соціально-педагогічного супроводу ВПО проходить процес впровадження інноваційних технологій. Актуальним залишається необхідність створення законодавчої бази, сформованість механізмів її реалізації, причому в умовах зовнішньої агресії, серйозних економічних труднощів, дефіциту часу, адже вимушено переміщені особи потребують негайної допомоги.

За результатами поданої інформації у Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб, у результаті бойових дій на Сході України та анексії Криму, з 2014 по 2021 роки кількість осіб, які вимушено залишили місце свого проживання і шукали притулку та державного захисту у інших регіонах країни зросла до 1525163. Серед таких осіб найбільша кількість представників похилого віку (724427), дітей та неповнолітніх (197622), осіб з інвалідністю (51355), тобто категорій населення, які найбільше потребують соціально-педагогічного втручання [34].

Враховуючи, що термін «внутрішньо переміщена особа» відносно новий, актуальність дослідження підтверджується інтересом до

проблематики міграції зарубіжних дослідників. У різні часи розробкою проблеми біженців займалися зарубіжні вчені Г. Гудвін Гілл (G. Goodwin Hill) [33], Ж. Егер [213], (J. Eger) [216], Д. Макнамара (D. McNamara) [214], К. Нгуєн (K. Nguyen) [205], Д. Патрик (D. Patrick) [205], Д. Хорекенс (D. Horekens) [211].

Численні дослідження у різних галузях науки присвячені проблем мігрантів, біженців, переселенців. Так, основним причинам та наслідкам зовнішньої міграції з України присвячено дослідження М. Лібанової [75]; демографічний аналіз, стан української міграції до Іспанії досліджено у роботах І. Майданік тенденції міграції; шляхи реагування на трудову міграцію громадян України за кордон запропоновано у роботі О. Малиновської [82]; проблеми демографії та тенденції міграції розкрито у роботах І. Прибуткої [120]. Освітню парадигму міграції вивчали І. Ковалишин [65], історико-правовий аспект Л. Левчук [56], В. Полтавець [173].

Найбільшу увагу проблемі правового статусу біженців в Україні приділено у наукових працях О. Застовецької, Б. Застовецького, Д. Ткач [43]. Юридичний напрям роботи з ВПО як суб'єктами права та соціального забезпечення вивчали І. Басова [9], О. Балакірева [25], І. Ковалишин [65].

Дж. Беррі (J. Berry) [211], В. Грищенко [34], Г. Солдатова [118], А. Фернхем (A. Fernham) [218] досліджували особливості соціально-психологічної адаптації переселенців до нового середовища. Форми та методи соціально-педагогічної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями досліджено у наукових роботах А. Акмалова [3], С. Астраханцевої [11], Н. Заверико [42], І. Зайнишева [32], В. Волинець [138], В. Михайловський [80]; соціальну роботу з біженцями в соціальних службах та інтегративних агенціях вивчали німецькі вчені Г. Ауернхеймер (G. Auernheimer) [204] та Т. Бок (T. Bock) [207]; принципи соціально-педагогічної діяльності з мігрантами та функції соціальних педагогів у роботі з такою категорією клієнтів розглянуто у працях Н. Басової [10], В. Тимчук

[185], Я.Ступник [185]. Щодо особливостей соціально-педагогічної роботи з вимушено переміщеними особами зі сходу України, то дана проблематика не була до сьогоднішнього часу актуальною у нашій країні, тому й наукові дослідження у цій сфері представлені на недостатньому рівні.

Ретроспективний аналіз дослідження вказує на історичні передумови виникнення поняття «внутрішньо переміщена особа» та основних причин зростання кількості таких осіб в Україні.

Внутрішнє переміщення населення можна спостерігати з початку розвитку людства. Ще у первісному суспільстві характерним було зміна постійного місця проживання клану, роду, що було пов'язано з природними катаклізмами, освоєнням нових земель, нападами між племенами.

Особливістю Стародавнього світу було масові захоплення рабів, масштабні колонізації, мусульманські народи досягли розширення своїх територій через завоювання і работоргівлю [52, с.34].

Зі здійсненням восьми хрестових походів кількість внутрішньо переміщених осіб та мігрантів зростає. У дисертаційному дослідженні Наджафгулієв, Рафіг Іслам огли (Najafgulyev, Rafiq Islam ogli) вказано, що, до 1270 року у результаті Хрестових походів, турки і араби захоплені мусульманських держав перетворилися на біженців, покидаючи свої місця проживання заради порятунку, піддаючись переслідуванням [89, с.16].

Оглядовий аналіз монографії Д. Розовика «Переселенський рух в Україні: друга половина XVI ст. - 1930-і роки» [141] вказує на те, що вимушене переселення в Україні розпочалося у часи ще перебування України під адміністративним підпорядкуванням Польщі. Політика Короля Казимира IV зчинила опір серед українського народу, адже економічний стан значної частини населення України залежало від польських феодалів, що було законодавчо закріплено у вигляді панщини. Протести українського населення Волині, Поділля, Київщини носили повстанчистський характер та характеризувалися втечами селян на вільні землі Лівобережної України. Саме в ті часи відбувається заснування вільних поселень, в історії названі як

козацької і Запорізької Січі. Тобто відбувається процес внутрішнього переміщення населення, проте у ті історичні проміжки часу такі події ознаменовують як економічна та соціальна міграція.

Пізніше (XVIII -XIX ст.), українські урядовці створюють усі умови для вимушеного переміщення та міграції українського народу, адже відбуваються постійні економічні утиски, політичні переслідування, заселення та видача земельних наділів мешканцям інших держав, що змушує для утримання власної родини українців шукати вільні земель, як на території своєї батьківщини, так і поза її межами [104].

Зокрема, з метою прискореного освоєння степових просторів Причорномор'я (сучасні міста Одеса, Миколаїв, Херсон, Маріуполь) у 1770 р. Катериною II схвалено план по заселенню південних територій, який був реалізований шляхом переселення селян, ремісників, купців та інших верств населення [147, с.47].

Науково важливо зазначити, що історична доказова база до середини ХХ ст.. усі вимушені переселення зазначає як внутрішня міграція. Так, авторами-дослідниками Т. Балабушевич, В. Баран зроблено історико-економічне вивчення розвитку України, де зазначено, що з метою прискорення заселення Південно-Усурійського краю у 1882 р. були впроваджені правила переміщення селянських родин за кошти держави. З метою збільшення населення в Амурській і Приморській областях переселенців назавжди звільняли від податку, чоловіки були звільнені від рекрутської повинності, надавалося право володіння земельними наділами довічно [38].

Історично важливими подіями для вивчення питання вимушеного переміщення має період колективізації (від 1930 року «Про заходи щодо ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації»), відповідно до якої здійснювалося конфіскація майна, заслання на Північ, Урал, Сибір і Казахстан, переселення з колгоспів в інші райони місцевості [85].

Архівні документи підтверджують припущення про штучний голод та примусове виселення українського народу у 1932–1933 рр., коли у період геноциду відбувається опустошення місцевості шляхом вимирання населення. Як наслідок таких подій, на Сході та Півдні країни відбувається заселення українських сільських земель представниками російської національності, що заохочувалося безкоштовним отриманням будинків і садиб, а українське населення змушено було шукати місце проживання в Центральних та Західних частинах країни [144].

Історичні знахідки, музейні експонати, літературні записи є свідченням того, що під час Другої світової війни близько 10 млн. чоловік було вислано з дислокацій звичного місця проживання за расовими, релігійними або політичними ознаками. Саме у цей історичний проміжок часу термін «переміщена особа» почав широко використовуватися як у повсякденному спілкуванні, так і у документальних згадках.

Так, юридично важливою подією у сфері захисту ВПО можна відзначити 1972 р., коли Генеральна Асамблея ООН розширила мандат Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), який охоплював біженців та шукачів притулку, зокрема осіб, які шукали міжнародного захисту, на осіб, переміщених всередині власних країн. У 1998 р. структури ООН схвалили Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країни, поширюючи гуманітарне право та норми із захисту прав людини на ВПО [145].

В українській історії у 1986 році вибух четвертого енергоблоку Чорнобильської атомної електростанції у м. Прип'ять спричинив термінову масову евакуацію населення з зони радіаційного забруднення (близько 160 000 осіб). У ці роки відбувається важливі для практики соціальної та соціально-педагогічної роботи події, зокрема особам, які проживали на території забруднених зон, надано особливий статус. Проте, лише у 1992 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 706 «Про відселення та самостійне переселення громадян з територій, що зазнали радіоактивного

забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС» громадянам, які проживали в населених пунктах, віднесених до зони безумовного (обов'язкового) відселення надано особливі права, що гарантували їм отримання житла за обраним громадянами місцем проживання; будівництво на присадибних ділянках за кошти обласних державних адміністрацій; компенсація вартості домашнього майна, яке за ступенем радіоактивного забруднення не може бути перевезено на нове місце проживання державними адміністраціями [114].

Враховуючи теоретичні нароби щодо проблем внутрішньо переміщених осіб, звертаємо увагу на досить радикальні положення та визначення даного поняття. Розглядаючи поняття «внутрішньо переміщена особа», варто розкрити в першу чергу, зміст понять «мігрант», «біженець», оскільки із врахуванням великого потоку інформації із ЗМІ вище згадані поняття часто ототожнюють, що не є доречним.

У сучасному словнику іншомовних слів під редакцією Л. Нечволода поняття «мігрант» [від латин. *migrans* (*magrantis*) той, хто переселяється] трактується як «особи, що здійснюють міграцію» [165].

Термін «міграція населення» (лат. *migratio* — переселення) — це переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час. Осіб, які вчиняють міграцію, називають мігрантами [169].

Як синонім до внутрішньо переміщених осіб використовують термін «біженець». Цінним є наукова думка І. Ковалишиної, яка формує розуміння поняття «біженець» враховуючи позитивні критерії, за наявності яких особа може бути визнана біженцем за умови: переслідування особи або обґрунтованих побоювань переслідування; переслідування за ознаками раси, віросповідання, національності, соціальної належності, політичних переконань, громадянства (при цьому достатньо переслідування лише за однією з ознак); відсутність захисту з боку держави від таких переслідувань [55, с. 8].

Важливою подією для української соціально-педагогічної практики став 2002 рік, коли згідно з Конвенцією про статус біженців, використання слово «біженець» до українських громадян стало некоректним [74]. Погоджуючись з думкою Марка Вумана (M Wuman), важливо розрізняти ВПО, тобто тих, хто залишив своє місце проживання в межах держави, і тих осіб, які є юридично визначеними біженцями та користуються міжнародним правовим захистом [221, с. 13-14].

У сучасній науковій літературі спостерігається полісемія щодо ВПО. Зокрема, таких осіб визначають як «внутрішньо переміщеними особами», «вимушеними переселенцями», «внутрішніми мігрантами», «переселенцями із зони АТО», «біженцями» тощо.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначає «внутрішньо переміщених осіб як громадян України, іноземців або осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [42].

У керівних принципах з питання переміщення осіб всередині країни вказано, що «внутрішньо переміщені громадяни це особи, або групи осіб, яких змусили рятуватися втечею або залишити свої домівки чи місця звичайного проживання в результаті або з метою уникнути наслідків воєнного конфлікту, масового насильства, порушень прав людини, стихійного чи викликаного людською діяльністю лиха, й які не перетинали міжнародно визнаних державних кордонів» [145].

До ВПО відносять осіб, які зазнали вимушених переміщень внаслідок окупації території іноземною державою, агресії, воєнного конфлікту, масового насильства та/або масового порушення прав людини [211].

Вивчаючи питання отримання статусу біженця в міжнародному праві, Г Гудвін-Гілл (Mr. Goodwin Hill) надав визначення ВПО як «осіб, які змушені раптово тікати зі своїх будинків у результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і знаходяться на території власної країни» [33, с. 93].

Аналізуючи особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах І. Григоренко та Н. Савельєва зазначають, що «внутрішньо переміщені особи - це особи, які підпадають під визначення вимушені переселенці, але які, покинули місце свого постійного проживання, проте, залишаються в країні своєї громадянської належності та можуть користуватися її захистом» [168, с. 9].

Теоретико-методичний аналіз літератури дозволяє нам стверджувати, що, під визначення «внутрішньо переміщеної особи» підпадають не тільки особи, яким офіційно надано ВПО в Україні через встановлений законодавством порядок, а й шукачі статусу «внутрішньо переміщені особи» (потенційні ВПО): особи, які мають намір набути статусу ВПО і з цією метою перетнули окуповані території; особи, які подали заяву про надання статусу ВПО; особи, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів щодо надання їм статусу ВПО.

З метою подальшого вивчення питання саме внутрішнього переміщення осіб в Україні, вважаємо за потрібне визначення відмінних ознак між міграцією та внутрішнім переміщенням, адже досить типовим є аналіз даних проблем як одного єдиного процесу переселення.

Теоретичний аналіз значної кількості джерел [16,38,56,81,105,109,170] дозволяє стверджувати, що розрізняють зовнішню (переміщення з однієї країни в іншу) та внутрішню міграцію (переміщення в межах однієї країни); добровільну (здійснюється людиною з власної волі у зв'язку з наявними в неї потребами (необхідність працевлаштування, возз'єднання із членами сім'ї тощо)) та вимушену (виникає в результаті стихійних лих, воєнних конфліктів, ксенофобії та інших несприятливих змін соціально-політичної

ситуації в тій чи іншій країні або регіоні); організовану (за участю держави або суспільних органів) та стихійну (силами і засобами самих мігрантів); примусову міграцію, як наслідок певної політики держави [43, с.44]. Явище міграції визначається зміною країни свого проживання за власним бажанням або ж вимушено.

Головною відмінністю внутрішнього переміщення від міграції є переміщені всередині країни, як правило, громадяни цієї держави, які мають права і свободи, закріплені у законодавстві своєї держави та в основних міжнародних документах. Особливістю вимушеної внутрішньої міграції є її невизначений термін, ВПО знаходяться під захистом саме своєї країни, на відміну від мігрантів та біженців, де надання допомоги таким особам з боку міжнародних органів не кваліфікується як втручання у внутрішні справи держави. У таблиці 1.1. подано аналіз основних ознак міграції та внутрішнього переміщення осіб з метою їх розмежування як різних демографічних процесів.

Таблиця 1.1

Основні ознаки міграції та внутрішнього переміщення осіб

Основні ознаки	
Міграції	Внутрішнього переміщення
Переміщення осіб через територіальні межі держави, області, населеного пункту [84, с.221]	Переміщення або переселення населення в територіальних межах країни, які залишаються під правовим захистом тієї ж країни [84, с.221]
Переміщення населення з однієї країни в іншу зі зміною постійного місця проживання [84, с.221]	Переміщення всередині країни громадян цієї ж держави, які мають права і свободи, закріплені як у законодавстві держави їх громадянства, так і в основних міжнародних документах, і насамперед у Загальній декларації прав людини та Міжнародних пактах про права людини [196, с. 258]

Підписання угоди про асоціацію та шлях до безвізового режиму між Україною та ЄС сприяли міграційним процесам та прийняттю низки важливих реформ. Водночас, переслідування осіб з боку окупаційних військових у вигляді протиправного обмеження свободи, порушень прав людини, ненадання захисту, насильство щодо місцевих у Криму та на Донбасі у 2014 спричинили велику кількість ВПО в Україні. Люди, які змушені були залишити місця постійного проживання через воєнні дії, оселилися переважно у великих містах (Харків, Київ, Львів, Вінниця, Дніпро, Одеса тощо). Внутрішньо переміщені особи потребують екстреної допомоги, у зв'язку з чим уряду доводиться терміново розробляти законодавство щодо захисту прав ВПО. Вважаємо практично значимим аналіз основних законодавчих актів, які регулюють роботу фахівців соціальної сфери щодо надання соціально-педагогічної послуг ВПО.

Так, у ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. надано визначення поняття «внутрішньо переміщена особа», визначено гарантії дотримання прав і свобод таких осіб, забезпечується реалізація прав зареєстрованих ВПО на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту [41].

ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (Редакція від 09.10.2015 р.) визначає статус території України, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії Російської Федерації, встановлює особливий правовий режим на цій території, визначає особливості діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах цього режиму, додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Зазначений ЗУ гарантує для громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території, реалізацію прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, у зв'язку з

тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, на надання соціальних послуг здійснюється відповідно до законодавства України [42].

Заходи сприяння зайнятості запровадженні для внутрішньо переміщених осіб з числа зареєстрованих безробітних вказані у ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб» від 05.03.2015 р. До таких заходів віднесено: «компенсація зареєстрованому безробітному з числа ВПО фактичних транспортних витрат на переїзд до іншої адміністративно-територіальної одиниці місця працевлаштування, а також витрат для проходження за направленням територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, попереднього медичного та наркологічного огляду відповідно до законодавства, якщо це необхідно для працевлаштування; компенсація витрат роботодавця на оплату праці (але не вище середнього рівня заробітної плати, що склався у відповідному регіоні за минулий місяць) за працевлаштування зареєстрованих безробітних з числа ВПО на умовах строкових трудових договорів тривалістю не більше шести календарних місяців, за умови збереження гарантій зайнятості такої особи протягом періоду, що перевищує тривалість виплати у два рази; компенсація витрат роботодавця, який працевлаштовує зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб строком не менше ніж на дванадцять календарних місяців, на перепідготовку та підвищення кваліфікації таких осіб» [43].

У Постанові Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. «Про облік осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції» вказано, що «на отримання довідки мають право особи, житлові приміщення яких зруйновані або стали непридатними для проживання внаслідок проведення антитерористичної

операції або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, що підтверджується відповідним актом обстеження технічного стану житлового приміщення (будинку, квартири), та неповнолітні діти, які отримали паспорт громадянина України, незалежно від наявності (відсутності) реєстрації місця проживання, якщо інформацію про них внесено до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб» [114].

Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. «Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» гарантує «надання грошової допомоги ВПО, які перемістилися з тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим і м. Севастополі, населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та населених пунктів, розташованих на лінії зіткнення, а також внутрішньо переміщеним особам, житло яких зруйновано або стало непридатним для проживання внаслідок проведення антитерористичної операції або заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, їх дітям, які народилися після дати початку проведення антитерористичної операції, тимчасової окупації або заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та взяті на облік у структурних підрозділах з питань соціального захисту населення районних, районних у містах держадміністрацій, виконавчих органах з питань соціального захисту населення міських, районних у містах (у разі утворення) рад (далі - уповноважені органи), з дня звернення за її призначенням по місяць зняття з такого обліку включно, але не більше ніж на шість місяців» [122].

Лист Міністерства соціальної політики України Міністерствам (за списком), Донецькій та Луганській обласним державним адміністраціям від 08.07.2014 р.№ 7302/3/14-14/13 «Про збереження місця роботи працівників, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції або залишаються у таких районах» [168, с.42].

Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року» від 22 серпня 2012 р. та відповідні регіональні плани, затверджені на виконання положень розпорядження обласними державними адміністраціями, містять перелік суб'єктів, які відповідальні за реалізацію державної політики з інтеграції біженців, та програмні завдання, які повинні бути виконані [120].

Громадськість, науковці та практики соціальної сфери наголошують, що видатною подією у роботі з ВПО було запровадження Комплексної державної програми підтримки та соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб на 2015-2016 роки, яка спрямована на забезпечення реалізації Конституції України, Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Програма охоплювала такі напрями роботи як «соціальний, культурний, освітній, евакуація особи з зони АТО та мала на меті: допомогти в забезпеченні належних умов для життєдіяльності, прав та реалізації потенціалу; створити передумови для компенсації завданої матеріальної та моральної шкоди ВПО та сприятливих умов для добровільного повернення на місце попереднього проживання (за умови повного фактичного припинення бойових дій на територіях, на яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження)» [168, с.29-31].

Важливим було, що на сайтах головних управлінь юстиції кожної області була розміщена «Дорожня карта» для громадян України (ВПО в межах країни), для вирішення питань їх соціального захисту та забезпечення першочергових потреб та «Дорожня карта» як знайти роботу ВПО, із метою

інформування громадян, які переселяються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції [168, с.41-42].

Правова основа захисту внутрішньо переміщених осіб вказує на складність та різну за фахом роботу з ними. В Україні, починаючи з 2014 року на постійній основі здійснюється надання статусу ВПО; збір статистичних даних щодо ВПО; робота з неурядовими та міжнародними організаціями з метою забезпечення повноцінної життєдіяльності, підвищення рівня зайнятості. Проте держава вкрай мало опікувалася питанням облаштування ВПО, оскільки вважалося, що таке переміщення тимчасове та має короткотривалий характер.

Так, станом на 2021 р. в українському законодавстві закріплено право ВПО на: достатній життєвий рівень, відновлення або заміну втрачених документів; доступ до продуктів харчування, освіти, тимчасового житла, необхідного одягу та базових медичних послуг, психологічної та соціальної допомоги; повернення в місця попереднього проживання; свободу пересування, вільний виїзд за межі держави і пошуку притулку за кордоном. Зокрема, у ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» зі змінами від 2015 р. зазначено, що «Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та ЗУ, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВР України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні» [41].

Попри урядові рішення, на початок 2021р. ситуація з ВПО в Україні залишається критичною. Для розуміння сутності соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами нами окреслено найбільш гострі проблеми для даної соціальної групи: відновлення втрачених документів, реєстрація, представництво інтересів в різних державних органах влади, отримання тимчасового притулку, узгодження питань щодо отримання

соціальних виплат відповідно до чинного законодавства, доступ до соціальних та медичних послуг, професійне перенавчання і працевлаштування, влаштування дітей до навчальних закладів, продовження (поновлення) навчання тощо.

До особливо гострих станів, які виникають у ВПО можна віднести вплив стресу, пов'язаний із позбавленням домівки, прив'язаністю до рідного краю, відсутністю можливості займатися улюбленою справою та стабільності, втратою рідних та близьких, що призводить до зниження самооцінки, підвищення агресивності, тривожності. Важливо звернути увагу, що не всі особи з числа вимушено переміщених можуть самостійно вирішити свої проблеми щодо розміщення, пошуку роботи на новому місці, відновлення соціально схвальних способів життєдіяльності. До того ж більшість з ВПО потребує юридичної, соціально-педагогічної допомоги.

У науковій доповіді О. Балакірева зазначає, що за даними дослідження, проведених серед ВПО на початку 2015 року, 70% опитаних зазначили неспроможність купити необхідні продукти харчування, у деяких анкетах зазначалося, що ВПО іноді не могли задовольнити навіть мінімальні потреби в їжі та купити хліб. Не вирішеною є житлова проблема, значна кількість постраждалих проживає у тимчасово збірних будиночках, недобудованому житлі, у родичів або знайомих, орендованих квартирах, що значно погіршує їх матеріальний стан. Серед опитаних, 67% респондентів повідомили про неспроможність самостійно оплатити собі житло [25, с.4]. Окреме питання викликає створення нових поселень для ВПО. Вони мають будуватися не ізольовано від існуючих, що сприятиме їхній інтеграції в місцях проживання. Важливо, щоб діти ВПО навчалися у ЗСО не відокремлених від місцевих дітей, що дасть можливість викоренення стигматизації та ізоляції ВПО. У період масового внутрішнього переміщення (2014 р.) ВПО були недостатньо залучені до визначення своєї долі, не було створено умови щодо прийняття рішень про розміщення. Аналіз правових та законодавчих актів

засвідчує, що в Україні станом на 2021 рік не існує комплексної політики щодо житла для переселенців.

Важливим аспектом успішної соціально-педагогічної роботи з ВПО має бути дотримання соціальних гарантій. В Україні залишається не урегульованим питання створення умов працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, розвитку підприємницької діяльності шляхом встановлення квот, створення нових робочих місць, право залишатися на своїй посаді при скороченні штату, створення умов для будівництва власного житла. За результатами опитування, більшість представників ВПО зазначали, що їм важко знайти роботу, яка відповідає досвіду, знанням і кваліфікації (80,5%) [25, с.4]. Враховуючи, що значна частина внутрішньо переміщених осіб перебувають у найближчих до місць попереднього проживання регіонах, відбувається загрузка на інфраструктуру та ринок праці.

Проблема працевлаштування ускладнюється тим, що найбільше переміщення відбулося у великі міста, проте вільні місця на підприємствах були відсутні. ВПО опинилися в незвичних для них умовах, внаслідок цього багато хто з них розраховують лише на урядову допомогу. Поширене тривале безробіття призводить до втрати професійних навичок і унеможливорює успішну конкуренцію на ринку праці. Так, не маючи постійних джерел доходу, представники внутрішньо переміщених осіб намагаються заробити епізодичною некваліфікованою працею, з метою заробітку виїжджають за кордон.

Слід враховувати, що після травматичних подій, які відбулися у зв'язку зі збройним конфліктом, багато хто з внутрішньо переміщених осіб перебуває в постійному стресовому стані та може переживати нові психологічні травми, пов'язані з переїздом і влаштуванням на новому місці. Це може виражатися в сильній тривозі і хвилюванні, спалахах гніву, часто без видимої причини, фізичних симптомах стресу (болі в м'язах, хронічній втомі, підвищеній збудливості) [138, с.21].

Суперечливим та гострим у своєму вирішенні залишається відношення місцевого населення до ВПО, обґрунтовуючи це тим, що частині з них дійсно необхідна підтримка держави, проте інша частина за ці роки спромоглася облаштувати своє життя і увага держави сфокусована лише на даній групі, залишаючи решту населення наодинці з власними проблемами. Принцип «колективної провини» призводить до психічних розладів, адже «..ніхто не може бути винен в тому, чого не робив сам, або в тому, що сталося всупереч його волі» (А. Ленгле (A. Lengle)).

З метою розв'язання питання щодо вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб, вважаємо теоретично важливою класифікацію основних соціальних проблем ВПО, запропоновану І.Григоренко та Н. Савельєва [168, с.13-16], яка дає повне розуміння потреб таких осіб та розширюємо її спираючись на наукові висновки та власні спостереження, а саме:

- дезадаптація і десоціалізація (процес соціалізації порушується, а поведінка стає соціально дезадаптованим, розірваність соціальних зв'язків внаслідок зміни місця проживання) [200, с.35];

- втрата самоконтролю та психічні розлади (поведінка, спрямована на пригнічення, затамування інстинктів самозбереження та саморуйнацію, не сформованість світогляду);

- порушення здоров'я та розвиток адекватної поведінки (з метою полегшення психічного стану відбувається виживання періодично чи на постійній основі психотропних речовин та алкогольних напоїв, що породжує залежність та спричиняє ряд захворювань);

- зниження соціально-економічного стану (незадовільні умови проживання, невлаштованість на навчання, роботу, проблеми одержання прописки);

- правова дезадаптація та дискримінація (відсутність правової регламентації життя ВПО, дискримінація внутрішньо переміщених осіб внаслідок недоліків законодавчих актів, перешкоди у реалізації виборчого права тощо));

– руйнація інституту сім'ї (зростання конфліктності у сім'ях, порушення повноцінного виконання сімейних функцій, проблеми у взаємовідносинах із близькими родичами, розірваність сімейних взаємовідносин у родині коли окремі її члени залишаються на тимчасово окупованих територіях, виховання дітей в неповних сім'ях);

– делікветна поведінка та порушення суспільного порядку (з метою покращення матеріального стану, втрати самоконтролю та дезадаптації ВПО можуть здійснювати протиправні вчинки, часто протиправні дії носять характер протесту [97, с.30].

– не сформованість умінь самостійно вирішувати складні життєві обставини та перекладання відповідальності на представників громади (паразитична форма існування, що виражається у небажанні приймати участь у альтернативних способах життя, ухилення від сплати податків, оформлення матеріальних допомог на не окупованій території).

Важливим залишається рівень соціальної інтеграції ВПО, їх взаємодії з представниками громадських організацій, міжнародних фондів, з метою подолання соціальної ізоляції.

У світовій практиці Україна не єдина країна у якій кількість внутрішньо переміщених осіб стрімко зросла у досить короткий проміжок часу. Відомим є досвід Азербайджану, Грузії, Молдови тощо.

З метою узагальнення міжнародного досвіду впровадження програм соціальної підтримки й адаптації ВПО, визначення сильних сторін політики різних держав щодо роботи з внутрішньо, нами узагальнено основні напрями допомоги ВПО різних країн та подано у таблиця 1.2.

Основні напрями роботи з внутрішньо переміщеними особами
у різних країнах світу

Держава	Напрями допомоги внутрішньо переміщеними особами
Азербайджан	Надання тимчасового місця проживання, належне медичне обслуговування та надання лікарських препаратів, першочергове розміщення в спеціальні соціальні установи інвалідів та людей похилого віку з числа ВПО. При переселенні на постійне місце проживання ВПО компенсуються витрати переїзду. Гарантоване отримання безпроцентного кредиту на 10 років, земельну ділянку у користування, при самостійній купівлі житла звільняються від нотаріального мита. ВПО надається сприяння в працевлаштуванні, у разі перекваліфікації на час навчання виплачується середня заробітна плата за новою спеціальністю [47].
Грузія	Гарантуються отримання допомог, адекватного житла, встановлено порядок передачі ВПО у приватну власність житлової площі в колективних центрах, пустих приміщеннях та нових багатоквартирних будинках, державна власність передається за символічну ціну 1 ларі. ВПО звільняються від сплати податку на передану власність, а також на отриманні компенсації, виконується низка будівельно-ремонтних проектів, що фінансуються Європейським союзом, іншими міжнародними донорами [208]. Надається або спеціально збудоване нове житло, або відремонтоване житло в старих будинках, або 10 тис. дол. Для вирішення житлової проблеми [211].
Молдова	Три напрями допомоги ВПО: забезпечення житлом, сприяння у працевлаштуванні, надання матеріальної допомоги. Тимчасова реєстрація ВПО у місцях перебування, надання одноразової матеріальної допомоги, виплата допомоги на харчування (50 руб. щоденно), допомоги у разі безробіття нарівні мінімальної зарплатні (400 руб.) [30]. Затверджено План дій із забезпечення ВПО житлом, де не було передбачено безкоштовне надання житла, натомість відкривалася безпроцентна кредитна лінія строком на 25 років. До кредитування було залучено комерційні банки. Міністерство фінансів сплачувало відсотки за кредитами, а якщо особа брала участь у воєнних діях, держава погашала половину суми кредиту [166].

Міжнародний досвід роботи з ВПО, наукові дослідження дозволяють нам виокремити найбільш актуальні механізми адаптації та пристосування ВПО, вирішення їх складних життєвих обставин.

У роботі А. Акмалової та В.Капіцина проаналізовано три сфери життя людини, які ми розглядаємо як сприятливі для адаптації внутрішньо переміщених осіб [3, с. 36-39]. Детально проаналізуємо їх: природно-антропологічна сфера (застосування механізму територіальної реабілітації та соціальної адаптації на новому місці, допомога в створенні нової ідентичності на новому місці); агентно-професійна сфера (забезпечення професійної адаптації засобами практичної професійної діяльності, розвитку конкурентоспроможних якостей, збереженню трудової практики за спеціальністю; духовно-культурна сфера (підтримка духовних цінностей та гідності).

Покращенню адаптації внутрішньо переміщених осіб, ефективній соціально-педагогічній роботі з внутрішньо переміщеними особами, на нашу думку, сприятиме виокремлені А. Капською перелік функцій соціального працівника, характеристики яких можна ототожнювати з напрямками роботи соціального педагога з ВПО:

- надання необхідної допомоги у поліпшенні житлових умов або забезпеченні житлом, організації нормального побуту;
- організація роботи з проведення профілактики захворювань, співпраця з закладами охорони здоров'я у наданні медичної допомоги;
- створення сприятливих умов для соціальної адаптації, всебічного розвитку особистості, виявлення та задоволення соціокультурних потреб та інтересів у різних видах діяльності;
- проведення консультацій, здійснення корекції міжособистісних відносин людей у різних соціальних інститутах, надання допомоги у соціальній реабілітації [167, с 35-36].

Цікавим є визначені В. Панок напрями роботи соціального педагога у соціально-психологічній службі, які сьогодні реалізуються у сучасній практиці роботи з ВПО:

- соціальний (проведення консультацій та заходів щодо соціальної реабілітації; соціальна діагностика; сприяння організації груп самопомоги; сприяння поверненню майна ВПО і одержанню ними компенсацій; взаємодія з різними державними установами і громадськими організаціями з питань допомоги ВПО);

- соціально-інформаційний (інформування про діяльність суб'єктів соціально-педагогічної роботи; збір інформації про вимушено переміщених осіб);

- соціально-психологічний (психологічна допомога в гострих кризових ситуаціях; профілактика стресу);

- соціально-педагогічний (проведення консультацій з питань подолання СЖО; корекційна соціально-педагогічна допомога дітям та підліткам);

- соціально-правовий (захист прав; соціально-правове консультування);

- соціально-економічний (сприяння підвищенню рівня доходів ВПО);

- соціально-трудова (консультування з питань праці, зайнятості і профорієнтації) [102, с. 276].

Беручи до уваги цілі УВКБ ООН, актуальним є створення захищеного простору (protection space) з метою мінімізації напруженості стосунків між ВПО та корінним населенням. Тобто для практичної діяльності фахівців соціальної сфери важливо, щоб ВПО не перебували під загрозою виселення та переслідування, користувалися свободою пересування, мали засоби для існування; не були експлуатовані роботодавцями і домовласниками; мали доступне житло та умови проживання; доступ до державних/приватних послуг з охорони здоров'я та освіти; не мали конфліктних стосунків з населенням. У процесі соціально-педагогічної роботи з ВПО доцільно

дотримуватися підходу Age Gender and Diversity Mainstreaming (AGDM) рекомендованого УВКБ ООН, завдяки якому можливе виявлення специфіки роботи з різними групами та адекватне реагування на ситуації жінок, дітей, етнічних меншин, осіб похилого віку [108].

Цікавою та цінною пропозицією є визначення основних способів влаштування захищеного простору для ВПО, зафіксовані у роботі О. Балакіревої [25, с.9]. Контент аналіз сфер діяльності щодо ВПО, зазначених авторкою, дозволяє нам виокремити найбільш прийнятні для соціально-педагогічної практики:

- впровадження механізмів розвитку можливостей реалізації прав ВПО на захист, вільні рішення, прав людини;

- налагодження ефективних робочих взаємин між органами влади, громадськими об'єднаннями, неурядовими, правовими та іншими організаціями;

- уникнення стандартного до всіх підходу, впроваджуючи різні технології захисту й допомоги до конкретних складних життєвих обставин переселенців.

Враховуючи, що переміщення зумовлює депривацію, соціальне виключення, посилює ризики насильства та виникнення психологічної «пастки бідності», зарубіжні науковці К. Лай (K. Lai) та Б. Толіашвілі (B. Toliashvili) наголошують на потребі розробки дієвих напрямів допомоги з боку соціальних працівників [213].

На основі аналізу досліджень науковців [253, 256, 263, 268, 269] нами визначено основні напрями роботи соціального педагога з внутрішньо переміщеними особами: консультативно-інформаційний, діагностично-оціночний, корекційно-реабілітаційний, профілактично-терапевтичний, посередницький, соціально-економічний.

Так, консультативно-інформаційний напрям роботи з внутрішньо переміщеними особами передбачає надання не лише життєво важливої інформації щодо вирішення складних життєвих обставин ВПО, а й

консультування, яке охоплює спектр усіх соціальних проблем. Взагалі, «консультування» розглядається як вид соціальної роботи, втручання в ході якого відбувається вивчення та розуміння існуючої проблеми, розгляд різних варіантів, які можуть бути надані для розв'язання; поради вказівки та альтернативи надання допомоги; форма соціальної роботи, яка дозволяє наблизити соціальні послуги до адресних груп клієнтів [163, с. 31-32]. Соціально-педагогічне консультування може здійснюватися як з самим вимушено переміщеним, так із його сім'єю, з урахуванням особливостей розв'язання завдань попередніх етапів, досвіду ВПО та його родини [189]. До консультативно-інформаційного напрямку можна віднести представництво інтересів у суді, юридичні консультації щодо відновлення приватної власності.

Оцінка потреб ВПО та соціальна діагностика стану його сім'ї є невід'ємною складовою їх соціального супроводу. На думку О. Безпалько, І. Зверєвої, Г. Лактіонової, С. Харченко «соціальна діагностика – це процес вивчення причини появи соціальних проблем, які створюють складні життєві ситуації для індивіда, сім'ї, окремих груп». До найбільш використаних методів соціальної діагностики можна віднести: бесіду, інтерв'ю, спостереження, візит у сім'ю, аналіз документів, тестування, використання методики оцінки потреб тощо [167]. Зокрема, у процесі візиту до ВПО групою уповноважених представників здійснюється ознайомлення зі станом справ, виявлення причин виникнення конфліктів, аналіз стану задоволення життєво необхідних функцій [55, с. 45, 114-115]. Метою реалізації діагностично-оціночного напрямку роботи з ВПО є контроль соціальним педагогом за реалізацією прав, виявлення випадків їх порушення та умов, що цьому сприяли. У процесі діагностично-оціночного напрямку здійснюється діагностика причин і стану проблеми ВПО, оцінка можливостей її вирішення, аналіз інформації про установи, що надають різні послуги в сфері правового, соціального захисту, медико-психолого-педагогічної реабілітації [21].

Корекційно-реабілітаційний напрям роботи з ВПО нами визначено як такий, мета якого полягає у здійсненні освітніх та лікувальних заходів щодо відновлення освіти, психічного та фізичного стану внутрішньо переміщених осіб. Як вид соціальної роботи, який передбачає комплекс заходів, спрямованих на відновлення порушених чи втрачених особою суспільних зв'язків, стійких розладів функцій організму, зміни статусу, умов життя «соціально-педагогічну реабілітацію» визначає А.Капська [178]. Тоді як О.Безпалько наполягає на тому, що, соціально-педагогічна реабілітація характеризується виховним та навчальним впливом [13]. Корекційно-реабілітаційний напрям важливий у період підтримки ВПО, поки вони не відновили свою соціальність.

Особливої уваги потребують діти та підлітки з особливими освітніми потребами з числа ВПО. Очевидно, що такі особи потребують розвитку відповідної інфраструктури. Крім того, варто забезпечити всіх дітей з особливими освітніми потребами з числа ВПО реабілітаційними програмами. Корекційно-реабілітаційний напрям роботи має бути також спрямований на швидку адаптацію та реабілітацію дітей з обмеженими функціональними можливостями з числа ВПО та сприяти мобілізації внутрішніх ресурсів таких особистостей з метою зміни уявлення про безвихідність їх становища, відновлення захисних сил організму, формування впевненості і мотивації для подолання відчуття тривоги, страху, невпевненості у своїх силах, закріплення активної особистісної позиції [62].

Профілактично-терапевтичний напрям роботи з ВПО передбачає усвідомлення реальних проблем, які самостійно вирішити не в змозі, що сприятиме подоланню бар'єрів у спільній роботі з представниками різних установ щодо надання послуг ВПО, виробленню позитивного ставлення до умов перебування, створення можливостей подолання страху, невпевненості, відсутності соціальних контактів тощо.

З метою встановлення зв'язків з суб'єктами соціальної роботи, соціальний педагог здійснює посередницьку роботу з ВПО. Завданнями

соціального педагога, який виступає в ролі посередника у роботі з внутрішньо переміщеними особами є: пошук відповідних служб (організацій, установ), які здатні надати внутрішньо переміщеним особам необхідну допомогу і підтримку; участь в оформленні опіки (піклування), взаємодія з інстанціями при вирішенні питань про захист майнових прав неповнолітнього, участь в дізнанні та судочинстві щодо правопорушень; надання настанов батькам, вихователям, учителям щодо виховання дітей та підлітків ВПО [21, с. 94].

Забезпечення соціально-економічного напрямку роботи з ВПО характеризується наданням соціальної допомоги мета якої полягає у здійсненні соціальної підтримки різними суб'єктами соціальної роботи. Така робота може бути екстреною, тобто терміною, та спрямована на підтримку стабільності у всіх сферах життєдіяльності внутрішньо переміщених осіб, зокрема і матеріальна стабільність, соціальний розвиток [149; 189, с. 254]. Соціально-економічний напрям роботи передбачає сприяння у відновлення документів та відновленні соціального статусу ВПО.

Важливим аспектом у процесі реалізації соціально-економічного напрямку роботи з ВПО має бути здійснення соціальної підтримки дітей та молоді з обмеженими функціональними можливостями з числа вимушено переміщених, враховуючи їх кількість станом на 2021 рік – 53181 осіб. Адже такі діти особливо потребують спеціально організованої роботи спеціально уповноважених органів держави, спрямованої на підтримання системи гарантованого державою рівня матеріального забезпечення з урахуванням їхнього фізичного стану, віку, здоров'я, з метою задоволення потреб, необхідних для нормальної життєдіяльності, створення умов для самореалізації. Матеріальна підтримка дітей та молоді з обмеженими функціональними можливостями з числа вимушено переміщених надається шляхом організації виплат пенсій, компенсацій, допомоги на лікування і оздоровлення, забезпечення продуктами харчування, одягом, ліками, засобами для пересування та ін [61].

Варто наголосити, що з розвитком у країні інституцій соціально-педагогічного впливу, реалізація на практиці консультативно-інформаційного, діагностично-оціночного, корекційно-реабілітаційного, профілактично-терапевтичного, посередницького, соціально-економічного напрямів роботи можлива при спільній професійній діяльності соціального педагога з різних рівнів сфери діяльності яких систематизовано на подано у вигляді таблиці 1.3.

Таблиця 1.3.

Суб'єкти соціально-педагогічної роботи з внутрішньо
переміщеними особами

Суб'єкти	Зміст роботи з ВПО
Рівні надання допомоги ВПО	
Державний	
Місцеві держадміністрації	Забезпечення та контроль за виконанням щодо соціального захисту ВПО; надання у тимчасове безоплатне користування з комунальної власності житлові приміщення, придатні для проживання.
Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	Інформаційні і консультативні соціально-педагогічні послуги; соціальна реклама; вивчення проблем і потреб ВПО.
Відділ соціального захисту населення	Надання різних видів матеріальної допомоги: субсидії, виплати на дітей, пенсії, компенсації, пільги тощо; надання безкоштовних квитків на свята, в музеї тощо.
Заклади освіти	Виявлення дітей з числа ВПО, організація їх дозвілля та відпочинку, культурної просвіти.
Центр зайнятості, Кризові центри соціально-психологічної допомоги	Сприяння працевлаштуванню працездатних осіб з числа ВПО, призначення державної допомоги по непрацездатності, психологічне консультування, тощо.
Державні та комунальні заклади охорони здоров'я	Надання ВПО медико-психологічної допомоги; забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством.

Центри безоплатної первинної правової допомоги	Прийом ВПО та надання їм консультацій з питання взяття на облік.
РАГЗС	Проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання за місцем перебування
Соціальний центр матері та дитини, Соціальний гуртожиток, Центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями, Тимчасовий притулок для дорослих	Надання тимчасового житла, забезпечення основними соціально-побутовими послугами, допомога у відновленні документів, надання первинної медичної допомоги.
Волонтерський	
Волонтерські організації та міжнародні донори: «Станція Харків», Центр «Під Арочкой», «Самаритяни», «АК центр», Допомога Дніпро», «Допомога Донбас», Червоний Хрест, Свідки Ієгови/Церков Христа, «СОС Краматорськ», «Країна Вільних Людей», «СОС Слав'янськ», «Фонд Романовського», «7-а Лінія», «Фонд Ахметова», «Карітас-Україна», «Спільнота волонтерів «Відновлення Схід», Рада громадських ініціатив, Chirikili Romani Women's Fund	Надання екстреної соціально-психологічної допомоги; надання безкоштовного одягу, взуття, продуктів харчування, допомога продовольчими та споживчими товарами; розміщення на тимчасове поселення; розподіл гуманітарної допомоги, вироблення державної політики щодо ВПО, пошук роботи, доступного житла, соціальний та культурний розвиток.

Аналіз практики підтримки ВПО продемонстрував, що різними суб'єктами соціально-педагогічної роботи було забезпечено загальні та специфічні послуги, програми для ВПО [168, с.40]. Так, державна підтримка була спрямована на адаптацію ВПО до нових умов з дотриманням усіх соціальних гарантій, формуючи поняття, що держава підтримує, а не забезпечує повністю, і кожен має працювати на користь держави [54, с. 138].

У свою чергу, практично першими у 2014 році надавали допомогу ВПО волонтерські організації. Саме волонтери були включені в надання

консультативних послуг ВПО, розподіл гуманітарної допомоги, вироблення державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб [37].

Так, на основі означеного, ми можемо зробити висновок, що у процесі соціально-педагогічної роботи з ВПО актуальною є не тільки оцінка умов їх соціальної адаптації, а й визначення індивідуальних програм подальшого власного розвитку, розробка технологій соціально-педагогічної роботи, спрямованих на інтеграцію та соціальне залучення цієї групи до суспільно корисних дій. Надання соціально-педагогічної допомоги ВПО є інтегрованою проблемою та потребує міждисциплінарної соціально-педагогічної роботи та особливих ресурсів для її вирішення. Саме комплексна соціально-педагогічна робота, спрямована на соціальну підтримку та соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб сприятиме захисту прав і вирішення їх проблем, формуванню механізмів їх взаємодії з представниками різних державних та громадських установ.

1.2. Особливості соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти

Специфіка сучасної соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами вимагає високого рівня професіоналізму фахівців соціальної сфери не лише у закладах соціального захисту населення, але і у закладах вищої освіти. Концептуальні засади соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами у ЗВО визначено у ЗУ «Про вищу освіту» [125], ЗУ «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» [126] тощо.

Соціально-педагогічна робота є важливою складовою державної системи охорони здоров'я, розвитку освіти громадян України та діє з метою виявлення і створення оптимальних умов для розвитку особистості та подолання складних життєвих обставин. Основною метою такої роботи має бути сприяння зміцненню та активізації адаптаційного потенціалу ВПО, запобігання негативних впливів на них, забезпечення охорони та захисту їх

прав, що найбільш можливе при організації ефективного соціально-педагогічного супроводу, зокрема в закладах вищої освіти, які є осередками допомоги ВПО.

Система вищої освіти, у більшості досліджень механізмів розвитку вищої школи, розглядається як найважливіший інститут соціалізації особистості. Про актуальність соціально-педагогічної роботи у закладах вищої освіти засвідчують дослідження Р. Бондаренко [18], О. Луганцевої [76], С. Савченка [169], В. Сидоров [153] та ін. Проте, залишається мало вивченим питання особливостей соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб, його організації й реалізації в умовах вищого навчального закладу.

Перед тим, як розкривати сутність параграфу, відображену в його назві, необхідним є визначення провідної ролі ЗВО, який може виступати платформою соціально-педагогічного супроводу ВПО, тим більш, що у закладах вищої освіти є відповідний фахівець - соціальний педагог.

Сучасний заклад вищої освіти, є не просто осередком, де є усі умови для здобуття певної освіти, але і певним простором соціалізації та формування особистості. Сьогодні ЗВО має виступати для здобувачів освіти тим середовищем, яке надає можливість соціально розвиватися, бути соціально захищеним, сприяє гармонізації соціально-виховних впливів різних соціальних інститутів та закладів для підвищення ефективності процесу соціальності, долучаючи до цього процесу сім'ю, представників громадських організацій тощо.

Дослідження більшості науковців педагогічної та соціально-педагогічної практики (вітчизняних Р. Вайноли, Л. Белової, К. Дубич [37], В. Журавського [40], А. Капської, Н. Лавриченко, Є. Подольської [106], Г.Саволайленко, М. Шульги [195] та зарубіжних учених Р. Лінтора (R. Lintor), Д. Мацумото (D. Matsumoto) [225] та інших, засвідчують високий потенціал закладів вищої освіти як багатофункціонального утворення, яке формує у здобувачів освіти соціальну активність, соціальну

відповідальність, громадянську позицію, життєві цінності, здатність до самостійного вирішення складних життєвих обставин тощо.

Зміни завдань сучасної вищої освіти та нова парадигма навчання дозволяє нам розглядати викладачів ЗВО як партнерів для здобувачів вищої освіти, які орієнтують студентів на розуміння особистісної значущості, на усвідомлення ним своїх можливостей для зростання та перспектив у майбутньому. Важливо актуалізувати увагу на тому, що сучасний викладач спільно зі здобувачами вищої освіти визначає цілі, зміст та завдання навчання, демонструючи себе як партнера та забезпечуючи тим самим індивідуальну навчальну траєкторію. Такий підхід є важливим та дієвим у роботі з внутрішньо переміщеними особами в умовах ЗВО, адже саме завдяки партнерству та співпраці робота з ВПО є інформативною, сприяє розвитку особистості та вирішенні багатьох складних життєвих проблем.

Однією із основних технологій соціально-педагогічної роботи у ЗВО, з метою подолання складних життєвих обставин як здобувачів освіти, так і їх найближчого оточення, є соціально-педагогічний супровід.

У соціальній педагогіці певною мірою вже сформована база визначень поняття «соціально-педагогічний супровід». Це стало результатом накопичення знань у цій сфері, узагальнення практичного досвіду, вивчення зв'язків взаємодії між об'єктами та суб'єктами соціальної сфери. Проте, як показує проведене нами вивчення різноманітних інформаційних джерел, часто у наукових працях зустрічаються дефініції «супровід», «соціальний супровід», «соціально-педагогічний супровід» «супровід ведення випадку», які не синонімічними, але вживаються авторами як визначення одних і тих самих процесів.

У теоретичній та практичній площині питання соціально-педагогічного супроводу різних суб'єктів соціальної сфери розглядали О. Безпалько [13], О.Белоліпцева [14], Р. Вайнола [23], Л. Завацька [41], Н. Заверико [42; 169], І. Зверева [45], П. Кияниця [99], Н. Комарова [68], Г. Лактіонова [167],

О. Мороз [88], Ж. Петрочко [105], Л. Сідельнік [99], С.Харченко [191] та інші.

Поняття «супровід» вперше як категорія з'явилася у 1993 році в книзі Г. Бардієр, І. Ромазан, Т. Чередникова «Психологічний супровід природного розвитку маленьких дітей», трактуючи дане поняття як взаємодію супроводжуючого та супроводжуваного, що спрямована на вирішення життєвих проблем [75; 130]. У літературі термін «супровід» вживається у залежності від поставлених завдань в соціальній педагогіці, психології, соціальній роботі.

Як інтегративну технологію соціально-психологічної допомоги особистості та як один із видів соціально-психологічного патронажу розглядають супровід Г. Бардієр, М. Бітянова, А. Волосников, А. Деркач, Є. Казакова, Є. Козирєва, Л. Мітіна [17; 21; 27; 37; 72; 81].

Соціально-педагогічний супровід не може бути супроводом взагалі адже поняття «супровід» близьке за значенням сприянню, співбуттю, співпраці, допомозі однієї людини іншій в подоланні труднощів. Так, «супровід» - це пасивний процес «відслідковування розвитку людини», у процесі якого має формуватися соціальна компетентність молоді. Супроводжувати, тобто проводити, йти разом з метою провести, слідувати, трактується поняття «супровід» у словнику В. Даля [35]. У контексті психологічної допомоги, поняття «супровід» Ю. Слюсарєв визначає як недерективну форму надання психологічної допомоги, яка запускає механізми саморозвитку і активізує власні ресурси людини, спрямована на розвиток і саморозвиток самосвідомості особистості [165].

Соціальний супровід визнаний в українській практиці з 1998 року як різновид соціальних послуг для прийомних сімей, коли в Запорізькій області Державним інститутом проблем сім'ї та молоді (тоді Українським інститутом соціальних досліджень) було впроваджено модель соціальної підтримки сім'ї, яка бере на виховання дитину, позбавлену батьківського піклування [172].

Відповідно до ЗУ «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» «соціальний супровід» визначений як, вид соціальної роботи, спрямований на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу [131]. Пізніше, у наказі від 25.04.2008 р. № 1795 «Про затвердження порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах» затверджено «соціальний супровід сімей або осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах», як своєчасна допомога, здійснення комплексу заходів, спрямованих на вихід сім'ї або особи зі складних життєвих обставин, наслідки яких вона не в змозі самотійно подолати за допомогою наявних засобів та можливостей, створення умов для самотійного розв'язання та подолання життєвих труднощів, збереження та підвищення соціального статусу сім'ї або особи, яка опинилася у складних життєвих обставинах» [90].

Як тривалий процес, спрямований на здійснення системи комплексних заходів різними спеціалістами щодо соціальної реабілітації соціально незахищених верств населення визначає «соціальний супровід» Г. Лактіонової [178, с. 80]. Дослідниця також виокремлює чотири основні ознаки соціального супроводу: комплексність послуг; тривалий час здійснення; згода отримувача послуг на соціальний супровід та його активна позиція щодо здійснення змін; залучення до здійснення соціального супроводу різних фахівців [171, с. 255]. У дослідженні А. Тадаєвої вказано, що суть соціального супроводу полягає у поліпшенні складних життєвих обставин через надання правових, соціально-педагогічних, психологічних та інших послуг [182].

У контексті роботи саме з неблагополучними родинами «соціально-педагогічний супровід» І. Трубавіна розглядає як довготривалу підтримку та допомогу різним типам неблагополучних сімей, з метою створення умов для

усунення причин неблагополуччя, формування здатності сім'ї самостійно розв'язувати свої проблеми, корекції й покращення внутрішньосімейних стосунків сім'ї [187, с. 259].

Авторка О.Белоліпцева вивчає «соціально-педагогічний супровід» у напрямі діяльності соціального педагога з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах та визначає як технологію соціально-педагогічної роботи, спрямовану на підтримку та збереження повноцінного функціонування сім'ї, попередження негативних проявів поведінки, формування здатності членів сім'ї самостійно долати складні життєві обставини шляхом мобілізації власних ресурсів [16, с.42].

Широке трактування поняття «соціально-педагогічний супровід/патронаж» у своїй роботі наводить Н.Тимошенко, визначаючи як «обстеження, оцінка потреб, визначення шляхів вирішення основних проблем; складання індивідуального плану соціального супроводу; залучення отримувача послуги до виконання індивідуального плану соціального супроводу; регулярні зустрічі чи відвідування отримувача послуги з метою моніторингу виконання поставлених завдань; сприяння в отриманні інших послуг, організація взаємодії з іншими суб'єктами соціального супроводу; допомога в усвідомленні значення дій та/або розвиток вміння керувати ними; навчання та розвиток навичок; психологічне консультування; психологічна допомога» [184, с. 18].

У цілому, ми можемо спостерігати тенденцію до визначення поняття «соціально-педагогічного супроводу» як допомоги сім'ям, які потребують втручання у процес вирішення їх проблем. Відмінним у поняттях «соціальний супровід» та «соціально-педагогічний» є те, що результатом соціально-педагогічного супроводу є не лише отримання різних соціальних послуг, а й налагодження внутрішньо сімейних стосунків сім'ї та особистісний розвиток індивіда.

Вивчаючи теоретичну базу соціального супроводу у роботі з ВПО, нашу увагу привернув досвід Запорізької області, де за підтримки

Департаменту соціального захисту населення обласної державної адміністрації в рамках Програми Розвитку ООН в Україні та Уряду Японії реалізувався проект «Соціальний супровід внутрішньо переміщених осіб», а основною метою його було забезпечення підтримки і надання допомоги ВПО у доступі до ресурсів, необхідних для їх функціонування у громаді, їх безпечне розміщення та адаптація до нових умов проживання [209]. Вивчаючи практики ведення соціально-педагогічної роботи з ВПО, цікавим ракурсом ведення соціального супроводу стала участь 14 громад Харківської, Дніпропетровської та Запорізької областей у проекті «Сприяння розвитку соціальної інфраструктури», за фінансової підтримки Уряду Німеччини. У процесі реалізації програми «Інтеграція внутрішньо переміщених осіб спільними зусиллями» соціальний супровід ВПО здійснювався у вигляді доступу до соціального захисту, працевлаштування, психологічної підтримки, медичної допомоги, захисту прав, освіти та розвитку для дітей та молоді з родин внутрішньо переміщених осіб [204].

Проте, огляд зарубіжного і вітчизняного досвіду роботи з ВПО (див. п. 1.1), теоретичних визначень та аналіз реалізації соціального супроводу в окремих областях України засвідчили відсутність практики впровадження соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в ЗВО.

Узагальнюючи вище вказані висновки, ми можемо ствердно зазначити, що наразі, все ще залишається неузгодженість термінології, часто подвійне трактування поняття «соціально-педагогічний супровід» та відсутній досвід його реалізації у закладах вищої освіти, що дозволяє нам представити авторське визначення поняття *«соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти»* як процес спільної взаємодії науково-педагогічних працівників, спеціалістів соціальної сфери та волонтерів, результатом якого є формування соціальної компетентності особистості, комплексу якостей, необхідних для розвитку у внутрішньо переміщених осіб соціальної адаптованості, соціальної активності та

соціальної автономності, сприяння у подоланні складних життєвих обставин.

Розгляд питань соціально-педагогічного супроводу ВПО у закладах вищої освіти потребує вивчення особливостей його впровадження. Так, базовими для визначення особливостей соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у ЗВО, стали підходи до спрямованості соціально-педагогічного супроводу, які ми спробували перепрофілювати з досвіду вивчення психолого-педагогічного супроводу у наукових роботах І. Беха, О. Газмана, Н. Пригової [25; 72]:

- супровід-співробітництво (спільне планування суб'єкта та об'єкта супроводу; формування практичних умінь, необхідних для самостійного подолання проблем, тобто прояву особистої відповідальності);
- супровід-ініціювання (створення необхідних умов для самостійного вибору форм та методів розвитку індивідуальності);
- супровід-попередження (превентивні заходи щодо подолання ознак неблагополуччя в різних видах діяльності, міжособистісних взаєминах).

Таким чином, реалізація соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти можлива за умови формування у ВПО умінь самостійно вирішувати складні життєві обставини; сучасної інформаційної основи; умінь фахівців соціальної сфери та професійно-викладацького складу ЗВО прогнозувати можливі результати роботи з ВПО та за певних умов приймати оптимальні рішення й втілювати їх у життя; мобілізації на вирішення складних життєвих обставин ВПО іншими спеціалістами, з подальшим коригуванням спільної діяльності усіх, хто вирішує проблемні питання внутрішньо переміщених осіб.

Саме тому одним із завдань нашого дослідження є визначення особливостей соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти. Актуальність розв'язання даного завдання підкріплюється реальними можливостями вузівської системи роботи

з внутрішньо переміщеними особами як фундаментального, комплексного, міждисциплінарного, освітнього осередку.

Ґрунтуючись на даному підході, нами визначено *особливості соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти*, а саме:

– функціонально-рольовий підхід у соціально-педагогічній роботі з ВПО;

– залучення представників самого закладу вищої освіти, так і представників громадських організацій, міжнародних благодійних фондів на засадах партнерської взаємодії у активну роботу з вирішення проблем не лише студентської молоді з числа ВПО, але і їх найближчого оточення.

Базуючись на Державному галузевому стандарті освіти зі спеціальності «Соціальна педагогіка» та змістових характеристиках функцій, запропонованих Т. Алексеєнко [5], О. Безпалько [13], В. Поліщук [109] та іншими, ми зробили спробу конкретизувати функції відповідно до здійснення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в ЗВО та подали їх у таблиці 1.4

Таблиця 1.4

Професійні функції фахівців соціально-педагогічної та освітньої сфер
у процесі соціально-педагогічного супроводу у ЗВО

Назва функції	Основний зміст функції відповідно до роботи з ВПО
Діагностична	Виявлення індивідуальних особливостей особистості; вивчення проблем та потреб індивіда; оцінка особливостей розвитку відносин у родині, освітнього середовища закладу вищої освіти.
Прогностична	Прогнозування розвитку подій, процесів, які відбуваються в новому середовищі; визначення пріоритетних форм та методів впливу.
Комунікативна	Налагодження взаємодії між внутрішньо переміщеними особами, їх членами сім'ї, викладачам, представниками державних організацій та волонтерського сектору .
Консультативна	Надання рекомендацій внутрішньо переміщеним особам , їх членам сім'ї, викладачам, адміністрації та іншим особам у пошуку вирішення складних життєвих обставин.

Охоронно-захисна	Забезпечення реалізації прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб на основі державних та міжнародних документів; відстежує надання їм необхідних пільг, представляє їх інтереси в різних соціальних агенціях; співпрацює з державними організаціями соціального захисту, громадськими організаціями, медичними закладами.
Корекційно-реабілітаційна	Зміна та вдосконалення особистісних якостей внутрішньо переміщених осіб, необхідних для соціальної адаптивності; створення умов для розвитку соціальної активності; після стресова реабілітація .
Профілактична	Запобігання проявам соціальної дезадаптації та конфліктної поведінки; забезпечення умов для формування соціально позитивної спрямованості внутрішньо переміщених осіб та їх найближчого оточення.
Організаційна	Координація співпраці між різними соціальними інститутами в їх роботі з ВПО; сприяння соціально корисній діяльності внутрішньо переміщених осіб.

Вивчення професійних функцій соціального педагога (соціального працівника) в сучасних наукових досліджень показало, що більшість науковців [167, 190, 218] пов'язують повноцінне їх виконання з професійними обов'язками та особистісними якостями, професійними ролями, які, на нашу думку, є специфічними та одночасно особливими ознаками у роботі з внутрішньо переміщеними особами в умовах ЗВО.

У міжнародній практиці (Р. Баркер [206], А. Гілхріст та К. Кірт-Ашаман [223], М. Єсіан та А. Бровський [224], О. Чуйко [192]) вивчаючи взаємодію соціального працівника і клієнта, прийнятним є розгляд соціально-педагогічної роботи у контексті функціонально-рольового підходу. Ролі виділяють в залежності від досвіду, особистісних якостей фахівця, сфери професійної діяльності, категорії клієнтів.

Зарубіжним вченим Я. Морено вперше було визначено поняття «роль» як форму, яка актуальна на даний час та яку сприймає наша сутність [87, с. 207]. Зарубіжний дослідник М. Сіпорін (M.Siporin) представляючи функціональний аспект діяльності соціального працівника, стверджує, що клієнт розраховує отримати компетентну допомогу від спеціаліста відповідно

до професійних функцій та ролей, а саме: терапевт, цілитель, консультант, арбітр, соціальний реформатор, гід, соціальний планувальник, захисник, посередник, адвокат, гуру, координатор, соціальний батько та інші [218].

У роботах зарубіжних авторів [217, 218] зазначено, що у соціально-педагогічній роботі важливе значення мають «функціональні» та «міжособистісні» ролі. Враховуючи думку Б.Псцарда (B.Psccard) [217] та досвід роботи з внутрішньо переміщеними особами, ми можемо припустити, що конвенціональні, або функціональні ролі мають ґрунтуватися на основі прав та обов'язків, які залишаються для внутрішньо переміщених осіб однаковими не залежно від їх місця проживання. Міжособистісні ролі у роботі з ВПО залежать від індивідуальних особливостей самих ВПО та фахівців які з ними здійснюють соціально-педагогічну роботу, оскільки характер взаємодії визначається як особистісними якостями, так і тими функціями, які виконують соціальні педагоги у системі суспільного розподілу праці та місцем у соціальній структурі суспільств внутрішньо переміщених осіб.

Представниця американської школи соціальної роботи М.Пейєн (M. Payen) [215] виділяє три групи ролей соціального працівника: терапевтичні (рефлексія спеціалістами соціальної сфери і клієнтами з метою вирішення їх проблем); трансформаційні (розширення прав та можливостей знедолених осіб); соціального порядку (задоволення індивідуальних потреб клієнта). Схожою та цінною для нашого дослідження є позиція Л.Домінілі (L. Dominelli), де авторка також виділяє три групи ролей соціального працівника: обслуговуючі (покращення умов функціонування клієнтів та полегшення процесу їх адаптації); терапевтичні (професійна інтервенція у справи клієнта з метою покращення умов його адаптації); емансипаторські (дозволяють визначити основні підходи до розподілу ресурсів) [207]. Взагалі, в американській «Енциклопедії соціальної роботи» описано понад 20 різновидів ролей фахівців соціальної сфери, зокрема, Національною

Асоціацією соціальних працівників США ролі соціальних працівників поділені на чотири групи (додаток А) [207, с.61].

Поділяючи й уточнюючи позиції багатьох учених, О.Белоліпцева у своєму дослідженні виділяє п'ять основних професійних ролей соціального педагога, пов'язаних з професійними функціями, які можуть повністю задовольняти роботу з внутрішньо переміщеними особами, а саме: терапевт, консультант (допомога у вирішенні проблем через зміну окремих елементів її поведінки, розвиток і зміну ціннісних установок); адвокат (представник клієнта, від імені якого він включається у боротьбу за зміну існуючих нормативних актів); наставник (надає певні знання і вміння, необхідні для конкретної життєвої ситуації; «провідник до нових можливостей» («enabler»)) (забезпечує емоційну та інтелектуальну підтримку, заохочує обговорення та вивчення проблеми, рефлексію і самопізнання клієнта); посередник, брокер, медіатор (координатор зусиль клієнта і діяльності різних спеціалістів або організацій) [15].

Дослідник В. Сидоров вважає, що «ролі соціального працівника» це культурно-детермінована модель поведінки спеціаліста при здійсненні професійних завдань» та об'єднує ролі соціального педагога в шість груп: практичні, посередницькі, управлінські, дослідницькі, сервісні та латентні. У здійсненні соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у ЗВО, нами акцентовано увагу на таких ролях як: вчитель соціальних умінь, консультант, агент з питань соціальних змін, аніматор, соціальний менеджер, помічник клієнта, вуличний робітник [153, с. 89-91]. Відомі теоретики А. Ляшенка, І. Миговича, Г. Попович стверджують, що професійні ролі обумовлюють професійні обов'язки, а соціальний педагог виступає як учитель, вихователь, експерт та консультант (надає поради, навчає різним вмінням, ефективним методам родинного планування і господарювання, встановлює зворотній зв'язок та ін.) [111].

Практикуюча дослідниця Н. Тимошенко визначає «роль» як модель поведінки, детермінована фаховою культурою; як робоча функція, що

передбачає застосування певного підходу; як низка завдань, виконання яких очікують від працівників; опис обмежених дій, які виконуються кимось або чимось в рамках певного процесу. Авторка зазначає, що усі ролі взаємопов'язані між собою і при наданні соціальних послуг відбувається інтеграція ці ролей, тобто одночасне виконання кількох ролей [184, с.59-61].

Грунтовним є аналіз поняття ролі соціального працівника у дослідженнях Т.Семигіної (додаток Б). Авторка аналізує професійні ролі, визначає відмінні ознаки між функціями і ролями та вказує, що роль у соціальній сфері – це модель поведінки, детермінована фаховою культурою; робоча функція, що передбачає застосування певного підходу; низка конкретних завдань, виконання яких очікують від соціальних працівників [151, с.65]

Цікавим є визначення надане О.Чуйко, де роль соціального педагога – упровадження певної філософії й політики функціонування освітнього середовища, яке має бути безпечним для дитини, гуманістично зорієнтованим, таким, що розвиває особистісний потенціал кожного суб'єкта і надає відповідні матеріальні, фізичні, психологічні, духовні ресурси [192, с.43].

Результати проведеного аналізу засвідчують, що вітчизняні та зарубіжні науковці виділяють різні ролі соціального педагога в залежності від того, на кого саме спрямована робота та за яких умов вона здійснюється. Нами подано у таблиці 1.5 запропоновані різними науковцями професійні ролі соціального педагога, які ми вважаємо найбільш прийнятні для здійснення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у ЗВО.

Таблиця 1.5.

Професійні ролі соціального педагога, найбільш прийнятні для здійснення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у ЗВО

Дослідники	Назви професійних ролей
С. Асквіта, К. Кларка, Л. Ватерхаус	соціальний працівник-консультант, соціальний працівник-захисник, соціальний працівник-партнер, соціальний працівник-експерт з оцінки ризику і потреб, соціальний працівник-управляючий випадком, соціальний працівникагент соціального контролю [181].
Р.Баркер, А.Гілхріст та К.Кірст-Ашаман, М.Єсіан та А.Бровський, Д.Чечак	координатор, медіатор, менеджер, вчитель, тренер, оцінювальник, брокер, мобілізатор, консультант, посередник, адвокат, практик та інші [207; 221; 223; 224].
І. Зімяня.	спеціаліст, який визначає клієнтів (Outreach Worker); брокер (Broker); посередник, буфер (Mediation); адвокат, захисник (Advocate); оцінщик (Evaluator); мобілізатор (Mobilizer); учитель (Teacher); коректор поведінки (Behavior Change); консультант (Consultant); проєктант (Community Planer); менеджер інформації (Data Manager); адміністратор (Administrator) [49].
М. Лукашевич, Т. Семигіна	практичний посередник, адміністратор, аналізатор політики, розвивач систем [151].
Т. Веретенко, О. Денисюк	педагог, радник, консультант, посередник [24].
В. Бочарова, Г. Вороніна, М. Гур'янова, П. Шептенко	посередник; адвокат; психотерапевт і наставник сім'ї, дітей, оточуючих їх людей; конфліктолог; аніматор; експерт в постановці соціального діагнозу і визначенні методів компетентного втручання, соціальної роботи з конкретним клієнтом; громадський діяч [19; 196].
Г. Лактіонова	брокер соціальних послуг, консультант, соціальний менеджер, захисник прав та інтересів клієнта, помічник клієнта, вуличний працівник, учитель соціальних умінь, керівник персоналом, керуючий справами клієнта, адміністратор, лідер команди, експерт, аналітик, дослідник, викладач, супервізор [167, с. 84].
І. Трубавіна	адвокат, експерт, посередник, помічник, соціальний терапевт, конфліктолог, організатор індивідуального та групового соціального виховання, громадський діяч [187, с.149].

З. Саралієва	інструктор з соціальної адаптації, радник, посередник громадських служб, соціальний менеджер, спеціаліст по роботі з кадрами, менеджер з робочого навантаження, адміністратор, агент зі зміни соціального середовища, професіонал [148].
О.Белоліпцева	працівник з превенції, сімейний медіатор (захисник, адвокат), аніматор, консультант, валеолог, посередник, організатор моніторингу, соціальний промоутер [15, с.52].
Г.Слозанська	гід (guide), активат/наставник/каталізатор (enabler), терапевт (therapist), тренер (trainer), брокер (broker), фахівець управління справами клієнта (case manager), захисник прав та інтересів клієнта / адвокат (advocate), посередник у вирішенні конфліктів (negotiator), експерт (expert) [164, с.266-267].

На основі узагальнення та систематизації запропонованих у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі основних ролей соціального педагога, ми спробували виокремити основні професійні ролі, які фахівці соціальної сфери реалізують у процесі соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у ЗВО. У процесі аналізу ми виділили такі основні професійні ролі:

- вчитель соціальних умінь (*developer*);
- консультант (*consultant*);
- аніматор (*animator*);
- медіатор (*mediator*);
- фандрайзер (*fundraiser*);
- кейс-менеджер (*case manager*).

Важливо сформувати уміння внутрішньо переміщених осіб щодо зміни власного статусу, посилення власних зв'язків. Аби виконувати такі завдання *вчитель соціальних умінь* повинен розуміти мотивацію та методи посилення віри ВПО у можливість змін. Саме тому дуже важливо уміти не тільки збирати дані, а й оцінювати їх, вимірювати проміжні та кінцеві результати діяльності.

Одним із головних завдань у процесі соціально-педагогічного супроводу ВПО є передача інформації і знань, які б допомагали людям розвивати вміння, необхідні для швидкої адаптації та власної реалізації. Відмінною ознакою ролі вчителя соціальних умінь є те, що у процесі з ВПО здійснюється вирішення їх соціальних проблем, мобілізація громадської участі в соціальних процесах, громадський захист. Фокус ролі вчителя соціальних умінь зосереджено «на людині», а соціальні педагоги виступають як фасилітатори або заохочувачі. У процесі соціально-педагогічного супроводу ВПО соціальний педагог полегшує взаємодію з соціальним оточенням, що передбачає надання допомоги клієнту у висловленні своїх потреб. Реалізуючи дану роль, важливо розвинути здатності внутрішньо переміщених осіб справлятися з проблемами самостійно, використовуючи можливості громади [17; 49].

При виконанні ролі вчителя соціальних умінь у роботі з ВПО у закладах вищої освіти мова йде про навчання практичним та соціальним навичкам адаптації та умінь сприймати нові обставини. Виконуючи цю роль, основним завданням має бути поновлення втрачених навичок адаптації у ВПО та компенсування втрачених навичок шляхом поновлення інших; попередження втрати існуючих навичок вирішення СЖО внаслідок соціальної ізоляції і практичної залежності від інших.

У процесі роботи вчителя соціальних умінь основним є консультація клієнтів з різноманітних життєвих питань, зокрема: консультування суїцидальної особистості; допомога ВПО з афективною поведінкою усвідомити, що вони мають проблеми; професійне консультування з питань влаштування на роботу тощо.

Ключовий момент ролі вчителя соціальних умінь, яку можуть виконувати у процесі соціально-педагогічного супроводу ВПО, полягає в тому, що вони заохочують осіб зазначеної категорії до розвитку власних здібностей і навичок, набуття нових знань і умінь. Така робота може бути можлива за умови взаємообміну між ВПО в ході спільної роботи над

конкретним завданням, отримання порад від фахівців. Спеціально створені семінари сприятимуть тому, що у ВПО з'явиться можливість обмінятися своїми знаннями, проаналізувати власний досвід та отриману інформацію, інтегруватись у соціум

Важливо, щоб у процесі соціально-педагогічного супроводу було створено відповідний морально-психологічний мікроклімат, а вчитель соціальних умінь має бути зразком для наслідування (бадьорий настрій, оптимізм, життєрадісність) з адекватною реакцією на зовнішні впливи, уміння приймати правильні рішення в умовах дефіциту часу, стресових ситуаціях.

Роль *консультанта* вимагає від усіх учасників соціально-педагогічного супроводу використання методів міжособистісної комунікації (соціально-психологічне консультування (каунселінг), надання порад). Важливим елементом є комунікативна взаємодія соціального педагога з внутрішньо переміщеними особами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного мікроклімату, оптимальних умов взаємодії у процесі професійної діяльності, обміну думками та емоціями щодо ситуація яка склалася та шляхів її вирішення.

Дослідження консультування внутрішньо переміщених осіб вимагає звернення до науково-теоретичних джерел тих галузей знань, де це поняття отримало достатнє наукове обґрунтування.

Зокрема, слово «консультування» походить від лат. *consultare*, що означає радитись, піклуватися і в українській мові означає порада, роз'яснення спеціаліста з будь-якого питання, бесіда з метою розширення і поглиблення знань [103, с. 881]. А. Айві визначає консультування як інтенсивний і особистісний процес спрямований на надання допомоги людям у подоланні проблем і «асоціюється з професійними сферами соціальної роботи, психологією, пасторським консультуванням, а також в (обмежених рамках) психіатрією» [2, с. 24]. Відомий український практик та теоретик Т. Алексеєнко консультування характеризує як процес взаємодії між двома

або кількома людьми, в ході якої певні знання консультанта використовуються для надання допомоги тим, хто отримує консультацію [174, с. 231]. Як ланку соціально-педагогічної діяльності, що є різновидом професійної діяльності і направлена на надання допомоги людині (дорослому, дитині) у процесі її соціалізації, засвоєння нею соціокультурного досвіду, розглядає «консультування» Г. Раковська, стверджуючи, що специфіка консультування в умовах соціально-педагогічної діяльності полягає в соціальному навчанні і соціальному вихованні людини протягом її життя [141, с. 24].

У своїй роботі В.Шахрай зазначає, що консультування є процесом, у якому людина досягає більш високого рівня особистісної компетентності. Спираючись на думку М. Катца дослідник вважає, що консультування спрямоване на те, щоб навчити приймати рішення по-мудрому. Це є одним із головних способів досягти дійсного само-посилення клієнта. Важливо, щоб під час консультування були створенні ситуації, коли клієнт відчуває себе людиною, яку розуміють, чують, поважають, що сприятиме розвитку довіри клієнта до самого себе і зростанню його здатності приймати власні рішення.

Результатом консультування має стати перетворення внутрішнього світу клієнта, переосмислення життєвих цінностей [193, с. 141].

Специфіка соціально-педагогічного консультування внутрішньо переміщених осіб полягає в тому, що консультант намагається вирішити складні життєві обставини ВПО не самотійно, а співпрацюючи зі спеціалістами міждисциплінарної команди, мотивуючи клієнта зробити самотійний правильний висновок на основі чітко усвідомлених причинно – наслідкових зв'язків та сформулювати подальший план власного розвитку.

Основними характеристиками роботи консультанта з внутрішньо переміщеними особами є: рівність суттєвих позицій у спілкуванні; довірлива взаємна відкритість обох сторін; відсутність оцінки індивідуальних особливостей особистості; сприйняття клієнта як цінних особистостей. Така робота може бути у формі обговорення ідеї чи проблеми з внутрішньо

переміщеною особою або з групою ВПО, вислуховування скарг, підтримання дистанційно контакту з тими ВПО, які з певних причин не можуть регулярно відвідувати очні форми роботи, використовуючи різні інформаційні ресурси (телефон, відео зв'язок, написання повідомлень у різних соціальних мережах тощо).

Етапами консультування внутрішньо переміщених осіб є: виявлення потреб, що спонукали клієнта звернутися за консультацією і які він не може задовольнити самостійно; аналіз, оцінка і діагностика особистісних станів ВПО; формулювання напрямів діяльності і визначення цілей роботи з ВПО; встановлення плану майбутньої діяльності; оцінка результатів консультації і висновки.

Важливо деталізувати, що видами допомоги у процесі забезпечення ролі консультанта у роботі з внутрішньо переміщеними особами може бути: соціально-інформаційна (спрямована на забезпечення ВПО інформацією з питань соціального захисту, допомоги і підтримки); соціально-реабілітаційна (відновлення психологічного здоров'я); соціально-психологічна (спрямована на відтворення сприятливого мікроклімату в сім'ї і мікросоціумі, усунення негативних впливів і труднощів взаємостосунків з оточуючими); соціально-правова (направлена на дотримання прав, сприяння в реалізації правових гарантій, забезпечення житлово-побутових умов).

Результатами роботи консультування з внутрішньо переміщеними особами має бути: покращання розуміння своєї проблеми, власних вподобань та потреб оточуючи; зміна емоційного стану; здатність до самостійного прийняття рішення та реалізації даного рішення; отримання практичної допомоги через роботу міждисциплінарної команди консультантів.

Як об'єктивна відповідь на глобальні та бездуховні виклики людству активізації потребує *роль аніматора*.

У наукових дослідженнях використовують поняття «анімація» та «анімаційна діяльність» (Т. Лесіна, Н.Максимовська, Л. Тарасов, М. Ярошенко та ін.). Вчена Н. Максимовська анімацію розглядає як напрям

соціально-педагогічної роботи, у процесі якої відбуваються активізація і спрямування соціальних суб'єктів на соціальне вдосконалення та позитивні перетворення в умовах регіонального простору [83]. Т. Лесіна «анімацію визначає як вид соціально-педагогічної діяльності, спрямований на реалізацію фахово обгрунтованих дій з метою оздоровлення соціального клімату певного середовища, створення атмосфери креативності [74, с. 12].

Реалізація ролі аніматора сприяє якісній соціальній взаємодії між консультантом та ВПО, що дозволяє внутрішньо переміщеним особам посідати позицію активного діяча, сприяє соціальній творчості, як прояву найвищого рівня соціальності (соціальної культури) через пряму участь у соціальній взаємодії самих же ВПО. Соціально-педагогічна робота аніматора з внутрішньо переміщеними особами може бути не лише як процес активізації, а й надихати ВПО на суспільні перетворення та вдосконалення соціально-культурних умов існування.

Враховуючи основні проблеми внутрішньо переміщених осіб, соціальна анімація є способом активізації ВПО, підвищення рівня залучення їх до вирішення важливих питань, можливість формування лідерів серед зазначеної групи населення. Виконуючи роль аніматора суб'єкти соціально-педагогічного супроводу працюють з громадою за творчим алгоритмом, навчають ВПО створювати умови для їх розвитку та самореалізації, сприяють розвитку комунікативних та організаційних навичок, ораторської майстерності, підвищують у ВПО рівень загально-людської культури. Змістом роботи аніматора у процесі соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб може бути:

- розвиток дозвіллевих ініціатив;
- формування соціальності та соціальної творчості;
- об'єднання зусиль у вирішенні СЖО внутрішньо переміщених осіб;
- розвиток громадянської активності ВПО;
- налагодження ефективної комунікації між ВПО та суб'єкти соціально-педагогічної роботи;

- урізноманітнення сімейного дозвілля;
- підвищення адаптаційного потенціалу ВПО в нових умовах середовища;
- ефективна соціальна інтеграція в середовище;
- профілактика соціальних відхилень;
- реабілітація соціальних проблем.

Анімаційний підхід у процесі соціально-педагогічного супроводу ВПО у закладах вищої освіти сприятиме активізації соціальної життєдіяльності, реалізації соціально позитивних можливостей внутрішньо переміщених осіб, активізуватиме на суспільні перетворення, сприятиме соціальному розвитку шляхом реалізації власних інтересів.

Роль *медіатора* не надто поширена у закладах вищої освіти, проте досить ефективна у практичній діяльності з внутрішньо переміщеними особами.

Медіаторство (від англ. mediation – посередництво) – сприяння третьої сторони двом або більше у пошуках угоди в конфліктній ситуації, альтернативне вирішення суперечок, де головним є позитивний вплив присутності нейтральної сторони на проведення переговорів [175].

Медіацію зараховують до способів альтернативного вирішення спорів (прямий переклад з англ. «Alternative Dispute Resolution» – «альтернативне вирішення спору»). У приватному праві – це один із позасудових методів вирішення конфліктів, згідно з яким незаінтересований посередник допомагає сторонам досягнути шляхом переговорів добровільної угоди. [152, с.39] .

Вивчаючи теоретичні основи медіації (посередництво) як альтернативного способу вирішення трудового спору, О. Войнаровська під «медіацією» розуміє гнучкий процес, що проводиться конфіденційно, в якому нейтральна сторона (медіатор) допомагає сторонам конфлікту шляхом переговорів досягти згоди у вирішенні спору [27].

Близьким до нашого сприйняття є дефінітивний аналіз О.Белоліпцевої, у роботі якої зазначено, що медіація – це один із напрямів соціально-педагогічної роботи соціального педагога, спрямований на захист прав та інтересів членів сім'ї та усієї сім'ї загалом, де основним є представлення інтересів, захист прав членів сім'ї, що виражається у боротьбі за дотримання прав на обслуговування, надання різних видів соціальної допомоги, за зміну ставлення до членів такої сім'ї, дотримання прав на надання їм різних юридичних послуг» [15, с.55].

Медіатори повинні з обачністю поставитися до своєї ролі, аби не перевищити свої повноваження представляючи інтереси інших та розв'язуючи конфлікти.

Головна мета у процесі виконання ролі медіатора з ВПО полягає в заохоченні внутрішньо переміщених осіб самостійно говорити про свої труднощі, виникаючі конфлікти. Часто ВПО ставляться упереджено як до самих себе, так і до оточуючих, що виявляється в мові чи в поведінці, яким можуть бути властиві ворожість. Медіатори повинні протистояти такому ставленню й заохочувати до цього інших, вдаючись до приватних обговорень, створення моделі пригнічуючої практики.

Професійний медіатор упродовж усього соціально-педагогічного супроводу ВПО виконує ряд важливих завдань, зокрема він є менеджером процесу вирішення конфліктів, забезпечує конфіденційність. У процесі вирішення спірних питань, що можуть бути причиною конфлікту ВПО як у родині, так і у соціумі взагалі, медіатор є каталізатором вирішення спорів та допомагає внутрішньо переміщеним особам самостійно визначити результат, який найкращим чином підходить для вирішення конфліктних питань. Важливим акцентом у роботі медіатора є те, що він обговорює зі сторонами конфлікту прийняті дати проведення медіації.

Аналізуючи роботу Н. Дараганової [36, с.77-83], нами визначено основні складові медіаційної роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах закладів вищої освіти, а саме:

– медіатор є нейтральною третьою особою при вирішенні індивідуальних спорів внутрішньо переміщених осіб, сприяє та забезпечує переговори між сторонами конфлікту, допомагає сторонам у визначенні різних способів вирішення спору між ними;

– внутрішньо переміщені особи беруть участь у медіації добровільно;

– внутрішньо переміщеним особам надається право самостійно обрати медіатора (психологи, юристи, соціальні педагоги, викладачі);

– одним із принципів медіації є конфіденційність, що дає змогу вирішити одночасно особистісні проблеми ВПО, без відкриття широкому освітньому осередку інформації;

– медіація може бути перервана або припинена в будь-який час за ініціативи будь-кого з учасників медіації;

– медіація збільшує вірогідність збереження нормальних стосунків між внутрішньо переміщеними особами та другою стороною конфлікту.

Водночас в Україні медіаційний підхід вирішення спорів у закладах вищої освіти, зокрема у роботі з внутрішньо переміщеними особами, відноситься до інноваційного.

Аналіз проблем ВПО дозволяє нам стверджувати, що у більшості випадків, вирішення їх складних життєвих обставин вимагають значних фінансових ресурсів, що потребує від суб'єктів соціально-педагогічного супроводу активно проводити роботу з пошуку шляхів залучення альтернативних коштів. У цьому аспекті дуже актуальною є фандрайзингова діяльність, реалізація професійної ролі *фандрайзера (fundraiser)*, адже така робота безпосередньо зорієнтована на пошук джерел забезпечення саме неприбуткових програм і проектів, за допомогою яких вирішуються проблеми внутрішньо переміщених осіб.

Сьогодні вже є база досліджень (О. Башун, О. Комаровський, С. Куц, ОВ. Секерін, С. Орлова, О. Чернявська, та ін.) з проблематики фандрайзингу, інструментів та механізмів фандрайзингової діяльності. Термін «фандрайзинг» є похідним від сполучення двох англійських термінів fund

(кошти, фінансування) та raise (піднімати, добувати, збирати). Часто фандрайзинг узагалі сприймається як філантропія і реалізація соціальних проектів, хоча це поняття значно ширше і має на увазі також залучення ресурсів для комерційних проектів, пошук фінансового спонсора, спонсора на умовах бартеру [66, с. 133].

Так, на думку Т. Артем'євої, фандрайзинг – це діяльність щодо залучення й акумулювання оборотних коштів, необхідних для реалізації некомерційних проектів і програм [7, с. 7]. Представник української школи Т. Крупський наводить важливе для нашого дослідження трактування поняття та стверджує, що фандрайзинг є функцією із залучення фінансових, матеріальних та людських ресурсів для роботи неприбуткових організацій та реалізації їх проектів, зазначаючи, що така діяльність спрямована на досягнення насамперед соціально важливих цілей [72, с. 2].

Виконуючи роль фандрайзера у процесі соціально-педагогічного супроводу, фахівці соціальної сфери та викладацький склад ЗВО є провайдерами інформації щодо пошуку та залучення необхідних ресурсів; соціальний педагог направляє осіб, з числа внутрішньо переміщених у відповідні державні служби для отримання спеціалізованих соціальних послуг. З цією метою фандрайзер у ЗВО сформує базу державних установ недержавної форм власності із переліком соціальних послуг, які вони надають; збирає інформацію про наявні та потенційні ресурси громади.

Важливо сформувати розуміння, що фандрайзера націлюється не на випрошування грошей для вимушено переміщених осіб, а на розробку комплексу дій, заходів, прийомів вирішення питань інтеграції, адаптації, подолання СЖО. У процесі соціально-педагогічного супроводу ВПО фандрайзер залучає до процесу подолання складних життєвих обставин державні й громадські організації, інші заклади вищої освіти. Враховуючи такі умови, досить часто роль фандрайзера тісно переплітається із роллю кейс-менеджера (case manager).

Фахівець із соціальної роботи у *ролі кейс-менеджера* в Україні відносно нова професійна роль. Розглядом кейс-менеджменту в роботі з ВПО займалися І. Артеменко, О. Анісімова, О. Савчук, А. Галай, В. Багрій, М. Куркчи та інші [8, с.134]. Процес виникнення кейс-менеджменту бере свій початок з розвитку роботи з випадком в середині ХІХ століття в діяльності Асоціації покращення положення бідняків (The Association for Improving the Condition of the Poor (A.I.C.P., Сполучені Штати Америки)), наслідком чого технологія «ведення випадку» є безпосередньо важливою у процесі реалізацій професійної ролі кейс-менеджера. Науковці Гурсанські (Gursansky), Кеннеді (Kennedy), Ріт (Riet) акцентують увагу на тому, що, кейс-менеджмент варто застосовувати під час роботи з тими клієнтами, які мають множинні проблеми [112]. Саме до клієнтів з множинними проблемами ми можемо віднести внутрішньо переміщених осіб.

Важливим для нас є визначення, запропоноване О.Азаркіною, яка стверджує, що кейс-менеджер здійснює оцінку ситуації й потреб клієнта, планування відповідних заходів щодо їх задоволення, пошук організацій та фахівців, які надають відповідні послуги в громаді, координує їх дії у процесі кейсменеджменту, а також здійснює представництво клієнта [1, с.105]. Основним завданням у процесі кейс-менеджменту є підвищення самостійності клієнтів у розв'язуванні власних проблем, розвиток їхнього потенціалу [186, с.135].

На початковому етапі роботи кейс-менеджера здійснюється проведення зустрічей з метою встановлення контакту, поширення інформації щодо можливих варіантів вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб, забезпечення умов для участі ВПО у таких зустрічах, наприклад, організують догляд за малолітніми дітьми. Важливим етапом у такій роботі є організація ініціативної (волонтерської) групи.

Ефективним при роботі з внутрішньо переміщеними особами у ЗВО є спільна робота з особами зазначеної категорії, у процесі якої задовольняються індивідуальні потреби ВПО через комплексне надання

соціальних та освітніх послуг. Важливим аспектом у здійсненні ролі кейс-менеджера є чітке планування роботи, що передбачає розробку плану індивідуальної траєкторії для кожної внутрішньо переміщеної особи; налагодження і підтримка професійних зв'язків у міждисциплінарній команді фахівців; моніторинг якості наданих послуг [148, с.266].

Основними цілями кейс-менеджера у роботі з ВПО є їх безпечне розміщення та адаптація до нових умов проживання [1, с.106]. Кейс-менеджер у роботі з внутрішньо переміщеними особами орієнтується на сильні сторони клієнта, які можуть стосуватися як його особистості, попереднього досвіду, так і оточення [188]. Головним напрямом у роботі кейс-менеджера буде безпосередня допомога ВПО та їх найближчим оточуючим оцінити й вирішити складні життєві обставини та підібрати ефективні способи їх вирішення. Основними принципами роботи кейс-менеджерів в роботі з ВПО є дотримання прав людини, індивідуальний підхід, орієнтація послуг на потреби, врахування культурних та мовних особливостей, орієнтація на сильні сторони особистості, налагодження партнерських стосунків, застосування командного підходу у роботі [204]. Постійно підтримуючи свого «підопічного», кейс-менеджер не просто виконує свої обов'язки, але й заохочує його до більш активного життя [184, с.135]. Важливо, що саме здійснюючи роль кейс-менеджера робота з ВПО спрямовувана на подолання залежності від гуманітарної допомоги, відновлення трудового потенціалу, а також особистої спроможності активно вирішувати власні проблеми [1, с.105].

Окрім деталізації професійних ролей варто звернути увагу на визначену нами особливість соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти як командна співпраця представників самого закладу вищої освіти та представників громадських організацій, міжнародних благодійних фондів на засадах партнерської взаємодії та міждисциплінарної моделі, активна робота з вирішення проблем

не лише студентської молоді з числа ВПО, а й усіх потребуючих об'єктів зазначеної категорії.

У більшості наукових наробках зазначено, що командна робота – це співпраця між окремими працівниками, яка поширюється на різні сфери і завдання; діяльність групи людей, яка зосереджена на вирішенні конкретної задачі [33; 45; 82; 114; 167; 196].

У процесі соціально-педагогічного супроводу ВПО у закладах вищої освіти важливо, щоб кожен з фахівців був обізнаний в основних потребах внутрішньо переміщених осіб. У процесі такої роботи у ЗВО є те, що особа зазначеної категорії отримує допомогу в активізації своїх здібностей для подолання важких життєвих ситуацій з боку різних фахівців. Співпраця зі спеціалістами міждисциплінарної команди передбачає робочі стосунки, коли дві системи домовляються про те, що зміна мусить відбутися. Особливу роль у процесі такої спільної роботи відіграють громадські організації як інтерактивні, донорські майданчики для впровадження різних напрямів соціально-педагогічної роботи.

Серед важливих функцій, які виконують громадські організації для соціально-педагогічного супроводу ВПО у закладах вищої освіти вищої, є забезпечення якості освітніх, виховних та соціальних послуг, що зафіксоване ст. 23 ЗУ «Про вищу освіту»: «Незалежна установа оцінювання та забезпечення якості вищої освіти – це недержавна організація (установа, агенція, бюро тощо), акредитована Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, що здійснює оцінювання освітньої програми, результатів навчання та/або закладів вищої освіти (їхніх структурних підрозділів) з метою вироблення рекомендацій і надання допомоги закладам вищої освіти в організації системи забезпечення якості вищої освіти та внесення пропозицій Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти щодо акредитації освітньої програми» [129].

Варто звернути увагу, що ст. 23 ЗУ «Про вищу освіту» легалізує співпрацю вітчизняних громадських організацій з міжнародними

неурядовими організаціями, дотичними до сфери освіти, задля спільної реалізації проектів в сфері освіти, обміну досвідом та впровадження європейських стандартів у вищу освіту України: «Незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти можуть співпрацювати з Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти». Незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти також мають право «видавати закладам вищої освіти власні сертифікати про оцінку освітньої програми та/або систем забезпечення якості вищої освіти» [129].

За останнє десятиріччя громадські організації в Україні стали важливим стейкхолдерами системи функціонування вищої освіти та соціально-педагогічної роботи з особами, які опинилися в складних життєвих обставинах. Важливо, щоб громадські організації були у постійній співпраці з ЗВО у питаннях вирішення проблем як студентської молоді з числа ВПО, так і їх найближчого оточення, позиціонуючи себе як «громадська освітня організація», яка б здійснювала діяльність у сфері освіти, спрямовану на захист та реалізацію інтересів внутрішньо переміщених осіб».

Таким чином, детально розглянувши поняття «соціально-педагогічний супровід», особливості соціально-педагогічного супроводу ВПО у закладах вищої освіти, можемо припустити, що запропоновані професійні ролі вчитель соціальних умінь, консультант, аніматор, медіатор, фандрайзер, кейс-менеджер сприятимуть ефективній соціально-педагогічній роботі з внутрішньо переміщеними особами. Безумовно, що соціально-педагогічний супровід ВПО у закладах вищої освіти має здійснюватися не лише зі здобувачами освіти, які мають статус внутрішньо переміщених осіб, але і їх найближчого оточення та усіх, хто звертається за соціально-педагогічною допомогою з питань адаптації до нових умов після внутрішнього переміщення. За умови спільної роботи різних спеціалістів, спільно розробленого плану подолання складних життєвих обставин ВПО така робота в закладах вищої освіти можлива і досягне своєї ефективності.

1.3. Практичний стан соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти

Для сучасного стану розвитку соціальної сфери характерні модернізація і реформування, спрямовані на повноцінне задоволення потреб осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах з метою відповідності європейським стандартам якості соціальної роботи. Підписання Україною Європейської угоди передбачає впровадження в практику роботи соціальної сфери надання соціально-педагогічної допомоги не лише в закладах соціального забезпечення, але і у закладах освіти. За таких умов для соціально-педагогічної практики важливо не лише діагностувати наявні проблеми клієнта, а й вміло реалізовувати технологію соціально-педагогічного супроводу в закладах вищої освіти, що вимагає залучення не тільки соціальних педагогів, але й органів державної влади, ресурсів громади, громадських організацій.

Програма нашого експериментального дослідження складалася з трьох етапів: констатуючого, формуючого та контрольного. Метою дослідження було: експериментально перевірити ефективність визначених умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти. Експериментальною базою дослідження стали Луганський національний університет імені Тараса Шевченка; комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та структурні підрозділи Красноградський педагогічний фаховий коледж, та Балаклеївський педагогічний фаховий коледж; громадська організація Асоціація багатодітних сімей «АММА».

Так, з метою визначення стану соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти нами була розроблена програма експерименту. Перший етап констатуючого експерименту передбачав проведення опитування 28 фахівців освіти (викладачі), 2 соціальних педагогів, 5 практичних психологів, 4 представників громадської

організації, з метою вивчення особливостей соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами. На другому етапі було здійснено контент-аналіз документації (планів, звітів) роботи Інформаційно-соціальних центрів, студентського самоврядування, з метою виявлення місця форм роботи, в яких висвітлюються питання соціально-педагогічного супроводу ВПО. Третій етап констатуючого експерименту передбачав розробку авторського діагностичного інструментарію з визначення рівнів інформаційної обізнаності внутрішньо переміщених осіб, розвитку їх соціальної активності, мотивації до самостійного вирішення складних життєвих обставин, які склалися. Усього у експерименті взяло участь 368 внутрішньо переміщених осіб.

Аналіз основних проблем та потреб внутрішньо переміщених осіб дозволив нам теоретично визначити та обґрунтувати компоненти такої роботи: *теоретичний* (сукупність педагогічних, психологічних, правових та інших знань, необхідних внутрішньо переміщеним особами для самостійного вирішення СЖО); *операційний* (комплекс умінь та навичок, необхідних для подолання критичних проблем та полегшеної адаптації до нових умов); *мотиваційний* (формування позитивного ставлення до ситуації, що склалась та позитивне сприйняття дій фахівців соціальної сфери щодо вирішення основних проблем).

Спираючись на наукові підходи щодо соціально-педагогічної роботи, аналіз особливостей соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти та визначені нами компоненти роботи, нами розроблено й теоретично обґрунтовано *критерії* та *показники* ефективності соціально-педагогічного супроводу ВПО в закладах вищої освіти.

Мотиваційно-ціннісний критерій – сукупність інтересів, цінностей, бажань, прагнень у процесі здійснення соціально-педагогічного супроводу до співпраці та зміни ситуації. Мотивація людини до діяльності являє собою сукупність рушійних сил, що спонукують її до здійснення визначених дій.

Показниками даного критерію нами визначено: вмотивованість ВПО до самостійного вирішення складних життєвих обставин, бажання оволодіти новими знаннями та вміннями щодо подальшої навчальної та професійної діяльності, бачення власної ролі у процесі соціально-педагогічного супроводу, мотивація до розвитку власної соціальної активності, розвиток особистісних якостей, необхідних для соціальної адаптивності; інтерес до професійної та волонтерської з ВПО у суб'єктів соціально-педагогічного супроводу.

Інформаційно-когнітивний – наявність достатніх соціально-педагогічних знань у спеціалістів та необхідної інформації у внутрішньо переміщених осіб щодо ефективного вирішення СЖО. У загальному вигляді когнітивний критерій являє собою окремі знання й уміння, необхідні для вирішення поставлених задач. *Показниками критерію нами визначено:* розуміння фахівцями сутності та особливостей соціально-педагогічного супроводу ВПО; обізнаність ВПО із правовими законодавчо-нормативними актами, які регулюють надання послуг та захист; розуміння особливостей роботи різних державних закладів соціального захисту населення; знання щодо пошуку інформації та допомоги у відповідних організаціях; обізнаність із особливостями освітнього процесу закладу вищої освіти);

Організаційно-діяльнісний – сукупність умінь необхідних для соціальної активності ВПО, здатності уникати ризиків та професійних навичок суб'єктів соціально-педагогічного супроводу. На нашу думку, спеціальні уміння – це сукупність конкретних дій, які послідовно розвиваються у зовнішньому середовищі та внутрішньому саморозвитку, спрямовані на вирішення поставлених завдань та ґрунтуються на відповідних теоретичних знаннях. *Показниками даного критерію визначено:* здатність ВПО до самостійності, соціальної активності, уміння ідентифікувати ситуації ризику та уникати їх, чинити опір негативним впливам середовища, що пов'язані з ризиком потрапляння до складних життєвих обставин та самостійне вирішення їх; здатність суб'єктів соціально-педагогічного

супроводу впроваджувати професійні функції та ролі у професійну діяльність з ВПО та проводити інформаційно-просвітницькі заходи, застосовувати інноваційні технології соціальної роботи, розробляти та реалізувати соціальні проекти з соціального захисту ВПО, надавати допомогу в ситуаціях насильства та дискримінації.

Залежно від прояву сукупності визначених показників, диференційовано рівні ефективності соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.

Високий рівень. Внутрішньо переміщені особи з високим рівнем ефективності соціально-педагогічного супроводу мають глибоку інтеріоризацію знань видів соціальних послуг, які надаються у процесі соціально-педагогічного супроводу, стійкість переконань, соціально активні, готові самостійно вирішувати складні життєві обставини; здатність організаторів соціально-педагогічного супроводу ефективно організовувати інформаційно-просвітницькі заходи, надавати допомогу ВПО, розробляти та соціально проектувати план заходів щодо надання соціальних послуг, організовувати благодійні акції та фандрейзинг, орієнтація на особистісно-орієнтовану взаємодію.

Достатній - позитивно вмотивовані до взаємодії з суб'єктами соціально-педагогічної роботи, обізнані з основними напрямками роботи державних та недержавних організацій з соціального захисту; мають труднощі у спілкуванні, не проявляють активність у вирішенні власних проблем. Фахівці розуміють значення реалізації професійних ролей, проте не мають знання щодо варіантів їх впровадження.

Середній – не активна позиція ВПО щодо ідеї самостійного вирішення власних проблем, поверхнева зацікавленість можливістю отримання послуг у процесі соціально-педагогічного супроводу, часткова обізнаність із можливостями вирішення складних життєвих обставин, ситуативне визнання цінності соціально-педагогічної роботи, особистісні якості сформовані на рівні отримувачів допомоги; не ґрунтовні знання щодо етапів здійснення

супервізії та моніторингу, виховної та освітньої ролі у роботі з ВПО, специфічних професійних ролей у процесі соціально-педагогічного супроводу ВПО в умовах ЗВО.

Низький рівень. Байдуже або негативне ставленням ВПО до процесу соціально-педагогічного супроводу; стійкість традиційних негативних переконань; відсутність елементарних умінь самостійного вирішення власних проблем та небажання їх вирішувати власними силами; нестійка мотивація до соціально-педагогічної діяльності у фахівців соціально-педагогічного супроводу.

Під відбору методів обробки отриманих даних використано праці авторів, присвячені методології та методиці педагогічних досліджень (Д. Гласа, Д. Стенлі [28], В. Ядова [122]).

Для виявлення ставлення суб'єктів соціально-педагогічного супроводу в ЗВО до практичної роботи з внутрішньо переміщеними особами, ступеня задоволеності її результатом було використано методику В. Ядова [198]. Різному ступеню задоволеності передбачено надання умовних чисельних значень від + 1 до – 1. Як показник ставлення суб'єктів соціально-педагогічного супроводу в ЗВО узято індекс задоволеності результатом роботи, а для оцінювання окремих аспектів соціально-педагогічного супроводу – коефіцієнт значимості (K_3).

Загальний індекс задоволеності своєю роботою вираховувався за формулою

$$\lambda = \frac{a(+1) + b(+0,5) + c(-0,5) + d(-1) + e(0)}{N}$$

де N – число опитуваних;

$a(+1)$ – максимум задоволеності;

$b(+0,5)$ – задоволеність;

$e(0)$ – невизначене й байдуже ставлення;

$c(-0,5)$ – незадоволеність;

$d(-1)$ – максимум незадоволеності.

Для з'ясування причин задоволеності вираховувався коефіцієнт значущості K_3 : як величина середньої оцінки (з ряду відповідей на запитання анкети під номером 6 (додаток Е), побудованих за принципом протилежності) за такою формулою:

$$K_3 = \frac{\sum(+)-\sum(-)}{N}$$

де $\sum(+)$ – число позитивних оцінок;

$\sum(-)$ – число негативних оцінок;

N – число опитаних;

K_3 показує розподіл голосів з кожного питання.

Позитивний знак середньої оцінки засвідчує здебільшого позитивні оцінки за даним показником і навпаки. Чим ближче середня оцінка до ($K_3 + 1$) чи ($K_3 - 1$), тим значніше число відповідних оцінок.

До найвищого рівня задоволеності професією віднесено фахівців з показниками 0,90 – 1,0; що свідчить про усвідомлення особистісної і соціальної значимості у роботі з ВПО; до високого 0,70 – 0,89; що означає позитивно виражене ставлення до здійснення соціально-педагогічного супроводу з ВПО, орієнтація на особистісно-орієнтовану взаємодію; до середнього 0,50 – 0,69, що характеризує наявність частково позитивної мотивації до практичної роботи з ВПО; до низького 0,30 – 0,49; – нестійка мотивація до здійснення соціально-педагогічного супроводу ВПО; до наднизького 0,10 – 0,29 – домінування авторитарного стилю взаємодії з внутрішньо переміщеними особами.

Вивчення відповідей 28 фахівців освіти, 7 практичних психологів та 4 представників громадської організації на поставлені запитання показало, що загальний індекс задоволеності практичною соціально-педагогічною роботою до початку участі у експериментальній роботі середнім (63,3%), з

усіх опитаних лише 36,7% респондентів проявили вищий рівень задоволеності. Такі результати пов'язані з недостатньо сформованою інформаційною базою щодо особливостей роботи з даною категорією населення, відсутністю практичних навичок здійснення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб.

Наступним завданням дослідження було виявлення рівня теоретичних знань щодо соціально-педагогічної роботи з ВПО, основних проблем та потреб, що необхідно задовольняти у процесі соціально-педагогічного супроводу, зокрема: знання щодо видів соціальних послуг; напрямів роботи з ВПО, особливостей соціально-педагогічного супроводу тощо.

Для виявлення рівня знань було використано контрольні роботи, які містили завдання, дібрані згідно з поданою вище класифікацією. Кількісна оцінка рівня оволодіння знаннями з соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у ЗВО: високий рівень 9–10 балів сформовано комплекс теоретичних знань, готових до реалізації; середній рівень 6–8 балів – володіє теоретичними знаннями, проте припускає окремі неточності у визначенні понять; базовий рівень 4–5 балів – знання безсистемні, сформовані окремі поняття; низький рівень 2–3 бали – знання сформовані на рівні уявлень; 0–1 – знання відсутні.

До найвищого рівня знань з соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у ЗВО віднесено респондентів 76,6 %. Однак у 23, 4% опитаних спеціалістів виявлено середній рівень володіння знаннями, що свідчить про актуальність посилення інформаційної роботи щодо внутрішньо переміщених осіб.

Визначення рівня сформованості умінь аналізувати й оцінювати складні життєві ситуації, у яких опинилися внутрішньо переміщені особи, застосовувати на практиці індивідуальний та диференційний підходи до роботи з ними відбувалося завдяки вирішенню кейсів (соціально-педагогічних ситуацій), котрі відображали специфіку роботи з ВПО.

Щодо рівня сформованості умінь здійснення соціально-педагогічного супроводу ВПО, то він виявився досить високим. Так, 78,6% досліджуваних груп показали найвищий рівень сформованості практичних умінь здійснення соціально-педагогічного супроводу ВПО.

Для нашого дослідження важливим було визначити за якими саме напрямами роботи фахівці здійснюють соціально-педагогічний супровід ВПО у закладах вищої освіти. Результати представлені на рисуюнок 1.1.

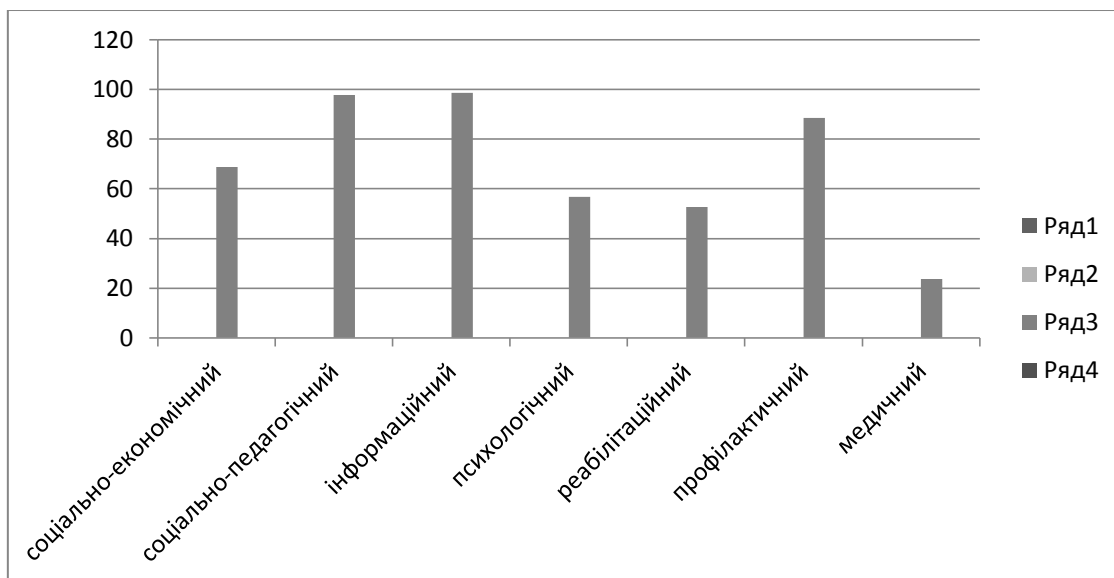

Рис.1.1. Розподіл відповідей фахівців на запитання «Які напрями роботи реалізуються вами у процесі соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти» (%).

За результатами опитування можна констатувати, що основними напрямами, які забезпечуються у процесі соціально-педагогічного супроводу ВПО у ЗВО є соціально-педагогічний (97,8%) та інформаційний (98,7%); не менш часто впроваджується профілактичний напрям роботи соціально-педагогічні (88,5%). Щодо соціально-економічного напрямку роботи, то лише 68,7% респондентів відповіли ствердно стосовно його реалізації. Психологічний (56,7%) та реабілітаційний (52,7%) напрями роботи реалізуються майже однаково у відсотках, що пов'язано з їх спорідненістю. Менше за все реалізується медичний напрям роботи(23,7%).

Серед пріоритетних видів діяльності з внутрішньо переміщеними особами в порядку їх важливості є допомога у адаптації (73,0%); забезпечення посередництва між суб'єктами соціально-педагогічного супроводу (62,7%). Менш важливими видами діяльності щодо вирішення проблем ВПО є забезпечення рівних можливостей серед внутрішньо переміщеними особами (47,3%); захист прав та представництво інтересів дітей (42,4%); індивідуальна допомога членам родини ВПО (36,42%). Окрім цього, до запропонованих видів діяльності респонденти додали проведення профорієнтаційної роботи та співпрацю з державними центрами зайнятості.

Результати опитування дозволяють констатувати, що основними способами налагодження взаємодії фахівців соціально-педагогічного супроводу з внутрішньо переміщеними особами є проведення тренінгів (73,0%); заохочення ВПО до співробітництва і взаємної допомоги (77,5%); навчання ВПО шукати компроміси і розв'язувати проблеми шляхом обговорення (65,3%).

Важливим для нашого дослідження був результат щодо значення соціально-педагогічного супроводу ВПО у закладі вищої освіти, на скільки часто внутрішньо переміщені особи звертаються за допомогою.

Визначаючи відсоток звернень, пов'язаних із переміщенням осіб, ми отримали такі дані:

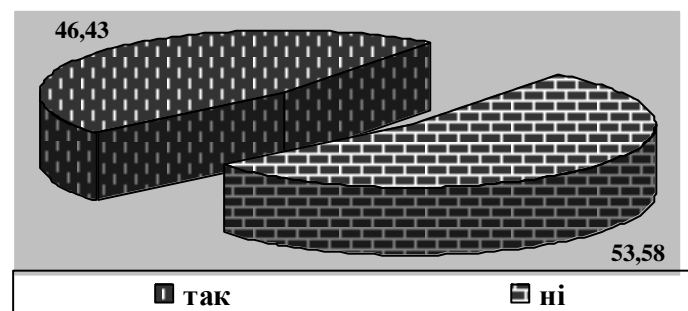

Рис. 1.2. Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи існують у закладі проблеми, пов'язані із зверненням внутрішньо переміщених осіб за допомогою?» (%)

Результати опитування також засвідчили наявність певних причин, які перешкоджають адаптації внутрішньо переміщених осіб, інтеграції та вирішенню СЖО. Нами було проаналізовано характер проблем, виокремлених респондентами: несприйняття внутрішньо переміщених осіб з боку місцевих; незначна кількість годин відведена на індивідуальну роботу з ВПО; неврахування потреб внутрішньо переміщених осіб; відсутність спеціально розроблених рекомендацій по роботі з внутрішньо переміщеними особами; відсутність технологій соціально-педагогічних підтримки внутрішньо переміщених осіб; недостатня кількість фахівців по роботі з ВПО; невідповідність спеціалістів міждисциплінарної команди з вирішення СЖО; недостатня підтримка адміністрацією закладу фахівців громадських організацій у співпраці з вирішення проблем ВПО.

Нами було здійснено аналізі відповідей фахівців на визначення основних термінологій технології оцінки потреб. Результати дозволяють стверджувати, що лише 60,2% спеціалістів мають чітке уявлення стосовно потреб ВПО, мети реалізації технології оцінки потреб дитини, індикаторів задоволення тієї чи іншої потреби. Серед опитаних 39,8% респондентів дали хибну відповідь по даним запитанням, що свідчить про низький рівень своєї обізнаності щодо технології оцінки потреб та на розбіжність між теорією з практикою, оскільки вони постійно здійснюють теоретичну підготовку, а практичне набуття навичок здійснення оцінки потреб можливе лише при проходженні здобувачами освіти практики, де респонденти виступають у ролі керівників практики.

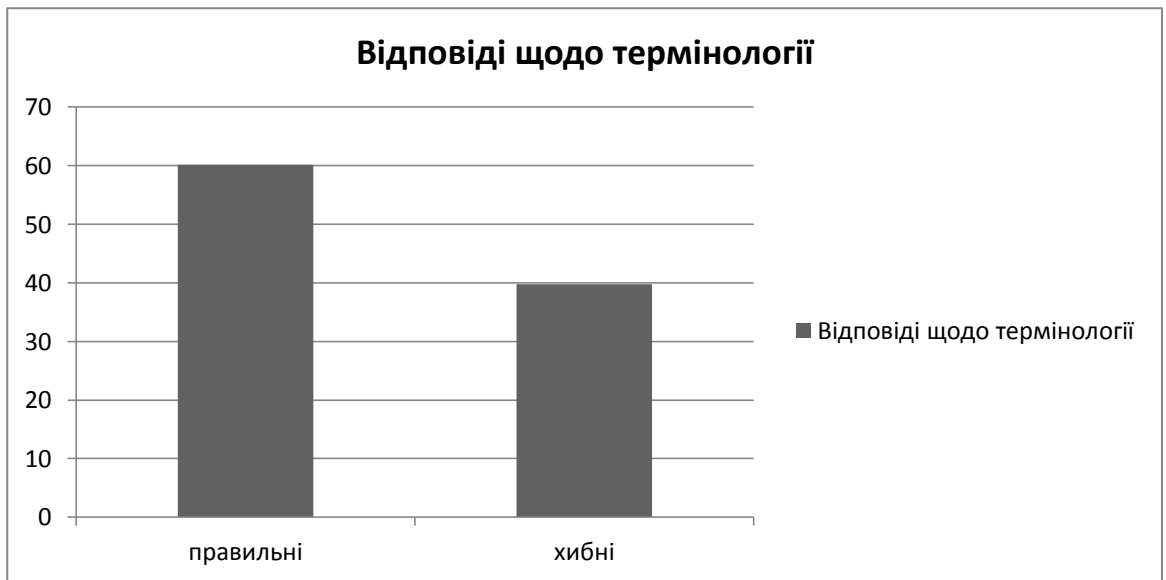

Рис. 1.3. Рівень знань термінологій технології оцінки потреб.

Також спостерігаються у 48,2% опитаних з середнім знаннями щодо визначення місця проведення оцінки потреб. Фахівці вважають, що оцінку потреб можливо здійснювати лише у центрах соціальних служб для сім'ї дітей та молоді та територіальних центрах, що є хибним поняттям. Тривожним є те, що лише 51,8% фахівців мають високі знання щодо географічних можливостей здійснення оцінки потреб з обов'язковим дотриманням встановлених правил та принципів оцінки (за місцем проживання; освітні заклади; заклади охорони здоров'я; кризові центри; ЦСССДМ).

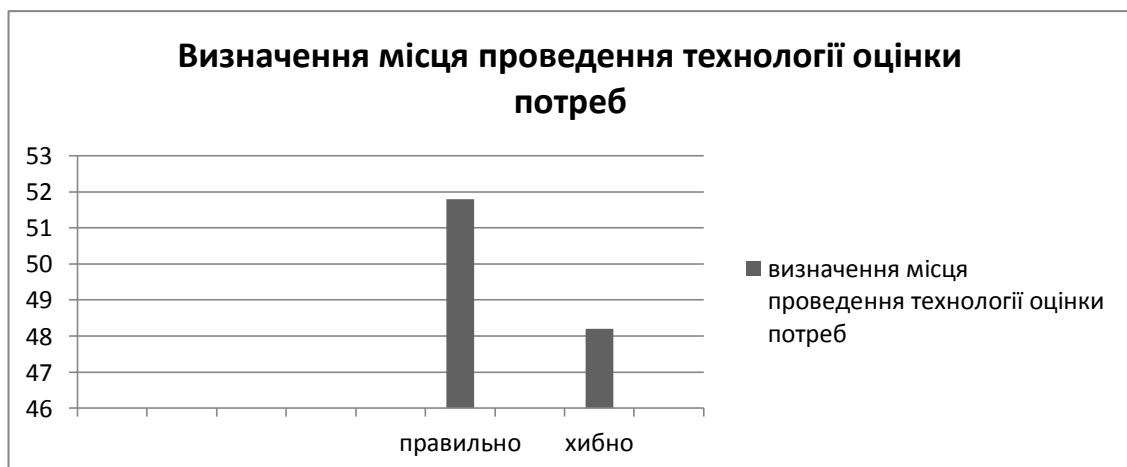

Рис. 1.4. Визначення місця проведення технології оцінки потреб.

Вище зазначені результати вказують на труднощі у реалізації технології оцінки потреб фахівцями, які мають здійснювати соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб, що потребує негайного обґрунтування та впровадження умов для підвищення рівня готовності спеціалістів до роботи з зазначеною категорією населення.

Важливими є відповіді фахівців щодо знань, яких їм бракує для здійснення соціально-педагогічного супроводу ВПО. Отримані дані свідчать про те, що спеціалісти мають потребу у спеціальних знаннях із правових питань, потрібних для здійснення соціально-педагогічного супроводу (21,3%). Також їх цікавлять інтерактивні методи просвітницької роботи (32,5%). Відчувається нестача знань щодо етичних принципів роботи з ВПО тощо.

На жаль, нами встановлено, що недостатньо застосовується супервізія роботи спеціалістів по соціально-педагогічному супроводу ВПО, хоча саме ці заходи дозволяють не тільки відстежувати потреби ВПО, а й здійснювати коригуючий вплив на соціально-педагогічну діяльність фахівців, тим самим підвищуючи її результативність.

Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що рівень знань та умінь фахівців по роботі з внутрішньо переміщеними особами у закладах вищої освіти незадовільний.

На другому етапі експериментальної роботи було здійснено контент-аналіз документації (планів, звітів) роботи щодо ВПО.

Так, нами проаналізовано звіти виховної роботи ЗВО, роботи інформаційно-соціального центру та його підрозділів. Аналіз поданих нам журналів вказує на недостатню спрямованість щодо соціально-педагогічного супроводу ВПО. Основними видами роботи залишаються групові, робота спрямована на здобувачів освіти, відсутні зовнішні зв'язки з різними соціальними агенціями. Потребує уваги те, що робота ЗВО характеризується виховним впливом, а соціально-педагогічний аспект втрачається. У таблиці 1.6. подано основні заходи, які зазначені у звітах щодо роботи з ВПО

Основні види соціально-педагогічної роботи ЗВО з внутрішньо
переміщеними особами (1 семестр 2019-2020 н.р.)

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка	Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради	Красноградський педагогічний фаховий коледж	Балаклієвський педагогічний фаховий коледж
Соціально-психологічне консультування з актуальних питань внутрішньо переміщених осіб	Інформаційно-ознайомчі послуги (консультування, порведення навчальних занять соціального спрямування)	Інформаційно-ознайомчі послуги (консультування, порведення навчальних занять соціального спрямування)	Інформаційно-ознайомчі послуги (консультування, порведення навчальних занять соціального спрямування)
Презентація настільних ігор та методичних матеріалів з попередження ризиків серед внутрішньо переміщених осіб	Тренінг «Психологічні стани та розлади серед осіб, що зазнали впливу травматичних подій війни»	Тренінг «Психологічні стани та розлади серед осіб, що зазнали впливу травматичних подій війни»	Тренінг «Психологічні стани та розлади серед осіб, що зазнали впливу травматичних подій війни»
Година спілкування із внутрішньо переміщеними особами	Зустріч громадських посередників	Година спілкування із внутрішньо переміщеними особами	Година спілкування із переселенцями Година спілкування із внутрішньо переміщеними особами
Організація дозвілля внутрішньо переміщених осіб Засобами Інтернет-сервісів	Тренінг «Формування конструктивної позиції ВПО у вирішенні внутрішньоособистісних протиріч»	Тренінг «Протидія насильства в родинях, які опинилися в складних життєвих обставинах»	Тренінг «Протидія насильства в родинях, які опинилися в складних життєвих обставинах»

Результати вивчення стану виховної роботи ЗВО надали можливість виявити низку недоліків, які свідчать про те, що проблема соціально-педагогічного супроводу ВПО не особливо висвітлена, у своїй професійній діяльності професорко-викладацький склад користуються, в основному, традиційними методами. При аналізі звітів виховної роботи ЗВО, роботи

інформаційно-соціального центру та його структурних підрозділів ми прийшли до висновку, що, у більшості випадках, викладачі не вважають доцільною й необхідною діяльність зі створення умов для самоствердження особистості ВПО і самі не готові застосовувати у роботі новітні технології соціально-педагогічної роботи. Негативним є те, що викладачі та соціальні педагоги лише епізодично використовують окремі засоби і прийоми соціально-педагогічного супроводу, систематично робота в цьому напрямі відсутня.

Третій етап констатуючого експерименту передбачав визначення рівнів інформаційної обізнаності внутрішньо переміщених осіб, розвитку їх соціальної активності, мотивації до самостійного вирішення складних життєвих обставин, які склалися, задоволеності роботи з ними, сформованості особистісних якостей тощо.

Так, до третього етапу констатуючого експерименту було залучено 368 внутрішньо переміщених осіб (особи від 14 років і більше) на базі Луганського національного університету імені Тараса Шевченка; Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та структурних підрозділів Красноградського педагогічного фахового коледжу та Балаклієвського педагогічного фахового коледжу; громадської організація Асоціація багатодітних сімей «АММА» (КГ 194 та ЕГ 174).

На даному етапі констатуючого експерименту, відповідно до критеріїв, нами застосовувалися методи опитувальники, педагогічне спостереження, статистична обробка експериментальних даних, (додаток Г, Г, Д, Е, Є), що дало можливість визначити рівні ефективності соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.

Так, проведене нами дослідження серед внутрішньо переміщених осіб мало на меті, в першу чергу, визначити рівень сформованості теоретичних знань, необхідних для успішного подолання СЖО, швидкої адаптації до нових умов. Зокрема, для визначення сформованості показників

інформаційно-когнітивного критерію нами було розроблено спеціальне опитування (додаток Б).

Так, відповіді на питання «З яких джерел ти отримуєш інформацію про події, які відбуваються на сході України?» розподілилися таким чином: КГ 72% та ЕГ 69% – обрали інтернет мережу, 68% КГ та 74% ЕГ% – обрали телебачення, КГ 43% та 36% – рідні та друзі, КГ 24% та 18% ЕГ інформуються завдяки пресі, 12%КГ та 14% ЕГ – не цікавляться даною інформацією (рисунок 1.5).

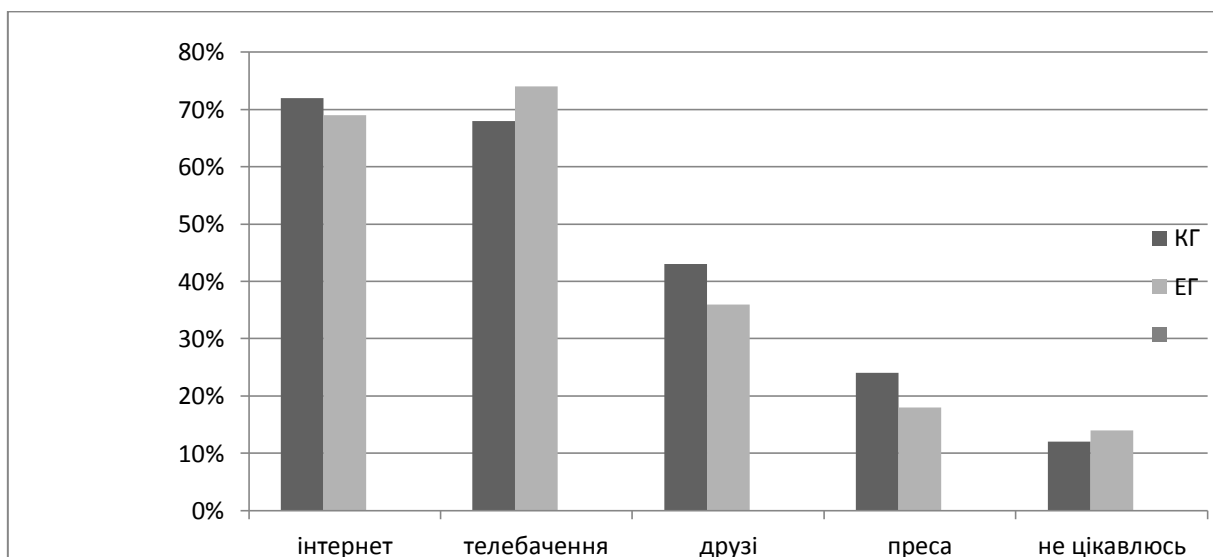

Рис. 1.5. Відповіді на запитання «З яких джерел ти отримуєш інформацію про події, які відбуваються на сході України?»

Стосовно знань щодо можливостей отримання допомоги у складній життєвій ситуації серед опитаних достатніми вважають 32% КГ та 37% ЕГ респондентів. Це особи, які позитивно оцінили власні знання, які б сприяли самостійному вирішенню їх проблем (рисунок 1.6).

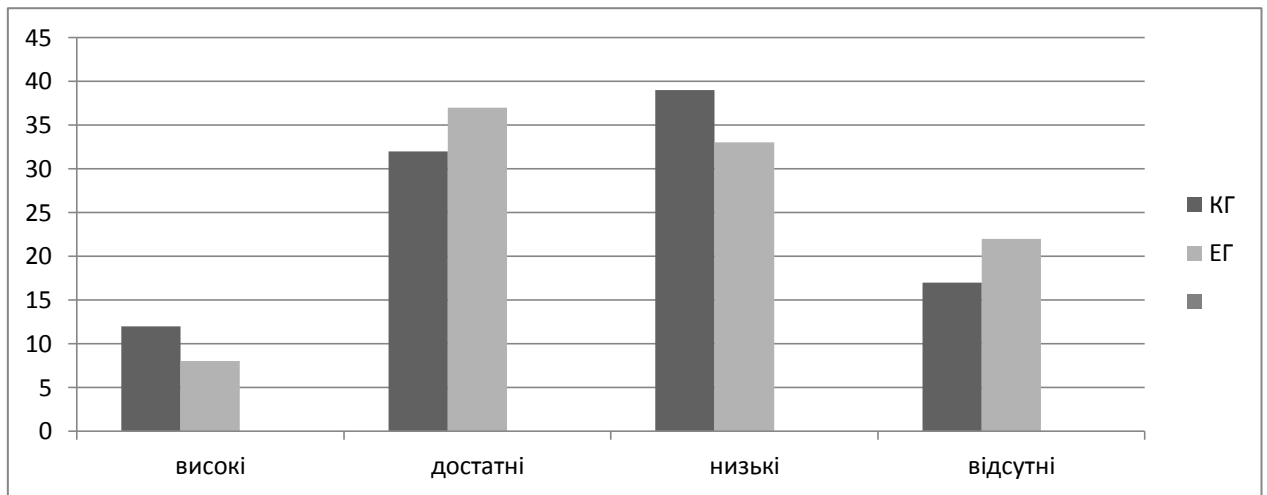

Рис. 1.6. Відповіді на запитання «Оцініть ваші знання які б сприяли вирішенню ваших проблем»

Показовим, на нашу думку, є той факт, що серед опитаних майже порівну оцінюють свої знання і ті, які вважають їх низькими (39%КГ та 33%ЕГ). Це особи, які особливо потребують соціально-педагогічного супроводу, адже їх знання щодо джерел інформації, особливостей роботи різних соціальних агенцій – низькі.

Серед труднощів, які з'явилися у результаті переміщення, ВПО виокремлюють емоційну напруженість, психологічні розлади, тривожність, проблеми у спілкуванні, конфлікти з місцевими, матеріальні проблеми, відсутність робочих місць, проблеми з житлом (рисунок 1.7).

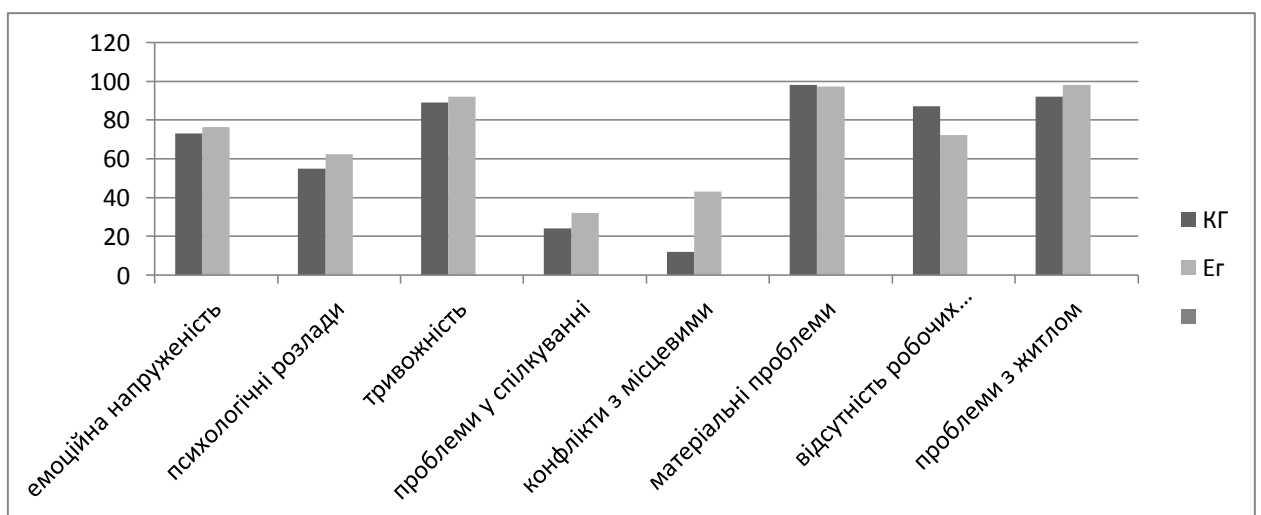

Рис. 1.7. Відповіді на запитання «Які труднощі виникли у вас у результаті внутрішнього переміщення?»

Аналіз відповідей на дане запитання свідчить, що більшість (98% КГ та 97,2% ЕГ) виокремлюють матеріальні проблеми, майже стільки ж виділили проблеми з житлом (92%КГ та 98%ЕГ). Занепокоєння викликає кількість відповідей, де визначено проблеми, пов'язані з тривожністю (89 КГ та 92,2 ЕГ). Відсутність робочих місць у КГ 87%, а у ЕГ 72,2 %, що пов'язано з географічним розташуванням (у м. Харкові, де обрана ЕГ більший вибір місць працевлаштування). Емоційну напруженість відчувають 73,2%КГ та 76,2% ЕГ, психологічні розлади – 55% КГ та 63,2% ЕГ. Цікавими для нас є відповіді на запитання щодо конфліктів з місцевими, де ствердно відповіли 12% КГ і 43,2% ЕГ. На нашу думку, така різниця пов'язана з тим, що КГ нами обрано ВПО, які перемістилися до м. Старобільськ і місцеві жителі більш лояльно віднеслися до ВПО, враховуючи ближче розташування до території АТО у порівнянні з м. Харковом.

У процесі дослідження нами було встановлено, що у більшості респондентів сформовані певні знання щодо надання їм соціальних послуг з метою подолання СЖО. Так, нами визначено групи послуг: I група соціально-економічні, юридичні та психологічні послуги; II група – соціально-педагогічні та інформаційні послуги; III група (повний необхідний перелік) – послуги з працевлаштування, юридичні, соціально-економічні, інформаційні, соціально-педагогічні, психологічні, соціально-медичні; IV група – послуги з організації дозвілля, консультування. Результати представлені на рисунку 1.8.

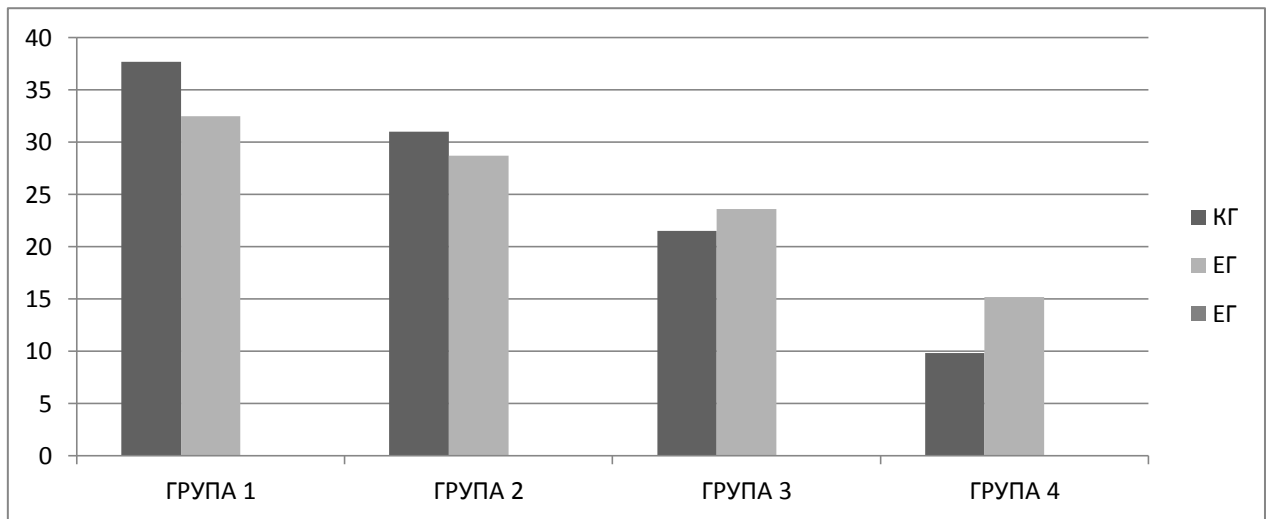

Рис.1.8. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Які види послуг вам необхідні для вирішення СЖО?» (на думку ВПО) (%).

Показовим, на нашу думку, є той факт, що 21,5% КГ та 23,6% ЕГ респондентів визначили повний перелік послуг; майже стільки ж (37,7% КГ та 32,5% ЕГ) виокремили лише соціально-економічні, юридичні та психологічні послуги; досить не значний відсоток (9,8% КГ та 15,2% ЕГ) респондентів у своїх відповідях вибрали послуги з організації дозвілля та консультування.

Важливим для нас стали відповіді на запитання щодо вже реалізованих з ВПО напрямів роботи у ЗВО (рисунок 1.9.)

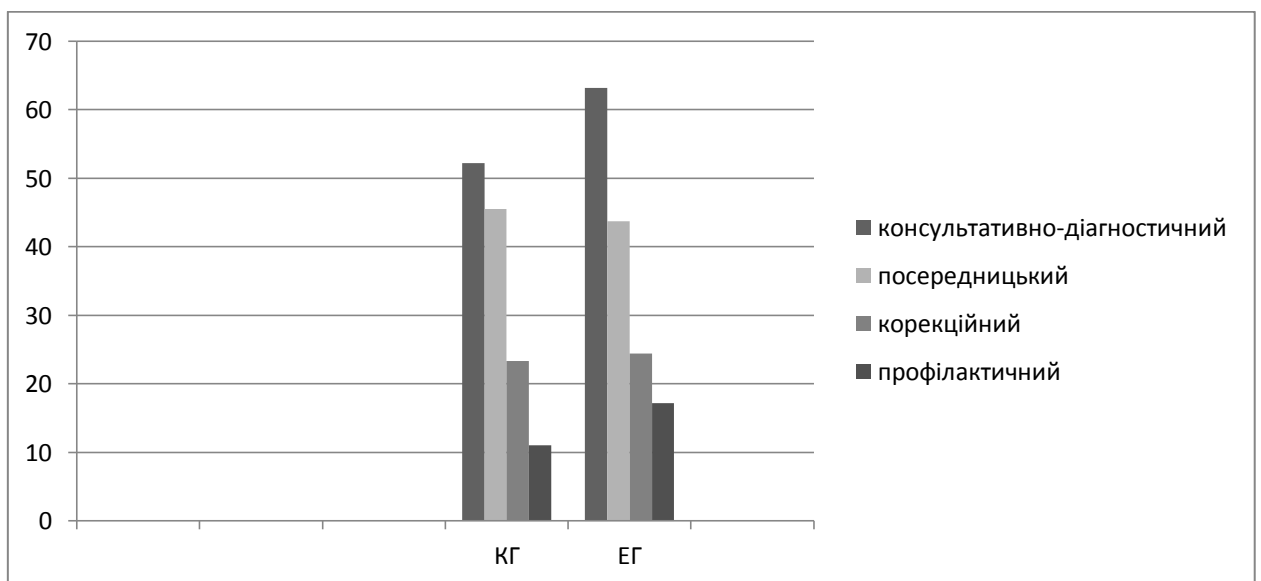

Рис.1.9. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Які напрями роботи у ЗВО з вами вже реалізовані?» (на думку ВПО) (%).

У результаті отриманих відповідей, нами було встановлено, що більшість (52,2% КГ та 63,3% ЕГ) респондентів вважають що у роботі ЗВО вже було здійснено соціально-педагогічну роботу за консультативно-діагностичним напрямом, 45,5% КГ та 43,7% ЕГ обрали посередницький напрям роботи. На жаль, найменше за все обрали корекційний (23,3%КГ та 24,4% ЕГ) та профілактичний (11% КГ та 17,2% ЕГ) напрями роботи, хоча це досить важливий акцент у вирішенні СЖО та їх попередженні.

Отримані дані щодо видів соціально-педагогічної роботи з ВПО у закладах вищої освіти, які на їх думку мали найбільшу ефективність, узагальнені у таблиці 1.7.

Таблиця 1.7.

Види соціально-педагогічної роботи з ВПО у закладах вищої освіти, які мали найбільшу ефективність (на думку ВПО)

Види соціально-педагогічної роботи з ВПО у закладах вищої освіти	Кількість респондентів (%)	
	КГ	ЕГ
Консультування	73,3	68,5
Інспектування	34,8	39,4
Соціальна діагностика	47,7	54,4
Соціально-педагогічне обслуговування	38,5	34,7
Соціально-педагогічна терапія	38,5	43,3

Аналіз відповідей на дане запитання свідчить, що більшість внутрішньо переміщених осіб як найбільш ефективні видів соціально-педагогічної роботи обрали консультування (73,3% КГ та 68,5% ЕГ), соціальну діагностику (47,7% КГ та 54,4% ЕГ). Майже однаково респонденти виокремили такі види роботи, як надання соціально-педагогічне обслуговування (38,5% КГ та 34,7% ЕГ), соціально-педагогічну терапію (38,5% КГ та 43,3% ЕГ) та інспектування (34,8% КГ та 39,4% ЕГ).

Важливим для нас було отримання інформації щодо спеціалістів, які на думку ВПО, співпрацюють з соціальним педагогом у ЗВО у процесі здійснення соціально-педагогічного супроводу. Так, 15,2% КГ та 17,6% ЕГ

ствердно відповіли, що, здійснюючи соціально-педагогічний супровід соціальний педагог працював у команді лише з психологом, юристом, медичним працівником. Також, 32,2%КГ та 42,9% ЕГ до даного переліку додали волонтерів та науковців. Серед респондентів (24,2%КГ та 27,2%ЕГ) були і ті, які визначили таких спеціалістів як медичні працівники, психологи, юристи, представники місцевої адміністрації, представники державних та громадських об'єднань, науково-педагогічні працівники, представники студентського самоврядування, працівники служби Центрів працевлаштування тощо.

Визначаючи мету соціально-педагогічного супроводу у ЗВО більшість внутрішньо переміщених осіб (54,2% КГ та 59,4% ЕГ) респондентів вважаючи, що метою є надання інформації щодо захисту їх прав, можливість отримання матеріальної допомоги та задоволення побутових потреб. 27,5% КГ та 31,2% ЕГ респондентів вважають, що метою є контроль за працевлаштуванням та отриманням житла, виявлення випадків їх порушення. Важливо, що 18,3% КГ та 9,4% ЕГ респондентів визначали мету соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у ЗВО, як ознайомлення зі станом справ, виявлення причин, які призвели до складних життєвих обставин, зниження рівня тривожності та психологічних розладів, контроль за дотриманням прав та свобод визначені Конституцією України та законодавчими актами.

Ефективність соціально-педагогічного супроводу ВПО у ЗВО пов'язана з сформованою мотивацією до самостійного вирішення складних життєвих обставин. Важливо, щоб у вимушено переміщених осіб було сформовано цілий комплекс мотивів, які беруть свій початок з інтересу, соціальної норми. Одночасно з цим, важливо зазначити, що система мотивів ВПО може бути поділена наступним чином: матеріальні (вмотивованість до забезпечення стабільності заробітної плати, можливості оздоровлення), соціальні (усвідомлення суспільної значущості, можливість саморозвитку), інформаційні (вмотивованість до самостійного пошуку важливої інформації)

Поданий перелік мотивів передбачає доцільність розгляду сформованості мотиваційно-ціннісного критерію (додаток Г).

Майже половина вимушено переміщених осіб (50,9% КГ та 56% ЕГ) респондентів характеризується високим рівнем зацікавленості можливостями здійснення з ними соціально-педагогічно педагогічного супроводу; чверть (25,2% КГ та 23,3% ЕГ) не можуть визначитися зі своїм ставленням. Занепокоєння викликає кількість (23,9% КГ та 16,1% ЕГ) респондентів, яким байдуже, чи буде з ними здійснюватися соціально-педагогічний супровід, чи ні.

Зокрема, використання анкети «Ваше самопочуття, активність і настрої» (САН) [91, с. 38] дозволило виявити функціональний стан внутрішньо переміщених осіб за допомогою типової карти, у якій визначено 30 полярних ознак (див. Додаток Г).

Ураховуючи суму набраних балів з таких категорій, як: самопочуття, активність, настрої, – ми виявили, що найнижчий показник майже у всіх внутрішньо переміщених осіб є у сумі балів за шкалою «настрої» (нижче 4 балів). Відносно прийнятні оцінки виявлено у 40,0 % ВПО та членів їхніх сімей (діапазон 6,0–6,5 балів) стосовно таких шкал, як: активність та самопочуття. Тривожним є те, що такого балу, як «7», що є найвищим у пропонованих шкалах, нами виявлено не було, що свідчить про важливість акцентуації уваги фахівців у процесі соціально-педагогічного супроводу на таких формах роботи, які ю сприяли активності ВПО (таблиця 1.8).

Таблиця 1.8

Результати діагностики внутрішньо переміщених осіб «Ваше самопочуття, активність і настрої» (САН)

Оцінка загального функціонального стану	Відповіді респондентів (%)	
	КГ	ЕГ
Низький	48,2	46,7
Нормальний	38,1	41,2
Сприятливий	13,7	12,1

Проведення анкети «Ваше самопочуття, активність і настрої» (САН) дозволило встановити, що лише респондентів 13,8 % КГ та 12,1% ЕГ із числа опитаних ВПО та їх найближчого оточення мають гарне самопочуття, гарний настрої, високу працездатність, життєрадісність. Викликає занепокоєння кількість внутрішньо переміщених осіб, які вказали на знесиленість, відсутність бажання бути активними, витривалість фрагментальну, пригнічене самопочуття, втомленість (38,1% КГ та 41,2% ЕГ). Майже половина (48,2 % КГ та 46,7 ЕГ) внутрішньо переміщених осіб відзначили, що вони дуже погано себе почувають емоційно, напружені, у них не виникає бажання до активних дій ні коли, часто чимось схвильовані, швидко втомлюються, вони виснажені.

Важливим є вивчення сформованих цінностей у ВПО, задля чого було використано методику М. Рокіча «Ціннісні орієнтації», яка визначає сформованість двох видів цінностей: термінальні (переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути) та інструментальні (переконання в тому, що певний спосіб дії чи якісь особистості переважають у будь-якій ситуації) (Додаток Д).

Узагальнені результати рівнів ціннісних орієнтацій внутрішньо переміщених осіб подані у таблиці 1.9.

Таблиця 1.9

Рівні ціннісних орієнтацій внутрішньо переміщених осіб

Рівні	Відповіді респондентів(%)	
	КГ	ЕГ
Високий	13,2	14,7
Середній	30,1	35,2
Низький	56,7	50,1

Аналізуючи дані, отримані у результаті діагностики можемо констатувати, що більшість (56,7% КГ та 50,1% ЕГ) внутрішньо

переміщених осіб перебувають на низькому рівні загальнолюдської системи цінностей. Згідно з відповідями, ВПО надають перевагу матеріальному над духовним, зокрема, здійснення кар'єри, матеріально забезпечене життя, тощо, досягнення результату за будь-яку ціну. Риси гуманної особистості були фрагментарними. Найвне неадекватне сприйняття соціальних норм.

Майже чверть перебувають на середньому рівні (30,1% КГ та 35,2% ЕГ). Це група респондентів, які вказали, що здійснюють роботу над собою, піклуються про постійне фізичне і духовне зростання, пізнання своїх індивідуальних особливостей, постійний розвиток своїх здібностей та інших особистісних характеристик тощо.

Нажаль, нами визначено не значну кількість респондентів з високим рівнем ціннісних орієнтацій (13,2% КГ та 14,7%ЕГ). Це група внутрішньо переміщених осіб, які віддають перевагу таким цінностям як повнота та емоційне наповнення життя, встановлення сприятливих відносин у різних сферах соціальної взаємодії, розширення своїх міжособистісних зв'язків, реалізація своєї соціальної ролі. Для них важливі повага оточуючих, однолітків, завоювання визнання у суспільстві відповідно певним соціальним вимогам, захист своєї неповторності і незалежності, можливість вільної творчої діяльності, реалізація своїх творчих можливостей, прагнення змінювати навколишню дійсність. Такі особи проявляють правдивість, щирість, чуйність, турботливість.

Наступним етапом у нашому дослідженні було виявлення потреб внутрішньо переміщених осіб за допомогою «Методики діагностики ступеня задоволення основних потреб» [86, с. 35–38]. Дана методика дозволяє виявити базові потреби – «мотиватори» особистості (Додаток Е). Узагальнені дані відображено в таблиці 1.10.

Рівні задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб

Рівні	Відповіді респондентів (%)	
	КГ	ЕГ
Високий	12,1	14,1
Середній	33,2	27,1
Низький	54,7	58,8

Аналізуючи відповіді внутрішньо переміщених осіб, можемо стверджувати, що на першому місці в них стоять матеріальні потреби, друге місце – потреби в безпеці, третє місце – потреби в самовираженні, четверте місце посідають міжособистісні потреби і на останньому місці визначені потреби у визнанні. Дуже мала кількість респондентів посіли високий рівень (12,1% КГ та 14,1% ЕГ) респондентів. Це кількість опитаних, для яких найбільш важливі добрі, дружні відносини в колективі, хороший моральний клімат, творча праця, автономія, участь у прийнятті рішень.

Респонденти, що перебувають на середньому рівні (33,2% КГ та 27,1% ЕГ) характеризуються побоювання втратити роботу, отримати догану, бути скомпрометованим в очах товаришів, для них важливі добрі, дружні відносини в колективі, хороший моральний клімат.

Респонденти з низьким рівнем (54,7% КГ та 58,8 ЕГ %), вказали на домінування матеріальних потреб та потреби в безпеці. Внутрішньо переміщених осіб задовольняє можливість добре заробити (наприклад, за допомогою надання складного, добре оплачуваного завдання, надурочних робіт), для них важливо бути задоволеними матеріально, а питання саморозвитку на останньому місці

Надзвичайно важливим для нас було визначити, які емоції переживають внутрішньо переміщені особи, коли спостерігають за новинами, перегляд інформації щодо ведення бойових дій на їх території.

Аналіз даних, дозволив встановити, що тільки у 4,8% КГ та 6,7% ЕГ новини, перегляд інформаційних повідомлень не викликають жодної негативної емоції. Варто зазначити, що такі особи, у більшості випадків, вже мають власне житло на не окупованих територіях, працевлаштовані, навчаються та задоволені сучасним станом подій. Усі інші респонденти втратили віру у себе, не можуть радіти при спілкуванні, втратили благородне ставлення до оточуючих.

Результати засвідчили, що 67,9% КГ та 71,2% ЕГ опитаних переживають хвилювання та страх; 27,3% КГ та 22,1% ЕГ – смуток, збентеження, коли бачать новини про події на Сході. Отже, під час соціально-педагогічного супроводу для внутрішньо переміщених осіб необхідно проводити тренінги, у процесі яких основні зусилля спрямовано на поглиблення рефлексії, взаєморозуміння та довірливості, забезпечення саморозкриття, розвиток позитивних емоцій, створення сприятливого емоційного мікроклімату.

Під час дослідження важливо було з'ясувати, як почувуються внутрішньо переміщені особи під час спільної діяльності у процесі соціально-педагогічного супроводу.

У процесі дослідження нами було встановлено, що під час спільної діяльності у процесі соціально-педагогічного супроводу впевнено почувують себе 6,9% КГ та 7,2% ЕГ, комфортно – 24,5% КГ та 32,3% ЕГ ВПО. На жаль, переважна кількість ВПО (68,6% КГ та 60,6% ЕГ) визнали, що відчувається напружено, нерішуче. Такі тривожні показники можна пояснити переживанням хвилювання, страху, почуттям недовіри до оточуючих. Отримані дані дають підстави стверджувати, що внутрішньо переміщені особи мають певні труднощі, коли взаємодіють у процесі соціально-педагогічного супроводу та потребують допомоги фахівців щодо вирішення подібних проблем.

Організаційно-діяльнісний критерій визначався нами як сукупність умінь необхідних для соціальної активності ВПО, здатності уникати ризиків та професійних навичок суб'єктів соціально-педагогічного супроводу. Тому для вимірювання схильності внутрішньо переміщеної особи до порушень у поведінці від загальноприйнятих норм, було використано методику «Визначення схильності до порушення соціальних норм поведінки» [91, с. 19–34]. Методика являє собою набір спеціалізованих психодіагностичних шкал:

- установки на соціальну бажаність;
- схильності до недотримання норм і правил;
- схильності до адиктивної поведінки;
- шкала схильності до саморуйнівної поведінки;
- шкала схильності до агресії та насильства;
- шкала вольового контролю емоційних реакцій;
- шкала схильності до делінквентної поведінки).

Шкали методики діляться на змістові (спрямовані на вимірювання психологічного змісту комплексу пов'язаних між собою форм девіантної поведінки) та службові (вимірювання схильності респондента давати про себе соціально-схвальну інформацію, оцінки достовірності результатів методики в цілому, а також для корекції результатів за змістовними шкалами залежно від вираженості установки респондента на соціально-бажані відповіді). Дані узагальнено у таблицю 1.11.

Таблиця 1.11

Рівні схильності внутрішньо переміщених осіб до порушення соціальних норм поведінки

Рівні	Відповіді респондентів (%)	
	КГ	ЕГ
Високий	12,3	9,7
Середній	55,3	53,6
Низький	32,4	36,7

Підсумовуючи результати респондентів, бачимо, що на високому рівні 12,3% КГ та 9,7% ЕГ, це особи, які чітко слідують загальноприйнятим нормам поведінки у суспільстві, проте їх кількість надзвичайно низька. Середній рівень (55,3% КГ та 53,6% ЕГ) свідчить про наявність агресивних та делінквентних тенденцій, схильність протиставляти власні норми і цінності груповим, розвинуті тенденції «порушувати спокій».

На низькому рівні перебуває 32,4% КГ та 36,7% ЕГ респондентів, кількість осіб, які відходять від реальності за допомогою зміни свого психічного стану. Вони більш схильні до ілюзорно-компенсаторного способу вирішення особистісних проблем. Виражена схильність до порушення соціальних норм поведінки. Такі особи схильні протиставляти власні норми і цінності груповим, порушувати спокій, шукати труднощі, які можна було б подолати. Кількість таких внутрішньо переміщених осіб надзвичайно велика, несе певну загрозу соціальному оточенню та потребує негайного соціально-педагогічного втручання.

Також визначення сформованості здатності ВПО до самостійності, соціальної активності, уміння ідентифікувати ситуації ризику та уникати їх, чинити опір негативним впливам середовища, самостійного вирішення власних проблем здійснювалося шляхом розв'язання проблемних ситуацій (кейси). Внутрішньо переміщеним особам пропонувалося розв'язати декілька проблемних кейсів (додаток Є). «Жоден» не розв'язаний кейс та «один» свідчили про наявність у них елементарних умінь щодо вирішення власних проблем, низький рівень інформованості та соціальну позицію, активність. «Два» кейси свідчили про бажання змінювати свою позицію від залежної до активної. Чим більше вирішено було кейсів, тим більше була їх соціальна активність, сформованість практичних навичок проблемних ситуацій. Узагальнені результати розв'язання ВПО кейсів подано в табл. 1.12

Результати вирішення кейсів внутрішньо переміщеними особами

Кількість розв'язаних кейсів	Отримані результати (%)	
	КГ	ЕГ
Чотири	-	-
Три	-	-
Два	50,1	45,1
Один	42,7	46,7
Жоден	7,2	8,2

Отримані результати засвідчують, що 42,7% КГ та 46,7 ЕГ внутрішньо переміщених осіб змогли розв'язати лише один кейс, а 7,2% КГ та 8,2% ЕГ не розв'язали жодного кейсу. Ці особи слабо реалізують та застосовують необхідні уміння, інформацію для вирішення власних проблем, їм характерно перекладати відповідальність та вести пасивний образ життя. Найбільше утруднення становили ситуації, в яких необхідно було розробити план власних дій та вказати до яких спеціалістів необхідно звертатися за додатковою допомогою. Одночасно опитані не змогли у процесі вирішення кейсів визначити власні потреби. З досліджуваної кількості осіб (КГ 50,1% та 45,1% ЕГ) розв'язали дві проблемні ситуації, проте певну складність для цих осіб становила ситуація, в якій необхідно було вказати які пільги вони можуть отримувати.

Відповідно до організаційно-діяльнісного критерію, нами було вивчено рівень сформованості умінь необхідних для соціальної активності ВПО, здатності уникати ризиків, визначено основні форми та методи роботи, форми діагностики, які були реалізовані у процесі соціально педагогічного супроводу ВПО у ЗВО.

Нами було проведено опитування, в результаті якого ми встановили, що на думку респондентів, найефективнішими формами соціально-педагогічної роботи були: індивідуальні (КГ 72,7%, ЕГ 63,2%) та групові (КГ 31,8% та ЕГ 36,8%) (рисунок 1.10).

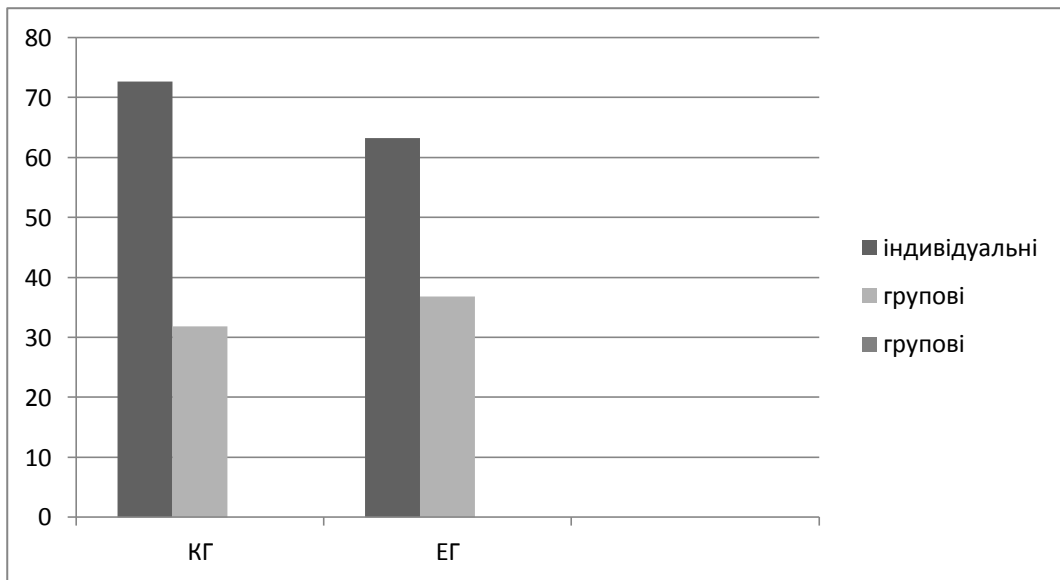

Рис.1.10. Найефективніші форми роботи з вимушено переміщеними особами (на думку ВПО).

Найефективнішими методами роботи з вимушено переміщеними особами, на думку респондентів, є проведення тренінгів та тренінгових занять, організація та проведення свят, екскурсій, спортивних заходів та соціальний супровід клієнтів (рис. 1.11).

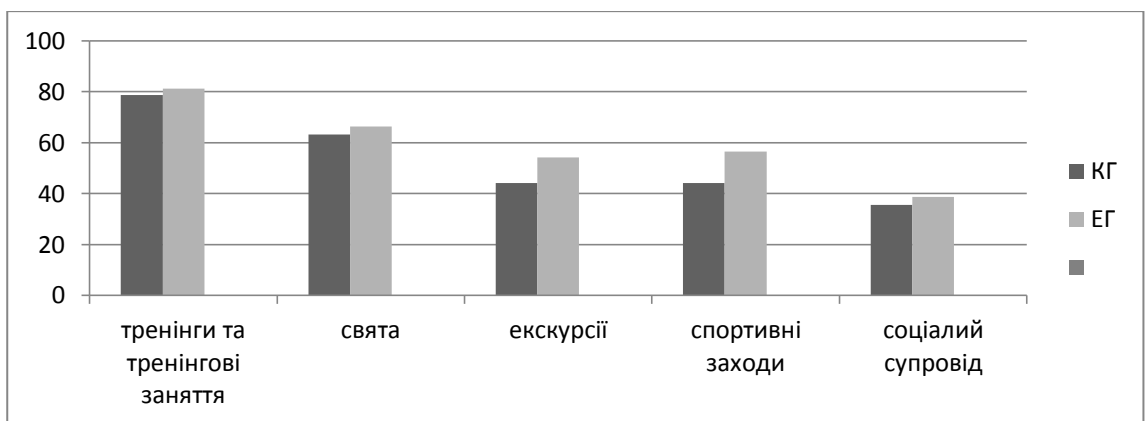

Рис.1.11. Найефективніші методи роботи з вимушено переміщеними особами (на думку ВПО).

Відповіді на вище вказане запитання вказують на недостатньо ефективний соціально-педагогічний супровід, враховуючи, що на думку респондентів ефективність його на останньому місці (КГ 35,5% та ЕГ 38,8%). На думку ВПО, найефективнішими є тренінги та тренінгові заняття (КГ 78,8% та ЕГ 81,2%), організовані свята (КГ 63,2% та ЕГ 66,3%). Майже однаково ефективні, на думку опитаних, екскурсії (КГ 44,2% та ЕГ 54,3%) та

організовані спортивні заходи (КГ 44,2% та ЕГ 56,6%). Такі відповіді вказують на необхідність посилення уваги щодо впровадження інноваційних заходів у процесі соціально-педагогічного супроводу, адже обрані заходи респондентами налагоджують процес адаптації та спілкування, про те не вирішують значної кількості соціальних проблем.

Важливо, що показниками ефективності соціально-педагогічного супроводу вимушеним переселенцям є рівень спілкування з оточуючим середовищем, конфліктність у процесі спільної діяльності. Так, нами визначено, що більшість респондентів не знаходять спільну мову у мікросередовищі і бояться «відкритися». За даними інтерв'ювання, більшість ВПО поки не знайшли собі друзів, не пристосувались і не ввійшли до нового оточення. Результати дослідження «Малюнок сім'ї» показали, що є певний відсоток (КГ 67% та ЕГ 73,2%) вимушених переселенців, які відчували страх, пригніченість, відчували себе зайвими і знедоленими. В малюнках ВПО відобразили, що проживають окремим життям від найближчих родичів, перерваний зв'язок з рідними, недостатню емоційну насиченість між членами родини. За свідченнями самих же респондентів, часто у спілкуванні вони проявляють агресію і не хочуть відвідувати ні які заходи, у них є бажання повернутися назад, оскільки там була більша кількість друзів, знайомих ніж вони мають на даний час (КГ 87% та ЕГ 73,2%).

Серед методів збору інформації, які застосовувалися у процесі діагностичної роботи з ВПО переважна більшість (46,7% КГ та 43,3% ЕГ) респондентів виокремили опитування, інтерв'ювання, спостереження. 18,3% КГ та 22,2% ЕГ до даного переліку додали бесіду.

У процесі опитування, респонденти надали інформацію щодо послідовності процесу здійснення соціально-педагогічного супроводу з ними у ЗВО. Так, більшість (58,9% КГ та 62,8% ЕГ) опитаних вважають, що соціально-педагогічна робота з ними здійснюється у такій послідовності: консультування, залучення до суспільно корисної праці, надання соціальних послуг, правовий захист. Майже чверть (28,6% КГ та 23,3% ЕГ) зазначає, що

достатньо було здійснити консультування. Серед опитаних є також ті, які зазначили (12,5% КГ та 13,9% ЕГ), що процес соціально-педагогічного супроводу було реалізовано у формі діагностичної роботи, надання соціальних послуг. Отримані результати вказують на необхідність розробки програми соціально-педагогічного супроводу вимушено переміщених осіб у ЗВО.

Отримані дані дозволяють констатувати, що більшість внутрішньо переміщених осіб не підготовлені достатньою мірою до практичного вирішення проблем. Це, у свою чергу, вимагає посилення технологічної роботи суб'єктів соціально-педагогічної роботи, запровадження активних форм і методів соціально-педагогічного супроводу у закладах вищої освіти.

За результатами даних анкет, тестових методик та проблемних ситуацій нами визначено рівні ефективності соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти, які представлено на рисунку 1.12

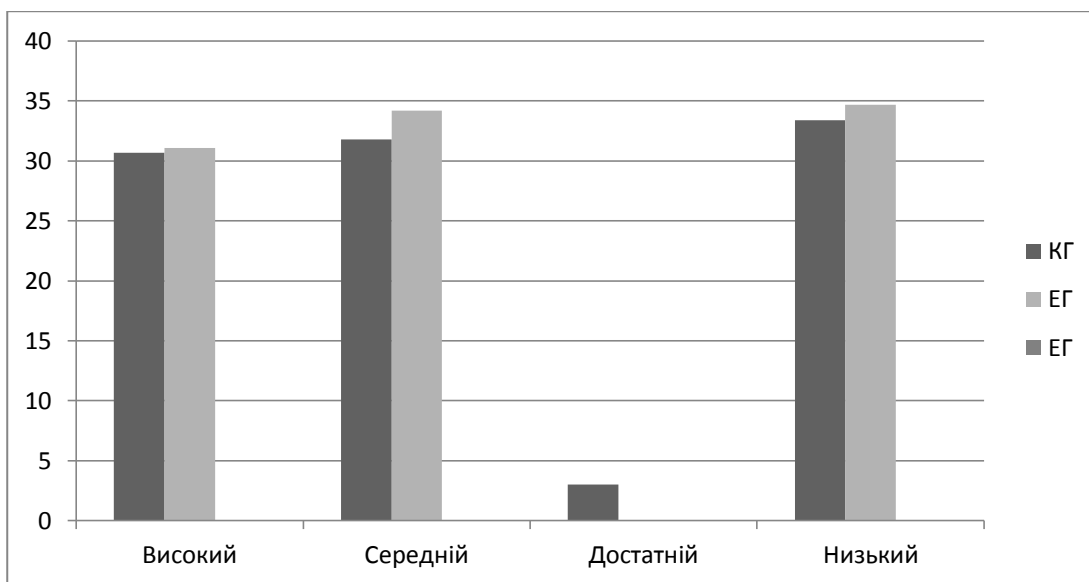

Рис. 1.12. Рівні ефективності соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти, (%)

Результати констатуючого експерименту засвідчили, що для більше половини внутрішньо переміщених осіб соціально-педагогічний супровід мав середній рівень впливу (32,8%КГ та 34,2%ЕГ). Проте, незважаючи на таку

кількість осіб, стан їх практичних умінь та теоретичних знань є недостатнім для самостійного ефективного вирішення складних життєвих обставин. Респонденти переживають страх, почуття самотності, не розуміють важливості допомоги фахівців, не адаптовані до нових умов проживання та навчання. Мотиви внутрішньо переміщених осіб спрямовані на задоволення матеріальних проблем, а питання саморозвитку та соціальної активності на останньому місці. Це підтверджує актуальність і необхідність проведення формуючого етапу експерименту дослідження з окресленої проблеми.

Основні положення розділу викладені у 4 публікаціях автора [56, 57, 58, 59].

Висновки розділу 1

У розділі здійснено аналіз теоретичних засад соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами; досліджено внутрішньо переміщених осіб, як об'єкт роботи соціального педагога; охарактеризовано особливості соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти визначено; проаналізовано професійні ролі, реалізовані у процесі соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти; здійснено аналіз практичного стану соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.

У роботі здійснено ретроспективний аналіз проблеми внутрішнього переміщення, результати якого вказують на історичні передумови виникнення поняття «внутрішньо переміщена особа» та основних причин зростання кількості таких осіб в Україні. Досліджуючи поняття «внутрішньо переміщена особа», здійснено аналіз понять «мігрант», «біженець», оскільки зазначені поняття часто ототожнюють, що не є доречним.

Аналіз понять щодо внутрішньо переміщених осіб, дозволив дійти висновку, що у сучасній науковій літературі спостерігається полісемія щодо внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, їх визначають як «внутрішньо переміщеними особами», «вимушеними переселенцями», «внутрішніми мігрантами», «переселенцями із зони АТО», «біженцями» тощо.

Теоретичний аналіз наукових джерел та законодавчих актів дозволяє нам стверджувати, що під визначення «внутрішньо переміщена особа» підпадають не тільки особи, яким офіційно надано статус внутрішньо переміщених осіб через встановлений законодавством порядок, а й шукачі статусу (потенційні ВПО), зокрема, особи, які мають намір набути статусу ВПО і з цією метою перетнули окуповані території або особи, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів щодо надання їм статусу ВПО.

Проведений аналіз основних потреб внутрішньо переміщених осіб дозволив нам констатувати, що найбільш гострими проблемами для даної соціальної групи є: відновлення втрачених документів, реєстрації; представництво інтересів у різних державних органах влади; отримання тимчасового притулку; узгодження питань щодо отримання соціальних виплат відповідно до чинного законодавства; доступ до соціальних та медичних послуг; професійне перенавчання і працевлаштування; влаштування дітей до навчальних закладів, продовження (поновлення) навчання тощо.

Сформульовано авторське визначення поняття *«соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти»* як процес спільної взаємодії науково-педагогічних працівників, спеціалістів соціальної сфери та волонтерів, результатом якого є формування соціальної компетентності особистості, комплексу якостей, необхідних для розвитку у внутрішньо переміщених осіб соціальної адаптованості, соціальної активності та соціальної автономності, сприяння у подоланні складних життєвих обставин.

Визначено особливості соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти: функціонально-рольовий підхід у соціально-педагогічній роботі з ВПО; залучення як представників самого закладу вищої освіти, так і представників громадських організацій, міжнародних благодійних фондів на засадах партнерської взаємодії у активну роботу з вирішення проблем не лише студентської молоді з числа ВПО, але і їх найближчого оточення.

Обґрунтовано, що у процесі соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти фахівці освітньої та соціальної сфер виконують такі різні професійні ролі як вчитель соціальних умінь, консультант, аніматор, фандрайзер, медіатор, соціальний менеджер.

Визначено рівень ефективності соціально-педагогічного супроводу ВПО у закладах вищої освіти, що характеризується потребами вимушених переселенців, рівнем проінформованості з отримання послуг, які надаються в ЗВО та громадськими організаціями, оцінки компетентності фахівців, які здійснюють соціально-педагогічний супровід. Для об'єктивної оцінки стану соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти виокремлені критерії та показники ефективності соціально-педагогічного супроводу ВПО в закладах вищої освіти. Встановлено, що у більше половини внутрішньо переміщених осіб відсутні уміння самостійного вирішення складних життєвих обставин, вони переживають страх, не адаптовані до нових умов проживання та навчання, основним для них є задоволення матеріальних проблем, а питання саморозвитку та соціальної активності на останньому місці, що підтверджує актуальність теоретичного обґрунтування та впровадження спеціально розроблених умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.

РОЗДІЛ 2.
ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА
З ВПРОВАДЖЕННЯ УМОВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО
СУПРОВОДУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗАКЛАДАХ
ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Теоретичне обґрунтування умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти

Результати констатуючого експерименту дозволили визначити характер і основний зміст формуючого етапу експерименту. У процесі дослідницько-експериментальної роботи ми акцентували увагу на виявленні та експериментальній перевірці сукупності умов, які забезпечують результативність соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.

Для здійснення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти, на думку автора, повинні бути обґрунтовані умови, у яких були б реалізовані інноваційні технології соціально-педагогічної роботи.

Вивчення філософської та соціально-педагогічної літератури показало, що й досі немає термінологічної єдності щодо понять «умова».

У філософії «умову» визначають як те, «від чого залежить дещо інше, що робить можливим наявність речі, стану, процесу на відміну від причини, яка є логічною умовою наслідку дії» [139, с. 207]. Як сукупність перемінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх впливів, що продукують фізичний, психічний, моральний розвиток людини, її поведінку; виховання і навчання, формування особистості визначає поняття «умова» словник з освіти та педагогіки визначає «умову». Визначення поняття «педагогічні умови» зазначені у словнику-довіднику з професійної педагогіки та трактується як обставини, від яких залежить та відбувається цілісний

продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості [137, с. 143].

Близьким до соціально-педагогічної практики є визначення наведене Н. Бухловою, де поняття «умови» визначено як сукупність соціально-педагогічних і дидактичних фактів, що впливають на навчальний процес, та надають змогу керувати ним [22, с. 4].

Погоджуємось з С. Ожеговим, що «умови» - це обставини, від яких щось залежить; вимога, яка висувається однією із сторін, що вдеть переговори; усна чи письмова угода про щось, домовленість; правило, яке встановлене у певній галузі життєдіяльності; обстановка, в якій щось відбувається; дані, вимоги, від яких потрібно відштовхуватися [93, с. 729].

Аналіз наукової літератури, проведений констатуючий експеримент дали можливість обґрунтувати поняття *«умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти»* як сукупність певних ресурсів, що створюються у процесі соціально-педагогічної роботи міждисциплінарної команди, впровадження дієвих технологій соціальної роботи та сприяють подоланню складних життєвих обставин ВПО через формування умінь самостійного вирішення проблем, розвитку соціальної активності та адаптованості.

Сучасний стан організації соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами вимагає розв'язання низки протиріч, які склались між реальною соціальною діяльністю й вимогами до змісту соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами, з одного боку, та системою реалізації соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в освітніх закладах – з іншого.

Врахування названих протиріч і попередній аналіз стану реалізації соціально-педагогічного супроводу дозволили впровадити умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.

Так, отримані результати першого етапу констатуючого експерименту дозволили згрупувати умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти у об'єктивні та суб'єктивні.

Об'єктивні умови забезпечуються безпосередньо організацією соціально-педагогічного супроводу ВПО.

Суб'єктивні умови забезпечуються особистісними якостями, знаннями та вміннями спеціалістів, які здійснюють соціально-педагогічний супровід ВПО, адже таких фахівців ми розглядаємо як суб'єктів соціально-педагогічної роботи.

Першочерговим у визначенні умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти є визначення мети. Для визначення мети важливо враховувати зовнішні та внутрішні чинники впливу, тобто закладів вищої освіти. Отже, метою впровадження умов соціально-педагогічного супроводу ВПО у ЗВО є задоволення основних потреб ВПО, створення команди фахівців, які ознайомлені з проблемами ВПО та володіють спеціальними вміннями.

Важливим є визначення суб'єктів та об'єктів умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти, що має характер суб'єктно-об'єктного компоненту. Так, до об'єктів умов соціально-педагогічного супроводу відносимо внутрішньо переміщених осіб, чії потреби необхідно задовольнити. Суб'єктами впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти є фахівці, які безпосередньо здійснюють соціально-педагогічний супровід, сприяють вирішенню проблем ВПО.

Встановлення мети та суб'єктно-об'єктного компоненту дозволили нам визначити чотири основні умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти:

– впровадження змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу (оцінювання потреб ВПО; складання індивідуального плану ведення випадку ВПО, залучення до участі у

тренінгах, дискусіях, організація та забезпечення діяльності груп взаємодопомоги);

– міжвідомчий підхід, що ґрунтується на ефективному партнерстві (аналіз та коригування плану ведення випадку у міждисциплінарній команді);

– інформаційно-просвітницька діяльність (інформування щодо питань, пов'язаних із наданням послуг та соціальної допомоги громадськими організаціями, варіантів вирішення складних життєвих обставин, соціально-педагогічне консультування ВПО та осіб з найближчого оточення (очно, телефонне));

– підвищення рівня готовності спеціалістів освітньої та соціальних сфер до розроблення та реалізації програм соціально-педагогічного супроводу ВПО (практичні семінари, тренінги для фахівців освітньої та соціальних сфер).

Впровадження змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу вважаємо *першою умовою* соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти тому, що саме грамотно підібрані технології роботи сприяють активізації внутрішньо переміщених осіб, ефективному використанню інноваційних форм і методів в процесі вирішення проблем респондентів, що впливає на рівень їх адаптації та активності.

Реалізація змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої була можлива за умови виділення наступних етапів роботи: теоретичний, який передбачав ообґрунтування технології оцінки потреб; практичний, який передбачає впровадження технології ведення випадку; діяльнісний, пов'язаний із підбором різних форм та методів роботи груп взаємодопомоги.

Особливістю впровадження змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу є варіативність форм і методів роботи: з колективом; з кожним учасником індивідуально; з батьками та

найближчими родичами. Методами роботи є тренінг, проблемні ситуації, демонстрація.

Результатом реалізації змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти передбачено вирішення більшості складних життєвих обставин ВПО, сформованість особистісних якостей, необхідних для адаптованості та соціальної активності.

Для більш глибокого розуміння сутності першої умови, нами унаочнено змістово-технологічне забезпечення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти та представлено на рисунку 2.1

Одним із головних стратегічних напрямів реформування системи соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами є розроблення та впровадження у практику технології оцінки потреб. Такий підхід фокусується на потребах клієнта, його активній позиції під час оцінки, самовизначенні шляхом розвитку сильних сторін тощо [100, с.4].

Впровадження в практику технології оцінки потреб дає можливість надання якісних соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам. Основні психологічні дослідження оцінки потреб дитини стали підґрунтям для вивчення проблеми потреб у соціально-педагогічній практиці. Заслужують на увагу дослідження, в яких загальні питання теорії оцінки соціально-педагогічних потреб дитини сполучаються з практичними рекомендаціями щодо впровадження технології оцінки потреб (О. Безпалько, І. Зверева, З. Кияниця, В. Кузьмінський, А. Кукуруза, Г. Мозгова, І. Никонова, Ж. Петрочко, Г. Пилягіна, Г. Постолук, І. Черниш) [46; 98].

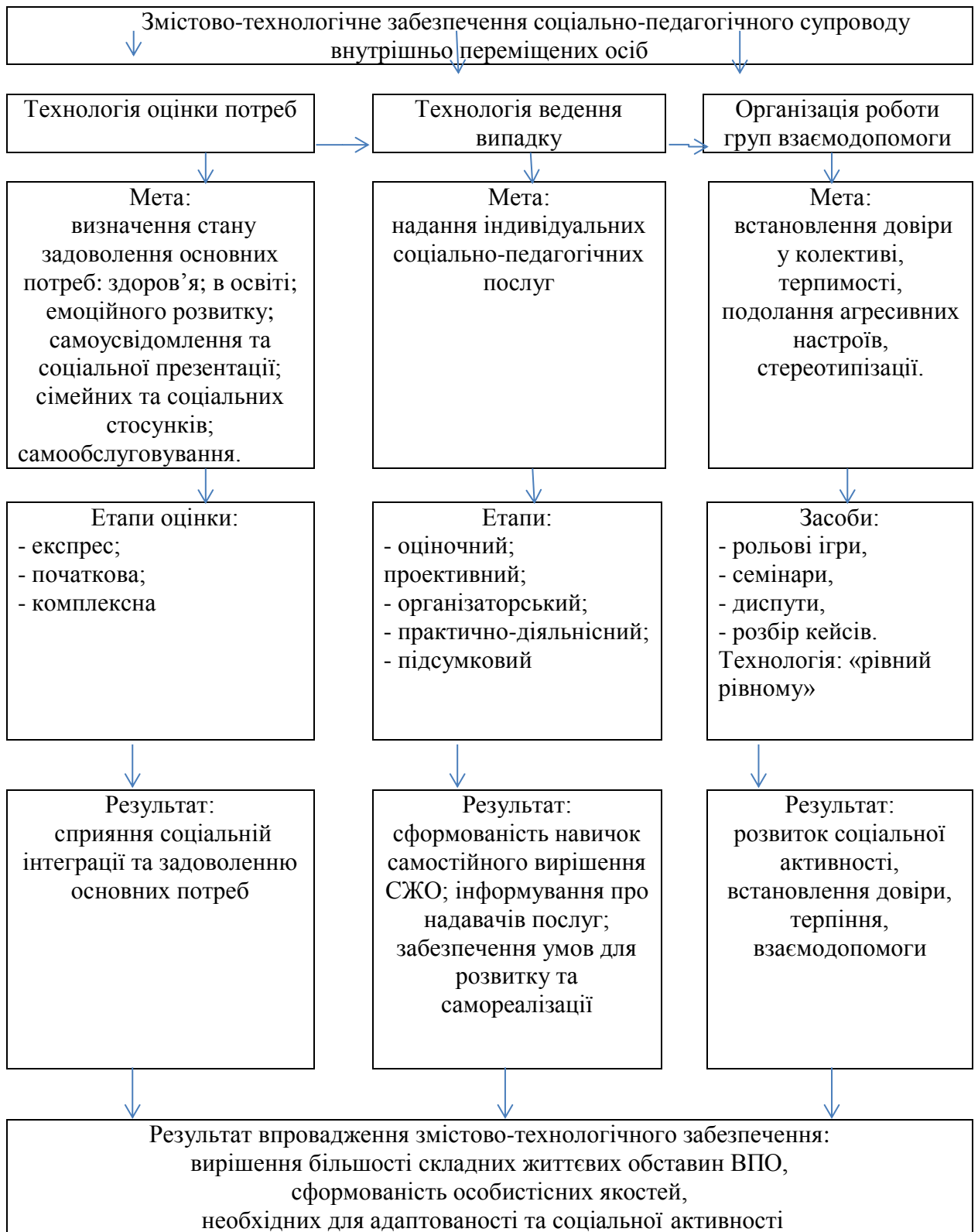

Рис. 2.1. Змістово-технологічне забезпечення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти

Важливими для практики упровадження технології оцінки потреб стали слова відомого педагога К. Ушинського, який розумів, що саме задоволення потреб дитини лежить в основі будь-якої діяльності та писав: «Педагог повинен прагнути пізнати дитину, яка вона є в дійсності, зі своїми слабостями і в усій її величі, з усіма дрібними потребами і всіма великими духовними вимогами. Вчитель повинен знати спонукальні причини найбільш бридких і найбільш високих дій, історію зародження злочинних і великих думок. Тільки тоді він буде в змозі черпати в самій природі дитини засоби виховного впливу» [190, с. 124].

Експериментально доведено, що в кожному конкретний момент особистістю рухає цілий комплекс соціально-педагогічних потреб. Психолог А Маслоу [202], створюючи свою теорію мотивацій, намагався пояснити, чому в різний час у дітей виникають різні соціально-педагогічні потреби. Він вважав, що потреби мають ієрархічну структуру з п'яти рівнів.

Погоджуючись з А. Маслоу, ми можемо зазначити, що у кожному конкретний момент часу внутрішньо переміщена особа буде прагнути до задоволення тієї потреби, що для неї є більш важливою або сильною: фізіологічні потреби (в їжі, воді, захисті, відпочинку, сексуальні потреби); потреби в безпеці (потреби в захисті від фізичних і психологічних небезпек з боку навколишнього світу і впевненість у тому); соціальні потреби (в приналежності, дружбі, любові) включають почуття приналежності до чого-небудь або кого-небудь, підтримки; потреби в самовираженні, самореалізації (потреби в реалізації своїх потенційних можливостей і зростанні як особистості); потреби батьківства (потреби пошуку відповідного партнера і збереження відносин, народження та виховання дітей) .

Розглядаючи проблему оцінки потреб внутрішньо переміщених осіб, близькою до сучасної роботи із зазначеною категорією є теорія прив'язаності психіатра Дж. Боулбі (Dzh. Boulbi). Науковець розглядав прив'язаність як ставлення до себе і оточуючих, які задовольняють потребу в захищеності і

безпеці, що повністю відноситься до осіб, які мають статус внутрішньо переміщених [20].

Існуючі теорії потреб, наукові погляди І. Звереві, В. Кузьмінського та Ж. Петрочко [48], аналіз проблем внутрішньо переміщених осіб вказує на те, що у ході соціально-педагогічної оцінки потреб ВПО соціальні працівники/педагоги повинні мати чітке уявлення, за допомогою яких індикаторів можна проаналізувати рівень задоволення тієї чи іншої соціально-педагогічної потреби, а також яких успішних результатів внутрішньо переміщена особа може досягати стосовно кожного показника на певному етапі опитування, щоб повною мірою проявити свій особистісний потенціал, успішно соціалізуватися.

Про необхідність здійснення оцінки потреб сім'ї наголошується у наказі Мінсім'ямолодьспорту України №4569 від 29.12.2009, де вказано про обов'язкове здійснення оцінки у разі взяття сім'ї під соціальний супровід. У ЗУ «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» оцінка потреб визначена, як «процес збору, узагальнення та аналізу соціальними працівниками інформації щодо стану та життєвих обставин об'єкта соціальних послуг з метою визначення видів та обсягів послуг, їх впливу на процес подолання складаних життєвих обставин» [131].

Проаналізувавши кожен показник компонента «Соціально-педагогічних потреб дитини для повноцінного розвитку» [53; 55; 106; 107], нами визначено потреби, задоволення яких є основним у процесі реалізації змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу у ЗВО :

– потреби підтримки та покращення здоров'я (належний догляді за здоров'ям, коли хворіє; повноцінному харчуванні; достатньому і спокійному сні; доступність проведені щеплення, їх своєчасність. За інформацією про здоров'я ВПО соціальний працівник/педагог може звернутися до медсестри закладу вищої освіти , сімейного лікаря, родичів. Соціально-педагогічна

оцінка здоров'я здійснюється на основі бесід з внутрішньо переміщеною особою, представниками найближчого оточення чи фахівцями);

- потреба в освіті (інтерес до навчання, досвід досягнення позитивних результатів (успіху) у навчанні та виконання інтелектуальних завдань; розвиток когнітивних навичок та інтересів);

- потреба емоційного розвитку (особливості емоційного стану ВПО: страхи, побоювання, емоційні реакції у стресових ситуаціях, рівень довіри до оточуючих, наявні труднощі у спілкуванні, рівень самоконтролю. До обстеження емоційного стану ВПО за потребою залучаються психіатр, психолог);

- потреба самоусвідомлення та соціальної презентації (усвідомлення власного образу, самоповага, відсутність гендерних стереотипів; коректне поводження із дотриманням моральних норм у громадських місцях, міжособистісний статус у колективі тощо);

- потреба сімейних та соціальних стосунків (потреба у стабільних і люблячих стосунках із членами сім'ї, можливість розвивати співчуття, ненасильницьке спілкування);

- потреба самообслуговування (самостійне життя, прагнення самостійно розв'язувати соціально-побутові проблеми).

У процесі встановлення основних потреб внутрішньо переміщених осіб, важливо визначити рівень їх соціальної інтеграції, зокрема, здатність ВПО розуміти свою роль у суспільстві, важливість своєї участі в житті громади та власного внеску в її розвиток. Цей показник характеризує ступінь інтеграції внутрішньо переміщених осіб у соціум та їх позицію (активну, нейтральну чи пасивну) у житті громади та оцінюється як показник технології оцінки потреб.

Впровадження змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти можливе за умови здійснення оцінки за трьома етапами: експрес-

оцінка (звернення / направлення та збір первинної інформації), початкова оцінка, комплексна оцінка [16, с.47].

Враховуючи досвід О. Безпалько, І. Зверева, З. Кияниця, Ж. Петрочко, зазначимо, що експрес-оцінка розпочинається з моменту звернення ВПО або представника організації, громади (триває не довше 1 дня). Її завданнями є з'ясування основної інформації про клієнта, його проблеми та потреби, причини звернення; уточнення (в разі потреби) інформації про клієнта та його оточення в інших відомствах; заповнення відповідної форми, ведення журналу звернень. Результатом експрес-оцінки може бути ухвалення рішення щодо необхідності проведення початкової оцінки чи переадресації звернення, в разі загрози життю та здоров'ю ВПО – вжиття негайних дій. Етап початкової оцінки передбачає збір та аналіз інформації, отриманої з різних джерел, стосовно незадоволення потреб, що може вплинути на стан здоров'я, перешкоджає розвитку чи може загрожувати життю (триває до 7 днів). У ході проведення початкової оцінки з'ясовується: чи ВПО насправді потребує допомоги, соціального супроводу; чи є необхідність негайних дій; основні проблеми ВПО, їх здатності реагувати на них та інші фактори; які є сильні сторони та невикористані ресурси; хто з найближчого оточення може позитивно впливати на вирішення проблеми; який мінімальний набір послуг необхідно надати ВПО, в які терміни і в якій послідовності з метою відновлення здатності ВПО самостійно функціонувати і забезпечувати свої потреби [51].

У дослідженнях О. Белоліпцевої [17] вказано, що з моменту взяття сім'ї під соціальний супровід, розпочинається комплексна оцінка потреб (триває не більше 30 днів). Перепрофілюючи оцінку потреб на роботу з внутрішньо переміщеними особами, ми можемо стверджувати, що така оцінка передбачає детальний аналіз потреб внутрішньо переміщених осіб, їх здатності задовольняти ці потреби, можливостей оточення та ресурсів громади щодо подолання складних життєвих обставин внутрішньо переміщених осіб. Важливо, щоб у процесі такої оцінки було з'ясовано

причини порушення прав ВПО, особливості взаємодії ВПО у соціальному середовищі тощо. Комплексна оцінка зосереджується на максимальному виявленні та використанні в подальшій роботі сильних сторін внутрішньо переміщених осіб, активізації позитивного потенціалу громади.

Завдання змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти реалізуються на практиці також шляхом використання інтерактивної технології ведення випадку.

Технологія ведення випадку спрямована на забезпечення послідовності і доступності послуг з урахуванням відповідності їх інтенсивності до реальних потреб клієнтів та орієнтації на можливості, наявні ресурси стану системи соціального обслуговування, надання послуг. Головна мета ведення випадку – оптимізувати функціонування клієнта, надати йому комплекс підтримуючих послуг та навчити його мобілізувати власні ресурси для самостійного подолання в подальшому складних життєвих обставин. Тобто, ця технологія повинна гарантувати максимальне залучення клієнта до розв'язання власних проблем на всіх етапах ведення випадку [16, с.50].

У більшості наукових джерел [55; 106; 107] «ведення випадку» визначено як спосіб організації надання індивідуальних соціальних послуг отримувачу, при якому відповідальний за ведення випадку спеціаліст оцінює потреби отримувача послуг, планує, організовує та координує процес їх надання з іншими надавачами, здійснює моніторинг та оцінку впливу наданих послуг, залучає та наснажує отримувача, його соціальне оточення до взаємодії.

Враховуючи вище зазначене, головним у процесі ведення випадку внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти має бути сформованість навичок самостійного вирішення власних проблем, володіння інформацією про надавачів послуг, створення умов для розвитку та самореалізації ВПО.

Важливим у процесі розробки змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу було створення груп взаємодопомоги та упровадження в навчальний процес інноваційних технологій, рольових ігор, семінарів, диспутів, що сприятиме встановленню довіри, терпимості, взаємодопомоги. Таке включення внутрішньо переміщеної особи у роботу грипи взаємодопомоги сприятиме також впливає на розвиток соціальної активності, що надзвичайно актуально.

У процесі соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти варто звернути увагу на усвідомлення ВПО свого місця в колективі. Можемо припустити, що сприятлива моральна атмосфера у групах взаємодопомоги, має забезпечуватись поєднанням відповідного сприятливого клімату з впливом технологій соціально-педагогічної роботи. Забезпечення першої умови, насамперед, впливає на формування установа діалогу між учасниками соціально-педагогічного супроводу та ефективну командну роботу.

Внутрішньо переміщені особи, на нашу думку, потребують комплексної допомоги команди професіоналів, міждисциплінарної команди, що є *другою умовою* соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.

Враховуючи різноманітність проблем, які властиві ВПО, порушення адаптації до нових умов проживання важливе значення має командний підхід на партнерських засадах. Термін «міждисциплінарна» робить наголос на інтеграції між компонентами і передбачає тісну та подовжену в часі взаємодію незалежних спеціалістів у процесі надання допомоги, що забезпечує планування послуг конкретніше та ефективніше [16, с.53].

Наше сприйняття міждисциплінарного підходу як головного чиннику задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб знайшло підтвердження в поглядах дослідниці проблем соціальної педагогіки І.Звереві. Авторка визначила, що міждисциплінарна модель роботи передбачає реалізацію технології ведення випадку командою різних спеціалістів різних галузей

знань, які працюють за складеним, оптимальним та скоординованим планом надання соціальних послуг. На регулярних зустрічах міждисциплінарної команди обговорюють особливості випадку, процедуру його ведення. Члени міждисциплінарної команди для забезпечення комплексності соціальних послуг можуть взаємодіяти з представниками інших агенцій. Основні принципи функціонування такої команди – професіоналізм, інтеграція, колективна відповідальність [39, с. 159].

Мультидисциплінарний підхід з надання соціальних послуг як форма організації роботи територіального центру, що надає соціальні послуги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, визначено у «Порядку організації мультидисциплінарного підходу з надання соціальних послуг у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» № 568 від 26.12.2011. У чинному документі у п.1.3. вказано, що «мультидисциплінарний підхід забезпечується наданням комплексу соціальних послуг мультидисциплінарними командами, до складу яких включаються не менше трьох осіб з числа таких працівників територіального центру: соціальний працівник, соціальний робітник, медичний працівник, юрисконсульт, психолог, сестра медична з масажу, лікувальної фізкультури, перукар, швачка, взуттьовик з ремонту взуття тощо» [112].

На основі цілого комплексу дослідницьких результатів [55; 106; 107; 119] можемо констатувати, що від'ємними ознаками мультидисциплінарної команди від міждисциплінарної є те, що саме міждисциплінарна команда працює за одним розробленим планом дій подолання СЖО, що є прийнятним у роботі з внутрішньо переміщеними особами.

Враховуючи вище означене, нам імпонують принципи роботи у міждисциплінарній команді запропоновані Л. Мельник та Л. Волинець: принцип членства (членом команди можна бути незалежно від того, чи є робота в команді основною діяльністю); принцип інтеграції (виражається у наявності в команді фахівців різних професій, чийі знання та досвід покликані

допомогти у досягненні єдиної мети); принцип колективної відповідальності (професійна та юридична відповідальність кожного учасника групи за власні та групові рішення, за використання колективних ресурсів, найбільш ефективних для надання послуг клієнту). Обов'язковим показником роботи міждисциплінарної команди є координація роботи членів команди координатором, як правило, соціальним педагогом/працівником [138, с.14] .

Проаналізовані праці вносять певну ясність у розробку нашої проблеми й дозволяють дійти висновку про недостатню визначеність місця та ролі міждисциплінарного підходу у процесі соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти. Головним критерієм Роботи ЗВО у міждисциплінарній команді має стати відкритість до партнерської взаємодії не лише в освітнього закладу, але і залучення та співпраця з фахівцями соціальної сфери, представниками громадських організацій.

Зокрема, склад команди може відрізнятись залежно від потреб внутрішньо переміщених осіб. До складу міждисциплінарної команди з соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб, неодмінно повинні входити психологи, юристи, представники самоврядування, декан факультету, проректор з виховної роботи, працівники центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, працівники закладів охорони здоров'я, управлінь (відділів) освіти і науки, дозвілевих закладів, органи соціального захисту населення, волонтери. Члени міждисциплінарної команди повинні бути добре поінформованими про принципи роботи й ресурси, про взаємодію її складових підрозділів, а також про ресурси недержавних організацій, що працюють у питаннях вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб. Для злагодженої роботи міждисциплінарної команди всі спеціалісти мають володіти однаковою інформацією про ВПО й періодично отримувати інформацію про зміни в його становищі.

Враховуючи завдання нашого дослідження, ми пропонуємо розглядати процес реалізації соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти на міждисциплінарних засадах за наступними етапами:

1. Оціночний етап (одержання даних про внутрішньо переміщених осіб, діагностика потреб, особистості; оцінка ресурсів і прийняття рішення про відкриття та ведення випадку);

2. Проективний етап (визначення мети, завдань стратегії ведення випадку спільно з усіма фахівцями міждисциплінарної команди);

3. Організаторський етап (залучення міждисциплінарної команди до реалізації ведення випадку, укладення угод, формування групи фахівців з різних спеціальностей для надання допомоги в конкретному випадку);

4. Практично-діяльнісний етап (кризового втручання для відновлення стану і соціального статусу ВПО; подолання агресивності).

5. Підсумковий етап (оцінка результатів та стану ВПО, прийняття рішення про закриття випадку або його продовження).

Перевагами соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти на міждисциплінарних засадах є те, що така робота забезпечує: залучення всіх ресурсів громади, організацій, установ та відомств; скорочення часового проміжку, за який можливо вирішити проблеми внутрішньо переміщених осіб; максимально можливий пакет послуг, який можуть отримати ВПО; активне залучення внутрішньо переміщених осіб до планування та здійснення роботи, що сприяє формуванню відповідальності за вирішення власних проблем у майбутньому. Сучасним є акцент на тому, що внутрішньо переміщена особа або члени її сім'ї можуть зустрічаються з усіма членами міждисциплінарної команди для обговорення етапів втручання, переліку послуг, умов їх надання, що спрощує пошук згоди між фахівцями та ВПО і впливає на координованість дій фахівців.

Ефективність роботи міждисциплінарної команди пов'язана з рівнем інформаційно-просвітницької діяльності, що є *третьою умовою* соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти. Інформування щодо питань, пов'язаних із наданням послуг та соціальної допомоги громадськими організаціями, варіантів вирішення складних життєвих обставин, соціально-педагогічне консультування ВПО та осіб з найближчого оточення (очно, телефонне)) обумовлюють інтеграцію внутрішньо переміщених осіб та результати соціально-педагогічного супроводу.

Результати констатуючого етапу експерименту вказують на необхідність проведення інформаційно-просвітницької роботи з внутрішньо переміщеними особами, враховуючи ряд показники респондентів щодо інформування про взаємодію з органами системи соціального захисту, системи переадресації та підтримки, про зміни в українському законодавстві та соціальні проекти, направленні на підтримку внутрішньо переміщених осіб.

Інформаційно-просвітницької діяльності має переважно профілактичний характер. Філософський контекст думок всесвітньо відомих мислителів Ф.-М. А. Вольтера, Й.-Г. Гердера, І. Канта, дозволяє нам стверджувати, що просвітницька робота має на меті «просвітити», надати певні знання, передові ідеї людині, які б допомогли їй зростати особистісно, а передача знань повинна виконувати не тільки інформаційну, але й мати виховну функцію на засадах гуманізму [52].

У соціально-педагогічному контексті просвітницька робота найчастіше розглядається як складова профілактичної роботи. Разом з тим, профілактика не розкриває повної суті інформаційно-просвітницької роботи з внутрішньо-переміщеними особами та потребує більш детального свого вивчення.

Інформаційно-просвітницької діяльності з внутрішньо переміщеними особами – це різновид професійної діяльності, спрямованої на передачу певних знань та інформації стосовно варіантів вирішення соціально-

педагогічних проблем, виховання особистісного ставлення ВПО на засадах гуманізму, налагодження взаємодії ВПО з новим оточуючим середовищем, розвиток соціальної активності у процесі інтеграції.

Метою інформаційно-просвітницької діяльності з ВПО є формування адекватного сприйняття ними певних власних проблем за допомогою надання об'єктивної інформації про варіанти вирішення СЖО. Загальні завдання та форми реалізації інформаційно-просвітницької діяльності з внутрішньо переміщеними особами у закладах вищої освіти можуть корегуватись та конкретизуватись залежно від рівня задоволення основних потреб ВПО.

Виконання завдань нашого дослідження вимагало аналізу основних напрямів інформаційно-просвітницької діяльності у процесі соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти:

- підвищення рівня обізнаності внутрішньо переміщених осіб з особливостями виходу із кризи;
- організація просвітницьких проектів щодо проблем інтеграції внутрішньо переміщених осіб;
- формування розуміння механізмів роботи надавачів соціальних послуг;
- подолання стереотипного ставлення до корінного населення регіонів переміщення;
- формування умінь самостійного вирішення складних життєвих обставин.

Форми інформаційно-просвітницької діяльності у процесі соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти можуть включати лекції, виступи на семінарах і нарадах, бесіди, круглі столи, консультації, тренінги, демонстрація відеоматеріалів, диспути тощо.

Зокрема, лекція доцільна на початку просвітницької роботи, щоб окреслити характерні риси проблем внутрішньо переміщених осіб, причини виникнення цієї проблеми. У формі диспуту ми маємо можливість сформувати у ВПО позитивну життєву концепцію, адекватне сприйняття власної проблеми. Диспути допомагають формуванню правових уявлень, поглядів і переконань, громадську думку самостійно оцінювати запропоновані до обговорення судження, відстоюють свої погляди, допомагає виявити настрій внутрішньо переміщених осіб.

Завжди цікавою залишається інформаційно-просвітницька робота у формі візуалізації або демонстрації відеоматеріалів (фільмів), що допомагає сформувати позитивне відношення до надавачів соціальних послуг. Проте, важливим є не просто перегляд відеоматеріалів, а й його обговорення, що дозволяє сформувати особистісне ставлення до певної проблеми. Результатом такої роботи буде розвиток пізнавальної активності, бажання висловитися, ясність у вирішенні власних проблем.

Традиційним у процесі соціально-педагогічного супроводу ВПО є використання методу мозкового штурму, з метою стимулювання ідей усіх учасників стосовно вирішення певних проблем протягом обмеженого періоду часу. Даний метод є сприятливим початком роботи над вирішенням конкретних СЖО, заохочуючи вільні висловлювання.

Актуальними у роботі з внутрішньо переміщеними особами будуть колективні форми і методи просвітницької роботи, які охоплюють одночасно велику кількість осіб, сприяють створенню певного емоційного настрою. Інформаційно-просвітницьку діяльність з ВПО доцільно розпочинати з ознайомлення таких осіб з виставкою літературою, буклетами, плакатами. Головне, наводячи ті чи інші приклади на буклетах, викликати у ВПО зацікавленість, бажання ознайомитись з матеріалами та викликати дискусію. Ефективність такої роботи значно зростає, коли до її підготовки і проведення залучається самі внутрішньо переміщені особи.

Враховуючи тенденції освіти та соціальної роботи до інноваційності, цікавою формою інформаційно-просвітницької діяльності є усний журнал. Він присвячується комплексу різних питань, які виникають у внутрішньо переміщених осіб та впроваджується на практиці у формі виступів як ВПО, так і надавачів інформаційно-просвітницьких послуг. Зокрема, зміст журналу являє собою виступ внутрішньо переміщеної особи, зустріч з представниками громадських організацій та ін. Сторінки журналу ілюструється фрагментами з відео-роликів, виставковими матеріалами зі спеціальною літературою.

Популярною формою інформаційно-просвітницької діяльності у процесі соціально-педагогічного супроводу ВПО є тематичні вечори та вечори запитань і відповідей. Тематика таких вечорів має вирішувати певні складні життєві обставини ВПО. Можна готувати кілька тематичних вечорів, до роботи в яких залучаються спеціалісти міждисциплінарної команди.

Констатуючи вище означене, можемо стверджувати, що інформаційно-просвітницької діяльності є важливою та невід'ємною частиною соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої соціально педагогічної діяльності. Така діяльність спрямована на запобігання виникненню проблем у ВПО, розуміння компетентностей широкого кола фахівців, які надають різні соціальні послуги з подолання СЖО та мають високий рівень підготовки до такої роботи.

У закладах вищої освіти зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, спричиняє необхідність упровадження системи підтримки, основним завданням якої має стати взаємодія ВПО, їх найближчого оточення з представниками ЗВО. Реалізація цих завдань покладається насамперед на соціальних педагогів, психологів, викладачів ЗВО. Це спонукає вищі педагогічні навчальні заклади до підвищення рівня готовності спеціалістів освітньої та соціальних сфер до розроблення та реалізації програм соціально-педагогічного супроводу ВПО, які реалізуються шляхом забезпечення умов для проведення практичних семінарів, тренінгів для фахівців тощо.

Важливою умовою підвищення рівня готовності фахівців до соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб є створення в навчальному закладі об'єктивних умов, які, спонукають спеціалістів до формування професійних умінь та особистісних якостей (емпатія, комунікативність, відповідальність, толерантність), що можливо завдяки наставництву, створенню ситуації успіху, використанню методів саморозвитку, самовдосконалення особистості, зміну стереотипів фахівця.

Окреслені завдання покладені в основу гуманістичного аспекту соціальної роботи, де основними акцентами є положення: кожна людина – унікальна, неповторна, своєрідна; кожна людина має право на вільний вибір як основу позитивних змін та розвитку особистості; необхідними умовами гуманізації міжособистісних стосунків є позитивне слухання та адекватне і щире говоріння у процесі спілкування. Процес підвищення рівня готовності спеціалістів освітньої та соціальних сфер до розроблення та реалізації програм соціально-педагогічного супроводу ВПО передбачає застосування пріоритетних проблемно-пошукових методів та побудованих на їх основі активних форм навчання таких, як: аналіз професійних ситуацій, групові дискусії, тренінги, тощо.

Важливо, що залежно від складності проблем внутрішньо переміщених осіб, мають бути сформовані різні види знань спеціалістів, які ми визначили як предметні, концептуальні та процедурні.

У межах нашого дослідження предметні знання включають знання вітчизняного й зарубіжного досвіду роботи з внутрішньо переміщеними особами, нормативно-правову базу такої роботи, функціонально-рольове спрямування у соціально-педагогічній роботі.

Загальний напрям роботи з внутрішньо переміщеними особами задають концептуальні знання, які виражаються у сформованості загальнокультурних традицій, норм та принципів, цінностей та ідеалів, інтересу до роботи з означеною категорією населення й усвідомлення

важливості вирішення їх соціально-педагогічних проблем, значимості формування відповідних практичних умінь та навичок.

Практичний аспект готовності фахівців до соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб є створення в навчальному закладі вміщують процедурні знання, що розкривають зміст соціально-педагогічних технологій, форм і методів у процесі соціально-педагогічного супроводу; соціально-педагогічної підтримки внутрішньо переміщених осіб тощо. Такі знання сприяють самопізнанню, слугують надійними критеріями оцінювання потреб ВПО.

Отже, під час підвищення рівня готовності фахівців до соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб є створення в навчальному закладі важливим є заздалегідь спланована діяльність, яка дасть змогу фахівцям реалізувати їх у вигляді відповідних дій, збагатити особистий досвід здійснення соціально-педагогічного супроводу.

На підставі зазначеного вважаємо, що реалізація умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти сприятиме здійсненню кваліфікованої оцінки потреб ВПО та їх сімей; розробці програми діяльності із ВПО; наданню якісної соціально-педагогічної допомоги; підтримці; коригування відносин ВПО та їх найближчого оточення; акцентування сильних сторін ВПО та мобілізацію ресурсів оточення для подолання складних життєвих обставин, попередження їх подальшого виникнення.

2.2. Впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти

На сьогодні в Україні не існує системного підходу до вирішення багатьох питань, пов'язаних із покращенням адаптації та інтеграції ВПО, участі внутрішньо переміщених осіб у вирішенні складних життєвих обставин. Оскільки проблема переселенців зі сходу України має

комплексний характер, то й соціальна-педагогічна робота з цією категорією населення має носити інтегративний характер, включати всю сукупність необхідних умов.

Тому на другому (формуючому) етапі ми мали за мету розв'язати такі завдання:

- визначення можливостей змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу та тренінгової програми яка враховувала б ключові проблеми внутрішньо переміщених осіб;
- створення партнерської взаємодії у роботі міждисциплінарної команди;
- засвоєння внутрішньо переміщеними особами нових знань щодо сучасних інтеграційних умов засобами інформаційно-просвітницької діяльності;
- стимулювання спеціалістів освітньої та соціальних сфер до набуття нових спеціальних умінь, необхідних для соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб.

Необхідно зазначити, що впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти, являє собою послідовність етапів із використанням найбільш ефективних форм і методів соціально-педагогічної роботи, подані нами у таблиці 2.1).

Таблиця 2.1

Етапи реалізації умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти

Етапи роботи	Діяльність	Метод роботи	Форма роботи
1.Формування банку даних про вимушено переміщених осіб	Збір інформації про особливості життєвого шляху сімей до і після вимушеного переміщення	Біографічний, спостереження	Індивідуальна

2. Діагностика потреб	Вивчення індивідуальних особливостей кожного члена сім'ї, з'ясування її інтересів і потреб, труднощів й проблем, визначення їх причини, дослідження умов і особливостей взаємин у мікросередовищі життєдіяльності.	Розширене інтерв'ю, «Карта інтересів», «Сімейна соціограма», «Оцінка потреб»	Індивідуальна, групова
3. Розробка програми впровадження ведення випадку	Підбір засобів для вирішення для задоволення основних потреб ВПО, за результатами діагностичного етапу визначення сутності першочергових потреб	Тренінгові заняття, спостереження, анкетування	Індивідуальна, групова
4. Забезпечення умов реалізації міждисциплінарного підходу	Здійснення розподілу відповідальності між усіма учасниками міждисциплінарної команди. Виконання ролі координатора, організація реалізації програми, відслідковування результатів.	Консультавання, семінари, тренінги	Індивідуальна, групова
5. Забезпечення інформаційно-просвітницької діяльності	Формування знань щодо механізмів вирішення складних життєвих обставин ВПО	Лекція-інформація, дискусія, круглий стіл, зустріч з фахівцями, аналіз відео сюжетів, аналізу ситуацій (case -study)	Індивідуальна, групова
6. Підвищення рівня готовності спеціалістів освітньої та соціальних сфер до професійної діяльності	Формування умінь, необхідних для реалізації технологій соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами	Методичне забезпечення щодо роботи з ВПО, круглі столи	Індивідуальна групова
7. Завершення програми	Аналіз ефективності впровадження умов. Здійснення вихідної діагностики.	Анкетування, «Сімейна соціограма», «Малюнок сім'ї»	Індивідуальна групова

Також нами були визначені основні принципи впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти:

- принцип доцільності (відповідність висунутих етапів, змісту, форм і методів можливостям і потребам внутрішньо переміщеним особам);
- принцип конфіденційності (коректне використання відомостей про потреби внутрішньо переміщених осіб);
- принцип партнерства (співпраця педагогів і соціальних працівників, психологів, юристів, представників громадських організацій тощо);
- принцип активності (активне залучення ВПО та цілеспрямований вплив фахівців на весь процес соціально-педагогічного супроводу).

Матеріально-технічним ресурсом здійснення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у ЗВО стало відкриття 1 червня 2017 року інформаційно-соціального центру, метою роботи якого стало надання допомоги внутрішньо переміщеним особам та представникам приймаючої громади, в рамках проекту «Підтримка територіальних громад України» за фінансової підтримки німецької федерації компанії CIZ. Базою роботи інформаційно-соціального центру став комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та структурних підрозділів Красноградський педагогічний фаховий коледж та Балакліївський педагогічний фаховий коледж.

Основною метою роботи центру є організація та підвищення якості соціальних, просвітницьких, інформаційних послуг дітям дошкільного віку, шкільного віку, молоді, батькам ВПО та представникам приймаючих громад. Нами була розроблена Інструкція роботи інформаційно-соціального центру, де було зазначено, що викладачі, волонтери та співпрацівники на добровільних засадах можуть проводити інформаційно-просвітницькі заходи, спрямовані на соціально-педагогічну роботу з внутрішньо переміщеними особами та формування професійної компетентності фахівців по роботі із зазначеною категорією соціуму. Робота центру здійснюється двічі на тиждень (вівторок та четвер) на протязі усього року, за потреби, робота відбувається в інші дні тижня, не зазначені у графіку роботи. Нами було створено журнал обліку роботи інформаційно-соціального центру, де

суб'єкти соціально-педагогічного супроводу зазначають тему, мету заходів та кількість учасників (Додаток Ж).

Враховуючи, що особливістю нашої роботи є те, що соціально-педагогічний супровід спрямований на усі вікові категорії ВПО, нами було акцентовано увагу на індивідуальному підході до дітей з особливими потребами, які мають статус внутрішньо переміщених осіб.

Під час підготовки та здійснення соціально-педагогічного супроводу вимушено переміщених осіб ми враховували організаційні моменти; місце проведення, кількість учасників, специфіку, вік і потреби конкретної цільової групи. Нами були використані різні форми роботи, як для групової так і для індивідуальної допомоги. Ми намагалися виробити ціннісне ставлення до розглянутих питань, при груповій формі роботи знайти шляхи виходу з проблемних ситуацій, враховуючи досвід кожного ВПО.

В експериментальних групах робота проводилася згідно з обґрунтованих автором умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти, а в контрольних – за традиційними планами роботи.

Впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти здійснювалась на основі аналізу результатів діагностики визначених нами критеріїв та показників у ході констатуючого експерименту, а також оцінки ефективності реалізації соціально-педагогічного супроводу ВПО у закладах вищої освіти.

Серйозні недоліки у процесі соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти дуже впливають на процес адаптації та інтеграції ВПО, перешкоджають подоланню складних життєвих обставин.

Так, на етапі обґрунтування та впровадження соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб перешкодою в реалізації соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти є недоліки організації навчального процесу, виховної роботи. До

найбільш суттєвих ми відносимо такі: , авторитарна позиція викладачів, недостатнє науково-методичне забезпечення, одноманітність форм навчання.

Враховуючи вище зазначене, нами було розроблено тренінгову програму, яка б викликала емоційний відгук, почуття й переживання, сприяти висловлюванню власної думки, орієнтувала ВПО на загальнолюдські цінності, сприяла забезпеченню потреб ВПО, зокрема потребу до самопізнання, визначення свого місця у світі, виробити адекватну поведінку у процесі подолання СЖО.

Саме розробка тренінгової програми «Нові горизонти» є однією з перших умов та реалізується у процесі *впровадження змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої.*

У ході тренінгової програми «Нові горизонти» ми прагнули забезпечити участь внутрішньо переміщених осіб через різні парні й групові форми роботи, обговоренні допущених помилок у процесі вирішення СЖО, осмислення їхніх причин. Важливими методами соціально-педагогічної підтримки у процесі тренінгові програми виступали: створення ситуації успіху, кейси, соціально-педагогічна гра, спонукання до пошуку альтернативних рішень, робота в мікрогрупах.

Тренінгові заняття будувалась таким чином, щоб забезпечити вплив на свідомість внутрішньо переміщеної особи, викликати бажання самостійно вирішувати проблемні ситуації у повсякденному житті. Схема проведення тренінгової програми ґрунтувалася на таких засадах, як: опора на позитивні почуття та особистісний інтерес внутрішньо переміщених осіб; заохочення ВПО до самостійного вирішення складних життєвих обставин. Структура тренінгу складалась з поведінкових (відпрацювання практичних навичок), комунікативних (відпрацювання навичок слухання, комунікації), релаксаційних (розвиток навичок саморегуляції) ігор та вправ [63, с.34].

Змістом проведення тренінгових занять є моделювання й обговорення різних кейсів, відпрацювання практичних навичок, що необхідні у

реальному житті. Провідне місце було відведено діалогам, дискусіям, «мозковій атаці», методу «круглий стіл», розробці проектів, рольовим іграм, навчання в співробітництві, колоквиумам, у ході яких внутрішньо переміщені особи здобували досвід розв'язання проблем, пов'язаних з їх інтеграцією, забезпеченням прав, послуг тощо [64].

На тренінгових заняттях ми забезпечили формування знань з максимально великою кількістю проблемних ситуацій. Метою було не вивчення складних життєвих обставин, а виявлення шляхів їх вирішення. Це було своєрідним поштовхом до виявлення самостійного сприйняття проблемних ситуацій, власної інтерпретації варіантів їх розв'язання. Зустрічі ВПО із представниками різних громадських організацій викликали в них бажання оцінити незнайомі раніше горизонти та можливості власної реалізації. Інформаційно-просвітницька робота передбачала знайомство з літературою, яка описувала ціннісні пріоритети різних суб'єктів соціально-педагогічного супроводу. У процесі комунікації внутрішньо переміщені особи мали бути зосередженими на пошуку схожості різноманітних ситуацій; виявленні їх варіантів вирішення різними представниками соціальної, освітньої сфер, недержавного сектору. Спілкування проходило спокійно, не нав'язуючи своєї думки.

Під час проведення на 1 заняття «Культура спілкування у кризових ситуаціях», ми прагнули до того, щоб заняття викликали емоційні переживання та стимулювали діяльність, спрямовану на піклування про інших й особисте вдосконалення.

Друге тренінгове заняття «Шукай відповіді поряд» дозволив в колективному пошуку розв'язувати проблемні ситуації щодо задоволення основних потреб, внутрішньо переміщені особи мали змогу обмінятися припущеннями, активізуючи пізнавальну активність один одного. Центральне місце в занятті «Шукай відповіді поряд» приділялося створенню й розв'язанню кейсів. За допомогою постановці проблемних питань, висування гіпотез та їх доведення або спростування, внутрішньо переміщені

особи розвивали уміння вирішення СЖО. Таке заняття розширило знання ВПО, формувало самостійне мислення та здатність вирішувати власні проблеми.

Кожна внутрішньо переміщена особа, за результатами констатуючого експерименту, зустрілась з великою кількістю конфліктних ситуацій, результатом чого є високий рівень агресивності та конфліктності самих же внутрішньо переміщених осіб. Такі показники вказують на необхідність навчання ВПО принципам безконфліктного спілкування.

Метою тренінгові заняття «Толерантне спілкування» було навчання конструктивних способів виходу з конфліктних ситуацій. Враховуючи, що у процесі конфліктних ситуацій одні ображаються, інші «перекладають звинувачення», треті намагаються знайти конструктивне рішення, важливо було сформувати розуміння толерантної поведінки, значення збереження власної гідності, толерантного вираження своїх почуттів, навіть коли вони відчували невдоволення, образу, смуток.

У ході тренінгового заняття «Чи насправді потрібна тобі допомога?» внутрішньо переміщені особи визначили реальні масштаби власних проблем; усвідомлювали причини й наслідки власних проблем; виробляли навички й установки, необхідні для успішної взаємодії з суб'єктами соціально-педагогічного супроводу. У процесі обговорення зазначених проблем внутрішньо переміщені особи, визначили такі ключові моменти:

- «для оцінки ситуації та варіантів її вирішення ми налаштовані на очікування й способи надання допомоги нам ідеалістичні і проявляємо емоції відповідно до уявних ідеалів, а не реальних можливостей»;

- «внутрішньо переміщена особа (самі ж респонденти називають себе переселенцями), яка потрапляє в інше місто, часто не має практично ніякої інформації про нього, проте оцінює все, що їм дають в цьому місті з негативного боку»;

- «переселення часто викликає в страх, самотність і непевність»;

- нерозуміння своїх прав, подальших дій породжує протидію, роздратування, агресивність»;

- «внутрішньо переміщені особи часто думають, що їхнє минуле місце проживання краще за інші й не сприймають нові умови».

Однією з найкращих стратегій для розуміння проблем внутрішньо переміщених осіб є встановлення дружніх стосунків з ними та намагання їх зрозуміти, виявляючи при цьому толерантність.

Ефективним елементом у тренінгових заняттях був метод відкритих питань. Вони передбачали гіпотетичні питання, що допомагали внутрішньо переміщеним особам уявити ті чи інші ситуації, стимулювали процес їх вирішення: («Що б ви зробили, якщо б...»; «Як би ви могли допомогти...»; «Вам цікаво коли»; «Що ви відчуваєте з приводу...»; «Ви так вважаєте тому що...»; «Ви думаєте, що...») тощо.

Цікавим для сприйняття ВПО було проведення круглого столу, що дозволило підвищити ефективність тренінгових занять шляхом розгляду проблем з різних наукових позицій. Так, з метою запобігання розвитку агресивних тенденцій у ВПО ми провели засідання «круглого столу» на теми «Конфлікт чи компроміс». Ознайомлюючи з правами та обов'язками ВПО було запропоновано тему «Декларація прав людини», у ході якого внутрішньо переміщені особи обговорювали питання стосовно порушень їх прав людини. Важливо було, щоб ВПО усвідомили і особисту відповідальність за дотримання прав.

У процесі впровадження першої умови акцент було зроблено на реалізацію технології ведення випадку та оцінки потреб.

Зокрема, на етапі формування банку даних про вимушено переміщених осіб нами був застосований біографічний метод, за допомогою якого ми зібрали інформації про життєві особливості, зміни, проблеми внутрішньо переміщених осіб. Задля ефективності даного методу нами використовувався індивідуальний підхід до кожної особи зі статусом внутрішньо переміщена. Робота з внутрішньо переміщеними особами відбувалася під наглядом

спеціально підібраних фахівців, які пройшли навчання за програмою підготовки волонтерів по роботі з внутрішньо переміщеними. Таких спеціалістів у нашому навчальному закладі 12 осіб. У ході збору інформації ми також використовували метод бесіди, який допоміг нам спрямувати внутрішньо переміщених осіб на співпрацю та активну участь у діяльності інформаційно-соціального центру.

Важливим аспектом такої роботи було її діагностичне спрямування, у ході якого нами було застосовано значну кількість діагностичних методик. З кожною внутрішньо переміщеною особою нами була проведена діагностика під назвою «Сімейна соціограма», що допомогло нам за короткий час отримати діагностичний матеріал від усіх задіяних осіб, з метою складання плану вирішення проблем, що були діагностовано.

Для діагностики психоемоційного стану внутрішньо переміщених осіб та їхні сімейні зв'язки нами було застосовано проєктивна методика «Моя сім'я», «Карта інтересів», з метою з'ясування інтересів ВПО. Традиційним було використання методу розширеного інтерв'ю, у процесі якого ВПО відповідали на сформовані нами питання, щодо важливих для них сфери життя.

У процесі ведення випадку нами було розроблено комплекс занять, де ми використовували принципи принцип «навчаючого досвіду». Даний комплекс складається із 6 занять з частотою 2 заняття на тиждень, тривалістю від 45 хвилин до однієї години у індивідуальній та груповій формі. Розроблений комплекс занять був спрямований на: підвищення теоретичних знань щодо власних можливостей інтеграції та подолання СЖО; формування позитивного ставлення ВПО до суб'єктів соціально-педагогічного супроводу; зниження рівня агресивності і тривожності; розвиток самоконтролю.

Перше заняття було спрямоване на підвищення рівня довіри. У ході заняття була використана міні-лекція, яка містила у собі рекомендації щодо побудови гармонійних взаємовідносин з оточуючими, була запропонована

вправа «Можу і хочу» яка дала змогу учасникам розкрити свої справжні почуття.

У ході другого заняття, у груповій формі роботи, ми навчили внутрішньо переміщених осіб гідно реагувати на зауваження. Вправа «Стара сукня» мала за мету розкрито наступні запитання: роль критики; різниця між критикою і образою; доречні способи реагування на зауваження; 4) роль похвали для власної самооцінки. Також така вправа сприяла виробленню навичок не конфліктного реагування на зауваження. Далі ми використали гру «Хочу тобі відверто сказати, в ході якої учасники робили один одному певні зауваження, та обговорювали почуття які виникали. Ця вправа допомагла навчитися відверто висловлювати критику так, щоб не образити іншого. У процес впровадження таких вправ було залучено психолога вищого навчального закладу.

Заняття третє мало на меті наблизити внутрішньо переміщених осіб до реального розв'язання конкретних складних життєвих обставин. Нами було застосовано вправу «Список власних проблем». Під час вправи учасники склали список усіх проблем, які турбують їх. Потім було запропонована вправа «Список ваших розв'язаних проблем». Внутрішньо переміщені особи сформували список проблем які їм довелося розв'язувати самостійно та обговорили їх у групі.

У ході четвертого заняття ми поставили за мету навчити внутрішньо переміщених осіб не лише контролювати свої емоції, алей уміти знижувати емоційну напругу. Заняття було проведено спільно з психологом, у ході якого було з'ясовано як ВПО почуваються коли тривожаться. З метою навчити ВПО знімати емоційну напругу нами було впроваджено вправу «Веселка», «Море», «Подорож», які спрямовані на релаксацію та розслаблення.

З метою виявлення очікувань від суспільства та надання інформації про реальні можливості щодо вирішення проблем ВПО, нами було впроваджено п'яте заняття з використанням вправи «Країна з тобою». В індивідуальній

формі роботи було з'ясовано уявлення ВПО, наскільки співпадає їх уявлення про себе і інших, як можна використати уявлення в реальному житті.

Останнє шосте заняття мало на меті розглянути закріпити результати. Учасники ділилися своїми думками та прийняли участь у вправах «Асоціація», «Острів тепла і турботи».

У процесі впровадження другої умови, а саме *міждисциплінарний підхід у роботі з внутрішньо переміщеними особами*, було реалізовано поставлену нами мету – спільна партнерська взаємодія фахівців закладу вищої освіти, інформаційно-соціального центру та представників громадської організації. Міждисциплінарна модель вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб передбачала роботу команди спеціалістів різних галузей, які працюють за складеним, оптимальним та скоординованим планом надання соціальних послуг.

Одним із завдань, яке стало актуальним у своєму вирішенні, було подолання міжособистісного бар'єру між фахівцями міждисциплінарної команди. Нами було створено таку команду із керівника інформаційно-соціального центру, психологів, соціальних педагогів та викладачів-волонтерів комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та структурних підрозділів Красноградського педагогічного фахового коледжу та Балакліївського педагогічного фахового коледжу, представників громадської організації «АММА», які здійснюють патронаж внутрішньо переміщених осіб.

Зацікавленість учасників міждисциплінарної команди щодо подолання міжособистісних бар'єрів стала можливою завдяки впровадженню таких вправ, як «Полювання», «Поміняйся місцем», танець-гра «Лавата», гри «Їде паровоз». Налагодженню співпраці у команді сприяли вправи «Черепаха», ігри «Море хвилюється», «Зайвий стілець».

Наступним етапом у міждисциплінарному підході у роботі з внутрішньо переміщеними особами була адаптаційна робота, спрямована на створенню оптимальних умов для адаптації внутрішньо переміщених осіб у

процесі міжособистісної взаємодії представників міждисциплінарної команди. На практиці були застосовані вправа «Чаювання», «Намалюй друга», «Моє захоплення», «Мій позитивний портрет»).

Наступним завдань було трансформація негативного відношення ВПО до учасників міждисциплінарної команди на позитивне, що вдалося завдяки проведенню інсценізація оповідання К.Ушинського «Лихо тому, хто добра не робить нікому», грі-імпровізації «Мінлива погода».

Робота з внутрішньо переміщеними особами міждисциплінарною командою відображалась, частіше за все, у формі тренінгів, метою яких було як практичне вирішення складних життєвих обставин ВПО, так і інформаційно-просвітницька робота з ними. Так, тренінг «Попередити розповсюдження ВІЧ-інфекції засобами проходження тестування», Три правила при зустрічі з ВІЧ» (викладач Д. Дмитрієва), сприяв набуттю знань щодо безпечної сексуальної поведінки ВПО, адже у процесі надання соціальних послуг актуальним залишається і профілактика статевих захворювань. Беззаперечно ефективними були тренінги «Стоп насильству» (доц. О. Белоліпцева), «Формування здорового способу життя - запорука успішності» (ст. викладач Н. Тарасенко), «Толерантність як необхідна умова функціонування сучасного суспільства», «Сучасні проблеми сімей в умовах трансформаційних змін» (викладачі В. Клімчук, С. Лелека), «Робота з гнівом та страхами» (к.п.н. С. Бужинська), «Формування конструктивної позиції внутрішньо переміщених осіб у вирішенні внутрішньо-особистісних протиріч» (психолог Т. Нестеренко).

Значного інтересу набуло впровадження ділової гри «Профілактика правопорушень у процесі внутрішнього переміщення» (доц. О. Белоліпцева), де учасники міждисциплінарної команди мали змогу практично програти цікаві соціальні ролі разом з внутрішньо переміщеними особами; настільна гри «Володар кілець», сприяла ознайомленню ВПО із основними законодавчими актами, соціальними інститутами захисту прав.

Подовжуючи тему соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в межах роботи міждисциплінарної команди, нами було організовано з жовтня 2018 по жовтень 2020 року (двічі на рік) зустріч громадських посередників. Робота команди таких фахівців сприяла протидії різним видам насильства серед внутрішньо переміщених осіб. З метою організації роботи громадських посередників, як представників міждисциплінарної команди, були зібрані активісти з усього міста, на засіданнях обговорювалися питання індикаторів насильства, шляхів подолання його.

Спрямовуючи роботу міждисциплінарної команди на вирішення різних проблем ВПО, з листопада 2017 по вересень 2020 року у інформаційно-соціальному центрі працювала двотижнева Школа гендерного волонтерства.

Неабиякого значення для реалізації роботи міждисциплінарної команди відіграло створення волонтерського загону по роботі з ВПО та співпраця з волонтерами Червоного Хреста, Асоціацією багатодітних матерів та ін.. Результатом такої роботи була активна участь ВПО у акціях з пропаганди здорового способу життя, проведення акцій милосердя, спрямованих на здійснення матеріальної та моральної підтримки ВПО, за методикою рівний рівному. Однією з форм участі ВПО у роботі такої міждисциплінарної волонтерської команди була організація благодійної акції «Різдвяні черевички», «Великодній кошик», де учасники збирали солодоці, іграшки, книжки, і канцтовари, одяг тощо.

Такий міждисциплінарний підхід сприяв одночасно як вирішенню багатьох матеріальних проблем ВПО та розвитку їх соціальної активності, так і формуванню умінь представників міждисциплінарної команди спільно співпрацювати з об'єктами та суб'єктами соціально-педагогічного супроводу у закладах вищої освіти.

Життєво необхідним для внутрішньо переміщених осіб було впровадження уроку «Фінансової грамотності». До міждисциплінарної

команди увійшли фахівці факультету інформаційних технологій та представники банку. У результаті такої роботи внутрішньо переміщені особи дізналися про фінансове планування, поняття «бюджет», фінансові пастки, методи накопичення, фінансові інструменти, сучасні методи заробітку, шляхи розвитку навичок підприємницького мислення.

У процесі спільної роботи викладачів інформаційно-соціального центру та представників Українського центру медіації було здійснено менторство ініціатив жінок з досвідом переселення. Роботу координував проект «Внутрішньо переміщені особи та приймаючі громади: розбудова толерантності через діалог», що реалізував МБФ «Український жіночий фонд» в Харківській області. У такій роботі прийняли участь 32 жінки зі статусом внутрішньо переміщених осіб (матері здобувачів освіти, отримувачі послуг у громадській організації «АММА»).

Одним із партнерів і учасником міждисциплінарної команди виступили представники міської служби зайнятості, які забезпечили роботу щодо організації зайнятості внутрішньо переміщених осіб, підвищення рівня їх працевлаштування на засадах адресного та індивідуального підходів. Крім підбору роботи, працівниками служб зайнятості здійснювалась професійна підготовка та підвищення кваліфікації ВПО, профорієнтації підлітків із сімей ВПО.

Загалом кількість ВПО, які отримали різні послуги від спеціалістів міждисциплінарної команди станом на січень 2021 року склала 342 (кількість вказана з урахуванням того, що деякі користувачі послугами центру були учасниками роботи декілька разів (приймали участь і у тренінгах, і в лекціях тощо), детальний звіт подано у додатку 10.

Значення реалізації *інформаційно-просвітницької роботи з внутрішньо переміщеними особами* було обґрунтовано нами вище, тому з метою її впровадження нами було здійснено низку заходів.

Перш за все підбір інформації та форма її надання мала на меті закріплення сформованих позитивних особистісних якостей, теоретичних знань та практичних умінь вирішення СЖО.

Інноваційною формою передачі інформації було організація форум театру за виставою «Попелюшка на новий лад», де учасники діти самостійно розподіляли ролі та обов'язки в процесі підготовки вистав, активізували міжособистісні зв'язки. Подібна форма роботи дозволяє не лише підготувати внутрішньо переміщених осіб до виконання більш складних завдань та перевтілення в образ в подальшому, але й створює сприятливі умови для зміцнення самооцінки, набуття вмінь міжособистісного спілкування та об'єктивного оцінювання інших, подолання сором'язливості, коригування надмірної енергійності та агресивності тощо.

Відповідно до забезпечення інформаційно-просвітницьких послуг нами було розроблено систему занять з надання інформації, що передбачала одночасне проведення елементів тренінгів профілактичного та реабілітаційного напрямів. Водночас, підвищувався авторитет та зміцнювалась самооцінка ВПО, формувалися вміння співпраці, взаємоповаги, здатності оцінити працю іншої людини та свою власну, розвиток активної позиції.

Варто зазначити, що систему занять ми об'єднали в інформаційно-просвітницький факультатив. Структура занять факультативу передбачала використання теоретичного матеріалу, методів і прийомів актуалізації суб'єктного досвіду, педагогічних ігор, лекцій, бесід, дискусій, перегляд відео/кінофільмів, аналіз життєвих ситуацій, вирішення проблем взаємин у спілкуванні групі взаємодопомоги за методикою «рівний рівному».

У процесі впровадження інформаційно-просвітницького факультативу було створено інформаційний стенд «Сила суспільства разом», метою якого було підвищення інтересу ВПО до самоствердження, підкорення власних інтересів, готовність до взаєморозуміння, доброзичливості, тактовності. Важливим у роботі з ВПО є сформованість у них поняття щодо їх місця у

суспільстві, чому сприяла вправи «Я – в колективі», де учасники мали можливість визначити своє місце в групі, обдумати причини, з яких, можливо, не отримали очікуваного результату.

Цікавими були організовані нами вечори « Запитань та відповідей», куди були запрошені представники різних громадських організацій та благодійних фондів. Так, директоркою Центру гендерної культури та координаторкою Gendermuseum Т. Ісаєвою були висвітлені питання, пов'язані з встановленням гендерної культури, стосунків із протилежною статтю «Статева ідентифікація», «З чого зроблені наші дівчата (хлопці)?», «Знання особливостей своєї і протилежної статі». Учасники таких вечорів мали змогу очно та віртуально здійснити подорож до музею жіночої та гендерної історії, що сприяло реалізації державної політики у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Серед активних форм інформаційно-просвітницької роботи, можна виокремити інформаційні квести «Від уяви до реальності». Під час участі у таких квестах відбувалося вирішення двох основних проблем: мінімізація надмірних негативних явищ, які виникають внаслідок вимушеного переміщення, відсутності власного житла, постійного місця роботи; стимуляція розвитку впевненості у власних силах, підвищення активності та збалансованості самоствердження.

Іншим різновидом інформаційно-просвітницької роботи, де внутрішньо переміщені особи могли задовольнити свою потребу в отриманні важливої інформації, була ігрова діяльність, що сприяли активному залученню й реалізації життєвих планів внутрішньо переміщених осіб різних за віком, розширювали їхні можливості до самостійного пошуку та активного використання інформації, необхідної для вирішення складних життєвих обставин, використання цих знань на практиці.

Так, учасники інформаційно-соціального центру були ініціаторами розробки і впровадження проекту «Твій вибір – ключ до успіху», ток-шоу «Історія успіху». Така форма роботи передбачала використання сукупності

дослідницьких, пошукових, творчих за своєю суттю методів, що стало каналом комунікації шляхом надання ВПО можливості презентації власного світогляду.

Участь внутрішньо переміщених осіб у зйомках відео сюжетів давала змогу навчитися виокремлювати необхідну інформацію, засвоювати її у вигляді нових знань і вмінь завдяки переглядам авторських відеозаписів, що формувало у внутрішньо переміщених осіб відчуття співпричетності, позитивних емоційних відносин до суб'єктів соціально-педагогічного супроводу. Результатом такої діяльності стало не лише узагальнення й опис власного досвіду вирішення проблемних ситуацій, але й формування активної позиції у вирішенні складних життєвих обставин.

У процесі впровадження формувального експерименту було проведено тематичні заходи інформаційного характеру, направлені на запобігання випадків насильства над особистістю, торгівлі людьми, протидії етнічної дискримінації; книжкові виставки, презентації видань про права людини та іншої літератури правового змісту.

За підтримки міської служби зайнятості було створено інформаційний сектор, де була розміщена актуальна інформація щодо особливостей пошуку роботи, соціальних гарантій, соціальних партнерів, громадські та волонтерські організації, які займаються вирішенням СЖО внутрішньо переміщених осіб.

Для організації контролю за станом здоров'я та формування навичок здорового способу життя у ВПО були створені інформаційні дошки «Твоє здоров'я безцінне», де було розміщено наступну інформацію: дорожня карта для ВПО по Україні, що розроблена Міністерством соціальної політики України для вирішення питань соціального захисту та забезпечення першочергових потреб; контактні номери телефонів урядової «гарячої лінії», оперативного чергового Департаменту охорони здоров'я, міського координаційного центру: маршрут для внутрішньо переміщених осіб, які звернулися за медичною допомогою.

Одночасно, були оформлені інформаційні куточки з переліком та контактами міських та районних державних установ, куди внутрішньо переміщені особи можуть звертатися для вирішення питань щодо проживання та тимчасового поселення.

Для забезпечення патріотизму, правової культури внутрішньо переміщених осіб, здійснювалось їх залучення до організації та проведення інформаційних листівок. Щорічно було залучено внутрішньо переміщених осіб до заходів з відзначення Днів: Соборності України, Державного Прапора України, незалежності України, Героїв Небесної Сотні, Дня української писемності та мови, Дня Збройних Сил України тощо.

У період дистанційного навчання та введення карантинних заходів було створено онлайн платформу «Єднаємось» з розповсюдження інформаційних матеріалів: електронні плакати брошури та флаєри щодо інформуванням і популяризації соціально-педагогічних послуг; електронний інформаційний посібник «Інформаційні посібники мережі Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, партнерських організацій» з інформацією щодо послуг внутрішньо переміщеним особам.

Варто зазначити, що така робота мала досить великий показник ефективності, сприяла задоволенню багатьох потреб внутрішньо переміщених осіб та одночасно підвищенню рівня знань та умінь суб'єктів соціально-педагогічного супроводу.

Вище зазначений висновок вказує на необхідність аналізу впровадження четвертої умови, а саме *підвищення рівня готовності спеціалістів освітньої та соціальних сфер до професійної діяльності*, що було реалізовано нами за рахунок впровадження круглих столів, методичного забезпечення, а саме «методичних мостів».

Зокрема, круглий стіл «Особливості роботи фахівців соціальної та освітньої сфер з внутрішньо переміщеними особами» проводився спочатку у формі як бінарної лекції, яка проходила у формі діалогу між керівником інформаційно-соціального центру та соціальним працівником ЦСССДМ.

Головним змістом круглого столу стало роз'яснення учасниками педагогічних задач з особливостей здійснення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в різних соціальних агенціях. У процесі роботи круглого столу учасники ознайомилися з етапами соціально-педагогічного супроводу; поглибили знання щодо розробки плану ведення випадку, нормативних документів, які регулюють соціально-педагогічний супровід ВПО.

Робота інформаційно-соціального центру була направлена також на формування практичних умінь у надавачів соціальних послуг. Так, у червні 2019 року було проведено триденний тренінг «Наставництво» (проф. О. Рассказова), де куратори груп, в яких навчаються студенти зі статусом внутрішньо переміщених осіб, мали змогу ознайомитися з основними правилами адаптації такої молоді.

Починаючи з червня 2017 по квітень 2020 року було проведено двотижневий Гендерний відкритий університет. Основними слухачами були викладачі ВНЗ, соціальні робітники, соціальні педагоги ЗНЗ та працівники реабілітаційних центрів. У процесі такої інтерактивної роботи суб'єкти соціально-педагогічного супроводу отримали не лише теоретичні знання про роботу з особами, що потрапили у складні життєві обставини, а й ознайомилися із технологіями роботи у кризових ситуаціях, формах роботи з жертвами різного виду насильства, розвинули навички неконфліктного спілкування та підвищили рівень гендерної культури у процесі роботи з внутрішньо переміщеними особами.

За підтримки фасилітаторки програми «Активні громадяни» В. Преображенською було проведено семінар-практикум для волонтерів «Психологічні стани та розлади серед осіб, що зазнали впливу травматичних подій війни», «Соціально-психологічне консультування з актуальних питань переселенців».

На занятті з елементами тренінгу «Міждисциплінарна взаємодія у задоволенні потреб внутрішньо переміщених осіб» учасники тренінгу

складали портрет спеціалістів, які працюють у міждисциплінарній команді, заповнювали таблицю, в якій описували особистісні якості кожного фахівця.

Продовжуючи формування поняття особливостей роботи міждисциплінарної команди було проведено прес-конференцію «Стан та перспективи роботи у міждисциплінарній команді», де були розглянуті принципи роботи у міждисциплінарній команді. професійні ролі команди фахівців. На тренінговому занятті «Фахівець міждисциплінарної команди – хто він?» учасники складали портрет фахівців такої команди.

Онлайн семінар «Ведення випадку у роботі з внутрішньо переміщеними особами», сприяв формуванню знань щодо принципів, мети, етапів ведення випадку; поглибили свої знання щодо професійної ролі кейс-менеджера. У процесі роботи учасникам було запропоновано практичні вправи як домашнє завдання. У формі вирішення кейсів фахівці знайомилися з реальними проблемами внутрішньо переміщених осіб, які ми пропонували до вирішення. На другій онлайн зустрічі шляхом колективного обговорення приймалося рішення щодо оптимальної програми ведення випадку. У процесі такої роботи учасники мали можливість висловити свою точку зору; одержати уявлення про різні програми ведення випадку.

Враховуючи результати констатуючого етапу експерименту, важливо було сформуванню знання у фахівців щодо нормативної бази роботи з внутрішньо переміщеними особами. Учасникам було запропоновано заповнювати таблицю стосовно нормативно-правової бази надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам.

Позитивним у практичній підготовці було заняття з елементами тренінгу, у процесі якого фахівці розробляли план консультативної бесіди і у ході рольової гри демонстрували фрагменти консультації, де учасники по черзі виступали у ролі супервізора, який спостерігав за консультацією, та у ролі клієнта. Важливо було щоб у процесі консультації фахівці навчилися визначати помилки допущені консультантом і аргументовано про це повідомляти. На такому занятті обговорювались особливості консультування

внутрішньо переміщених осіб; розроблялась технологія консультативного діалогу.

Цікавою формою роботи стали запропоновані нами «методичні мости». Ми запрошували фахівців різних сфер до обговорення проблем соціально-педагогічної роботи з ВПО. Були організовані онлайн семінари, у результаті роботи яких, нами було запропоновано методичні рекомендації по роботі з внутрішньо переміщеними особами у закладах вищої освіти. Основними тематичними блоками були:

На наступному етапі реалізації нашої експериментальної програми ми прагнули впровадити в практику навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів таку педагогічну умову, як: модернізація змісту фахових дисциплін у контексті підготовки майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності;

- «Психологія міграції та внутрішнього переміщення» (лекція психолога щодо особливостей змін психологічного стану у процесі внутрішнього переміщення, кризи переселення.

- «Життєві етапи розвитку особистості ВПО» (практичне заняття у процесі якого пропонується скласти картку анкетних даних ВПО, розробити план вивчення їх життєвої ситуації.

- «Етичні принципи роботи з ВПО» (лекція щодо етичних принципів ведення консультативного діалогу з ВПО).

- «Технологія індивідуальної соціально-педагогічної діяльності з ВПО» (практичне заняття консультативної взаємодії соціального педагога з ВПО).

- «Соціально-педагогічна профілактика деліквентності та адитивності у ВПО» (практичне заняття з розробки методики пошуку соціальних ресурсів допомоги та підтримки ВПО).

- «Мобільні консультативні пункти» (лекція про призначення і принципи роботи мобільних консультативних пунктів).

- «Профорієнтаційна робота з ВПО» (практичне заняття з особливостей консультативної діяльності у процесі профорієнтації ВПО, програма взаємодії з представниками служби зайнятості).

- «Призначення соціально-педагогічного супроводу ВПО» (лекція щодо принципів, напрямків, завдання соціально-педагогічного супроводу в закладах вищої освіти).

- «Консультування з питань соціально-правового захисту ВПО» (лекція щодо забезпечення забезпечення соціально-педагогічної роботи з ВПО, особливості надання інформаційно-просвітницьких послуг).

Розробка та впровадження методичного забезпечення по роботі з ВПО у закладах вищої освіти сприяли модернізації змісту соціально-педагогічної роботи у контексті вирішення проблем та задоволенні потреб ВПО.

Таким чином, умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти реалізовано шляхом поєднання практичного впровадження технології оцінки потреб та ведення випадку, використання інтерактивних засобів інформаційно-просвітницької роботи, партнерської взаємодії представників міждисциплінарної команди та теоретико-практичної підготовки суб'єктів соціально-педагогічного супроводу, що засвідчує впровадження усіх ефективних умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у повному обсязі.

2.3. Ефективність впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти

З метою перевірки результативності запропонованих нами умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти, нами було проведене контрольне опитування. Інструментарій дослідження використовувався ідентичний констатувальному експерименту. Для обчислення результатів цього етапу експерименту також були

використані методи описової математичної статистики та одномірного статистичного звіту.

У ході дослідження в експериментальній групі вимірювався загальний індекс задоволеності професією до початку, після першого етапу й наприкінці волонтерської роботи. Отримані дані заносили у таблицю (табл. 2.14).

Визначення загального індексу ставлення суб'єктів соціально-педагогічного супроводу у закладах вищої освіти до практичної роботи з внутрішньо переміщеними особами та ступеня задоволеності нею відображено нами у таблиці 2.2. та рисунку 2.2.

Таблиця 2.2

Загальний індекс задоволеності
роботою у суб'єктів соціально-педагогічного супроводу
у закладах вищої освіти

Рівні задоволеності	Індекс задоволеності роботою	
	Констатуючий етап %	Контрольний етап %
високий	36,7	76,2
середній	63,3	23,8
низький	-	-

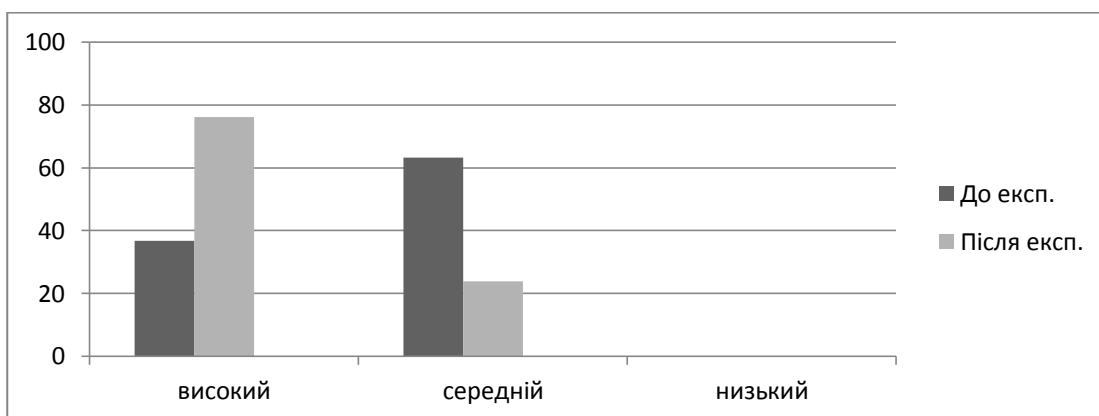

Рис. 2.2. Загальний індекс задоволеності роботою у суб'єктів соціально-педагогічного супроводу у закладах вищої освіти

Як видно з табл. 2.2. та рисунку 2.2., загальний індекс задоволеності ставлення суб'єктів соціально-педагогічного супроводу у закладах вищої освіти до практичної роботи з внутрішньо переміщеними особами та ступеня задоволеності нею значно зріс. Отримані результати вказують, що відбулося значне підвищення індексу задоволеності роботи (з 36,7% на 76,2) за рахунок зменшення кількості осіб, чий індекс дорівнював на початку експерименту 63,2%, а наприкінці 23,8. Цифрові результати наприкінці, отримані завдяки впровадженню умов соціально-педагогічного супроводу засвідчують, що відповідним чином організована робота щодо підвищення рівня професійної підготовки суб'єктів соціально-педагогічного супроводу. Можна припустити, що це викликано тим, що учасники експерименту у результаті у процесі впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб значно підвищили як теоретичні знання, так і практичні уміння, необхідні для реалізації більшості технологій соціально-педагогічної роботи, інтерактивних форм у роботі міждисциплінарної команди тощо.

Показники щодо визначення теоретичних знань відносно соціально - педагогічної роботи з ВПО також засвідчили підвищення рівня в отриманих результатах. Повторна контрольна робота, дозволила нам констатувати, що найвищий рівень знань з соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у ЗВО отримали 88,2% (на початку експерименту було 76,6 %). Такий незначний приріст пов'язаний зі зниженням кількості осіб, чий знання були на середньому рівні (з 23, 4% на 11,8%).

Повторне завдання щодо вирішення кейсів сприяло закріпленню умінь щодо практичної роботи з ВПО. На констатуючому етапі експерименту рівень сформованості умінь здійснення соціально-педагогічного супроводу ВПО виявився досить високим (78,6%), а на контрольному етапі експерименту нам вдалося отримати ще більший відсоток – 97,3%.

За результатами опитування щодо основних напрямів, які забезпечуються у процесі соціально-педагогічного супроводу ВПО у ЗВО

популярності набули реабілітаційний (з 52,7% на 78,3%), інформаційний (67,5%).

Серед пріоритетних видів діяльності з внутрішньо переміщеними особами так і залишилась адаптація (з 73,0% на 88,2%)); забезпечення посередництва між суб'єктами соціально-педагогічного супроводу (з 62,7% на 77,3%), значно зріс інтерес до таких видів діяльності як захист прав та представництво інтересів дітей (з 42,4% на 88,2%); індивідуальна допомога членам родини ВПО (з 36,42% на 66,3%), профорієнтаційної роботи (з 45,5% на 88,2%) та співпрацю з державними центрами зайнятості (з 34,7% на 77,3%).

Щодо основних способів налагодження взаємодії фахівців соціально-педагогічного супроводу з внутрішньо переміщеними особами, то так і залишилися тренінги (з 73,0% на 88,2)); заохочення ВПО до співробітництва і взаємної допомоги (з 77,5% на 92,3). Значно більше уваги приділили навчання ВПО шукати компроміси і розв'язувати проблеми шляхом обговорення (з 65,3% на 94,5%).

Нами було здійснено повторно аналіз відповідей фахівців на визначення основних термінологій технології оцінки потреб, результати подані у таблиці 2.3. та рисунку 2.3.

Таблиця 2.3.

Рівень знань термінологій технології оцінки потреб

Рівні знань	Констатуючий етап %	Контрольний етап %
високий	51,8%	100%
середній	48,2%	-
низький	-	-

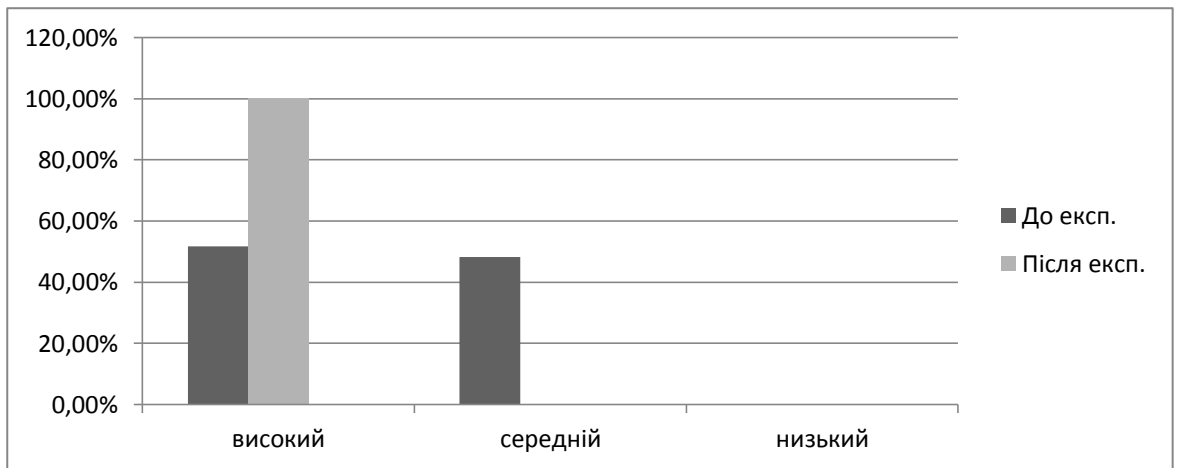

Рис.2.3. Рівень знань термінологій технології оцінки потреб

Результати повторного опитування засвідчують 100% результативність впроваджених нами умов соціально-педагогічного супроводу ВПО у закладах вищої освіти. Спостерігаються повний приріст знань щодо місця проведення оцінки потреб. У результаті, фахівці знають, що оцінку потреб можливо здійснювати не лише у центрах соціальних служб для сім'ї дітей та молоді, але і територіальних центрах, за місцем проживання, освітні заклади, заклади охорони здоров'я, кризові центри. Такі висновки вказують на подолання труднощів, які виникали у процесі реалізації технології оцінки потреб фахівцями.

Важливими для нас були повторні відповіді фахівців щодо знань, яких їм бракувало для здійснення соціально-педагогічного супроводу ВПО. Отримані дані свідчать про те, що спеціалісти на початку експерименту мали потребу у спеціальних знаннях із правових питань (21,3%), інтерактивних методів просвітницької роботи (32,5%), етичних принципів роботи з ВПО (14,3%). Контрольний етап експерименту засвідчив, що впроваджені нами умови підвищили знання фахівців на такий рівень, що у процесі опитування учасники не зазначили тем, знання з яких їм бракувало.

Такі результати дають підстави стверджувати, що відсоток фахівців по роботі з внутрішньо переміщеними особами у закладах вищої освіти значно підвищився і є на високому рівні.

Наступним етапом контрольного експерименту було визначення різниці у рівнях інформаційної обізнаності ВПО, мотивації до самостійного вирішення складних життєвих обставин, які склалися, сформованості особистісних якостей задоволеності роботи з ними тощо.

Так, до другого етапу формуючого експерименту було так само залучено внутрішньо переміщених осіб на базі Луганського національного університету імені Тараса Шевченка; Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та структурних підрозділів Красноградського педагогічного фахового коледжу та Балаклеївського педагогічного фахового коледжу; громадської організація Асоціація багатодітних сімей «АММА» (187 КГ та 181 ЕГ). Кількість учасників змінилась у зв'язку з різними роками роботи. Діагностичний інструментарій застосовувався ідентичний тому, що і на констатуючому етапі експерименту.

На даному етапі констатуючого експерименту, відповіді на питання «З яких джерел ти отримуєш інформацію про події, які відбуваються на сході України?» розподілилися таким чином: цікаво, що і на початку експерименту, і у кінці учасники обрали інтернет мережу (КГ з 72% на 88,2% та ЕГ з 69% на 78,3%). На початку 68% КГ та 74% ЕГ% обрали телебачення, а у кінці експерименту таких відповідей 33,3% КГ та 46,7% ЕГ. Такі зміни пов'язані з тим, що ВПО більше часу проводять з гаджетами, мають змогу забезпечити себе інтернет ресурсами, а телебачення не цікавить їх. Важливо, що на початку 43% КГ та 36% ЕГ обрали зв'язок з рідними та друзями, а у кінці експерименту таких відповідей стало значно більше –КГ 54,2% та 47,8%ЕГ, що вказую на тісний зв'язок ВПО з рідними, зменшення травм при спілкуванні та уміння сприймати новини спокійно. Важливо, що нами не виявлено тих, хто б не цікавляться даною інформацією, одночасно цікаво і той факт, що позитивні зміни відбулися і у контрольних групах, що пов'язано з підвищенням інформаційної роботи на державному рівні, поліпшення стану ВПО, адаптації до нових умов (рисунок 2.4).

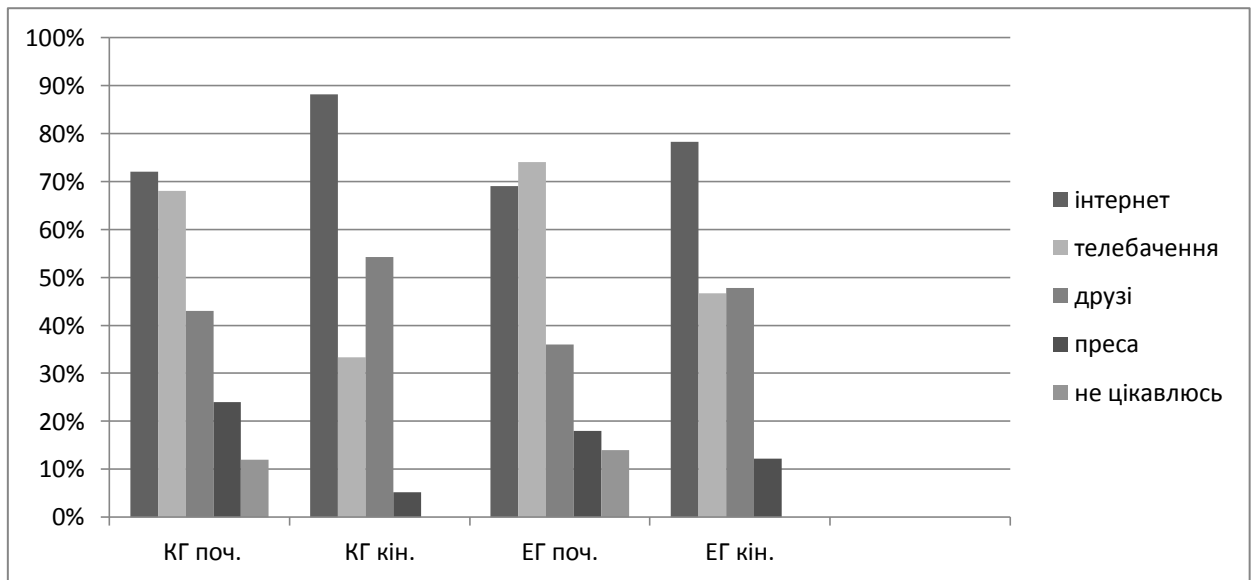

Рис. 2.4. Порівняльний аналіз відповідей на запитання «З яких джерел ти отримуєш інформацію про події, які відбуваються на сході України?»

Порівнюючи сформованість знань щодо можливостей отримання допомоги у складній життєвій ситуації відбувається позитивна динаміка у експериментальній групі. Якщо на початку дослідження серед опитаних достатніми знаннями були виявлені у 32% КГ та 37% ЕГ респондентів, то у кінці роботи кількість у КГ змінилась на 34,6%, а в ЕГ на 77,3%. Це особи, які позитивно оцінили власні знання, які б сприяли вирішенню їх проблем. (рисунок 2.5).

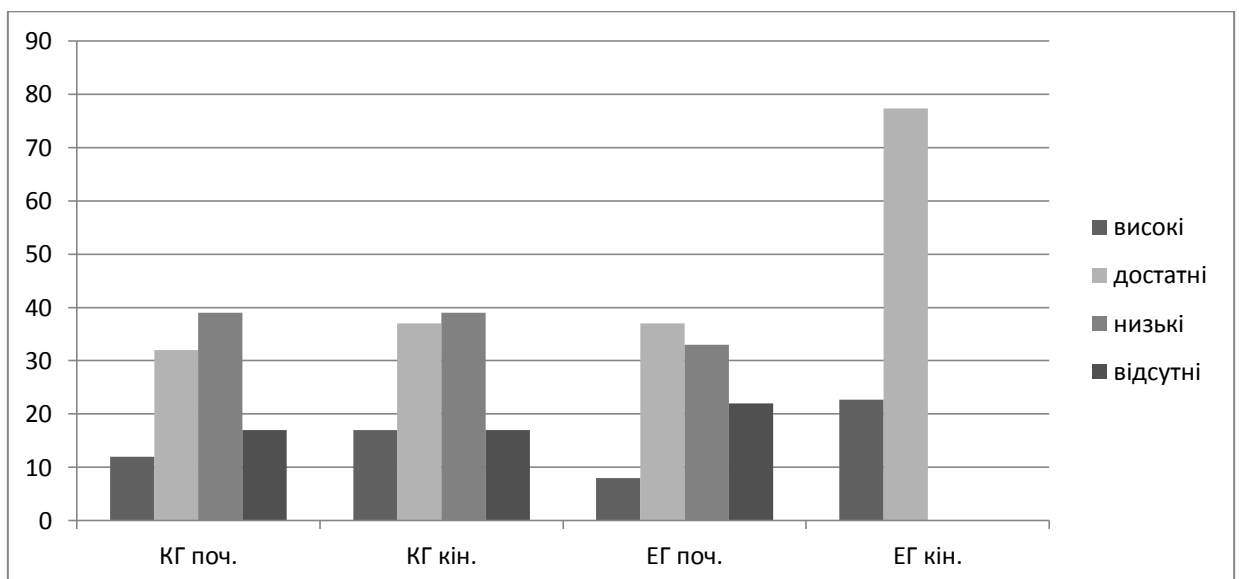

Рис. 2.5. Порівняльний аналіз відповідей на запитання «Оцініть ваші знання які б сприяли вирішенню ваших проблем»

Такі результати вказують на високу ефективність впроваджених нами умов соціально-педагогічного супроводу, адже серед опитаних, які оцінювали свої знання на низькому рівні (39%КГ та 33%ЕГ) в ЕГ таких не знайшлося. Важливо і те, що це були особи, які особливо потребували соціально-педагогічного супроводу, адже їх знання щодо джерел інформації, особливостей роботи різних соціальних агенцій були низькими. Рівень осіб ЕГ, які оцінили свої знання на достатньому рівні високий за рахунок відсутності тих, хто оцінював себе на середньому та низькому рівні. Позитивним є і зростання кількості осіб у ЕГ з високим рівнем знань (з 17% на 22,7%).

Серед труднощів, які виникають у результаті переміщення, ВПО на початку експерименту виокремлювали емоційну напруженість, психологічні розлади, тривожність, проблеми у спілкуванні, конфлікти з місцевими, матеріальні проблеми, відсутність робочих місць, проблеми з житлом. А у кінці експерименту такі відповіді дещо змінилися (рисунок 2.6).

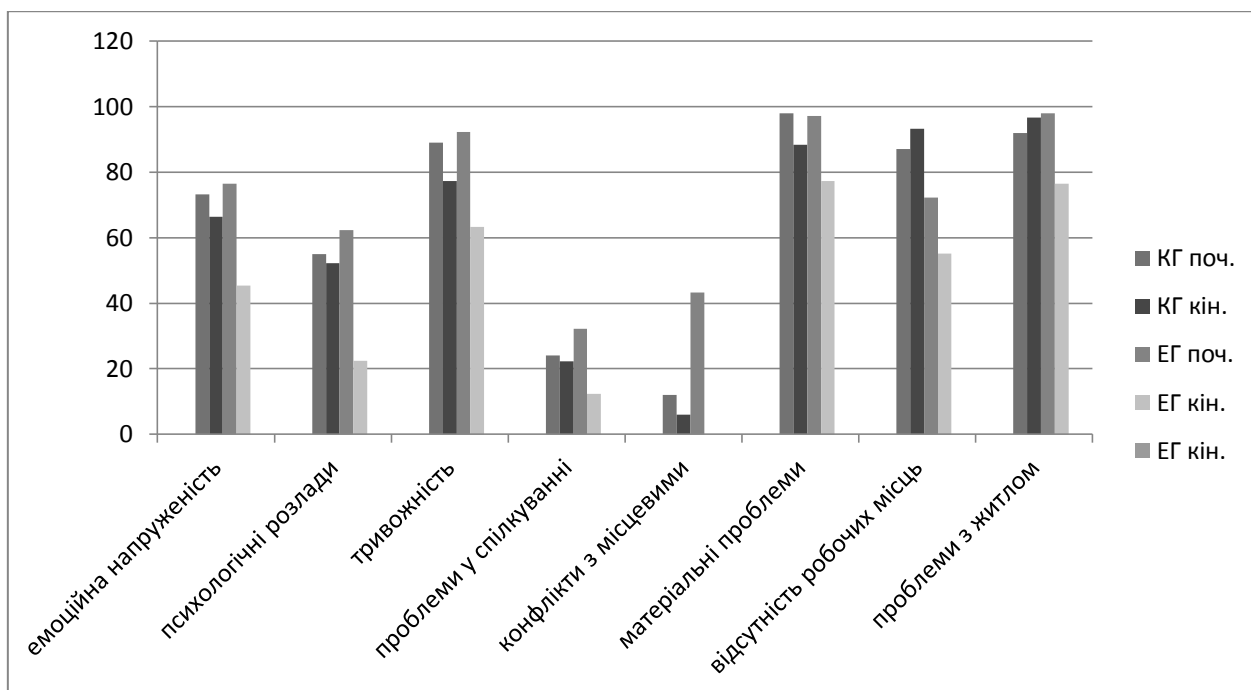

Рис. 2.6. Порівняльний аналіз відповідей на питання «Які труднощі виникли у вас у результаті внутрішнього переміщення?»

Аналіз відповідей на дане запитання свідчить, що на початку експерименту більшість (98% КГ та 97,2% ЕГ) виокремлюють матеріальні проблеми, майже стільки ж виділили проблеми з житлом (92%КГ та 98%ЕГ). На контрольному етапі загальний вигляд актуальних проблем не змінився, зміни відбулися лише у кількості осіб, які потребують допомоги у вирішенні таких проблем. Так, відсоток респонденти ЕГ тих, хто відчував труднощі, пов'язані з житлом зменшилось з 98% на 76,5%, проблеми з працевлаштуванням з 77,3% на 55,2%, значно високим залишилась кількість осіб, які відчувають тривожність, проте в ЕГ вона знизилась з 92,2% на 63,3%. Вражаючі зміни відбулися у кількості осіб ЕГ, які мали психологічні розлади з 62,3% на 22,4% та емоційну напруженість з 76,4% на 45,3%. Як наслідок такого емоційного стану стали результати щодо проблем в наслідок конфліктів з місцевими – у ЕГ таких осіб не знайшлося, тоді як на початку експерименту таких було 43,2%. Надзвичайно актуальними залишаються матеріальні проблеми з 97,2% на 77,3%. Такі результати вказують на актуальність спеціально планованої роботи з ВПО. Адже зміни у КГ є надзвичайно не значні і підтверджують висунуту нами гіпотезу щодо ефективності умов соціально-педагогічного супроводу ВПО у ЗВО.

У процесі повторного дослідження нами було встановлено, що у більшості респондентів ЕГ сформовані знання щодо надання їм соціальних послуг з метою подолання СЖО на високому рівні. Так, нами було визначено групи послуг: I група соціально-економічні, юридичні та психологічні послуги; II група – соціально-педагогічні та інформаційні послуги; III група (повний необхідний перелік) – послуги з працевлаштування, юридичні, соціально-економічні, інформаційні, соціально-педагогічні, психологічні, соціально-медичні; IV група – послуги з організації дозвілля, консультування. Результати у ЕГ значно перевищують відповіді респондентів у КГ представлені на рисунку 2.7.

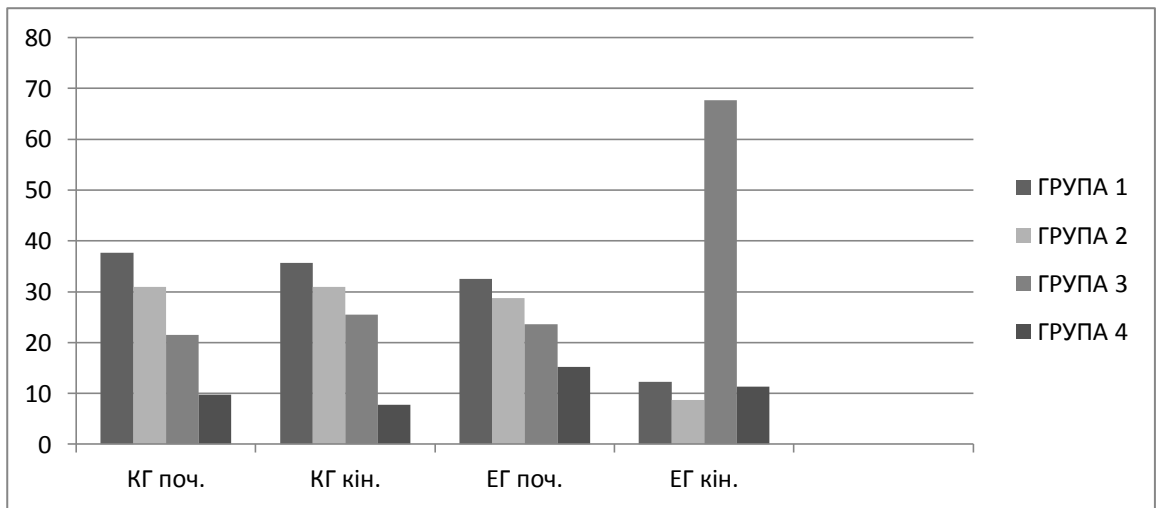

Рис.2.7. Порівняльний аналіз відповідей респондентів на запитання «Які види послуг вам необхідні для вирішення СЖО?» (на думку ВПО) (%).

Вказані на рисунку результати дозволяють нам стверджувати, що рівень знань, щодо необхідних послуг у ВПО ЕГ значно зріс (з 23,6% на 67,7%), де респонденти обрали повний перелік послуг (послуги з працевлаштування, юридичні, соціально-економічні, інформаційні, соціально-педагогічні, психологічні, соціально-медичні), тоді як у КГ такий приріст становить 4% (зміни з 21,5% на 25,5%)

Надзвичайно важливими для нас стали відповіді на запитання щодо вже реалізованих з ВПО напрямів роботи у закладах вищої освіти (рисунок 2.8.)

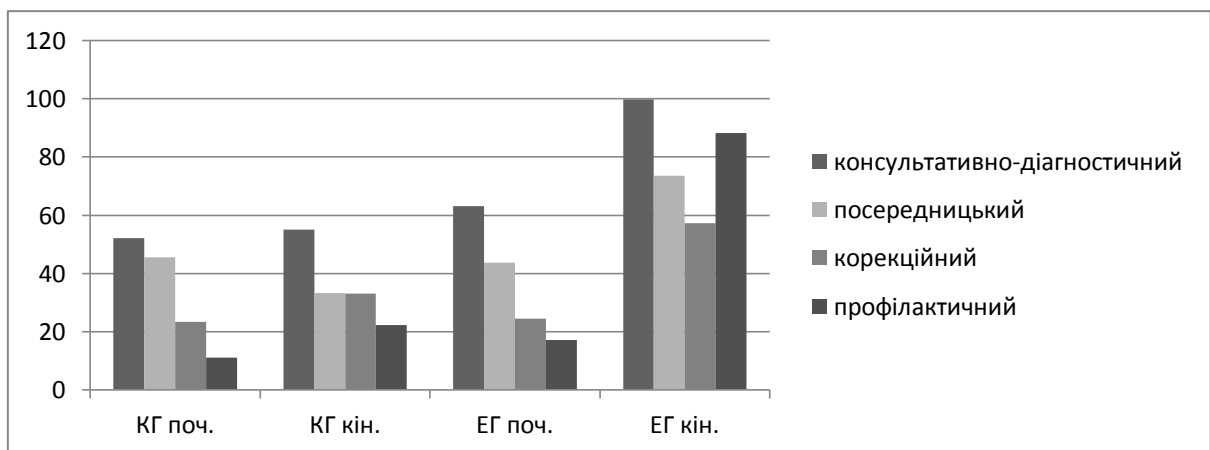

Рис.2.8. Порівняльний аналіз відповідей респондентів на запитання «Які напрями роботи у ЗВО з вами вже реалізовані?» (на думку ВПО) (%).

Результати отриманих відповідей вказують на значні зміни у ЕГ. Так, нами було встановлено, що більшість опитаних ВПО ЕГ зазначили, що найбільше реалізовано консультативно-діагностичний напрям роботи (зміни з 63,2% на 99,8%). На другому місці посідає профілактичний напрям (з 17,2% на 88,3%). Щодо колекційного напрямку, то зміни у ЕГ відбулися на 32,9% (з 24,4% на 57,3%), а стосовно посередницького напрямку роботи на 29,9% (з 43,7% на 73,6%). Тобто, враховуючи напрями реалізації запропонованих нами умов соціально-педагогічного супроводу, ми можемо спостерігати значні зміни у реалізації різних напрямів роботи з ВПО у закладах вищої освіти.

Відповіді на запитання щодо видів соціально-педагогічної роботи з ВПО у закладах вищої освіти, які на їх думку мали найбільшу ефективність, мали також значні позитивні зрушення (таблиця 2.4.)

Таблиця 2.4.

Порівняльний аналіз відповідей респондентів на запитання щодо видів соціально-педагогічної роботи з ВПО у закладах вищої освіти, які мали найбільшу ефективність (на думку ВПО)

Види соціально-педагогічної роботи з ВПО у закладах вищої освіти	Кількість респондентів (%)			
	КГ (поч.)	КГ (кін.)	ЕГ (поч.)	ЕГ (кін.)
Консультування	73,3	76,3	68,5	96,3
Інспектування	34,8	43,7	39,4	89,2
Соціальна діагностика	47,7	52,3	54,4	93,2
Соціально-педагогічне обслуговування	38,5	22,5	34,7	83,3
Соціально-педагогічна терапія	38,5	12,7	43,3	77,3

Аналіз відповідей на дане запитання свідчить, що більшість внутрішньо переміщених осіб ЕГ найбільш ефективними видами соціально-педагогічної роботи обрали консультування так само, проте кількість таких осіб значно зросла (з 68,5% на 96,3%). Надзвичайно важливими для визначення ефективності впровадженої нами роботи є зміни у відповідях ЕГ щодо соціального інспектування (з 39,4% на 89,2%). Щодо виокремлення

таких видів роботи, як здійснення соціально-педагогічного обслуговування, то зміни також відбулися (приріст на 53,6% у ЕГ у порівнянні з падінням на 16% у ЕГ). Враховуючи відповіді респондентів ЕГ, можемо стверджувати, що впровадження соціально-педагогічної терапії у роботі міждисциплінарної команди відбувалося на постійній основі та мало свої результати (приріст на 34% у ЕГ).

Враховуючи відповіді учасників ЕГ щодо спеціалістів, які на їх думку, здійснюють соціально-педагогічний супровід у ЗВО, то серед таких спеціалістів було обрано не лише психологів, юристів, медичних працівників (на початку експерименту таких відповідей було 15,2% КГ та 17,6% ЕГ), але й представників місцевої адміністрації, представників державних та громадських об'єднань, науково-педагогічних працівників, представників студентського самоврядування, працівників служби Центрів працевлаштування тощо (27,7% КГ та 78,3% ЕГ).

Більшість внутрішньо переміщених осіб на початку експерименту (54,2% КГ та 59,4% ЕГ) вважали, що метою їх соціально-педагогічного супроводу є надання інформації щодо захисту їх прав, можливість отримання матеріальної допомоги та задоволення побутових потреб. Проте, на контрольному етапі експерименту більшість респондентів ЕГ визначили мету соціально-педагогічного супроводу у ЗВО як ознайомлення зі станом справ, виявлення причин, які призвели до складних життєвих обставин, зниження рівня тривожності та психологічних розладів, контроль за дотриманням прав та свобод визначені Конституцією України та законодавчими актами, контроль за працевлаштуванням та отриманням житла, виявлення випадків їх порушення (83,4% ЕГ та 36,6% КГ). Такі результати важливі для доведення ефективності формуючого етапу експерименту, адже учасники ЕГ чітко розуміють значення, мету соціально-педагогічного супроводу, а значить мають знання щодо можливостей впливу такої роботи на стан вирішення їх проблем.

Враховуючи значення визначення рівня сформованості мотиваційно-ціннісного критерію, нами було вивчено повторно рівень мотивації ВПО до самостійного вирішення складних життєвих обставин, сформованості комплексу мотивів, інтересів, соціальних норм. На початку експерименту систему мотивів ВПО було поділено на матеріальні (вмотивованість до забезпечення стабільності заробітної плати, можливості оздоровлення), соціальні (усвідомлення суспільної значущості, можливість саморозвитку), інформаційні (вмотивованість до самостійного пошуку важливої інформації), що було повторно проаналізовано і на контрольному етапі експерименту.

Якщо на констатуючому етапі експерименту майже половина ВПО (50,9% КГ та 56% ЕГ) характеризувалась високим рівнем зацікавленості можливостями здійснення з ними соціально-педагогічно супроводу, то на контрольному етапі кількість зацікавлених у КГ знизилась, а у ЕГ зросла (33,7% КГ та 77,3% ЕГ). Осіб, яким було байдуже, чи буде з ними здійснюватися соціально-педагогічний супровід, чи ні, у ЕГ стало значно менше (з 16,1% на 5,3%).

Використана повторно анкета «Ваше самопочуття, активність і настроїв» (САН) [Н4, с. 38] дозволило нам порівняти зміни у функціональному стан внутрішньо переміщених осіб за допомогою типової карти з 30 полярними ознаками. Ураховуючи суму повторно набраних балів з таких категорій, як самопочуття, активність, настроїв, нами встановлена різниця у показниках ЕГ за усіма шкалами (таблиця 2.5 та рисунок 2.9).

Таблиця 2.5.

Порівняльний аналіз результатів діагностики внутрішньо переміщених осіб «Ваше самопочуття, активність і настроїв» (САН)

Оцінка загального функціонального стану	Відповіді респондентів (%)			
	КГ (поч.)	КГ (кін.)	ЕГ (поч.)	ЕГ (кін.)
Низький	48,2	42,2	46,7	21,3
Нормальний	38,1	40,5	41,2	32
Сприятливий	13,7	17,3	12,1	46,7

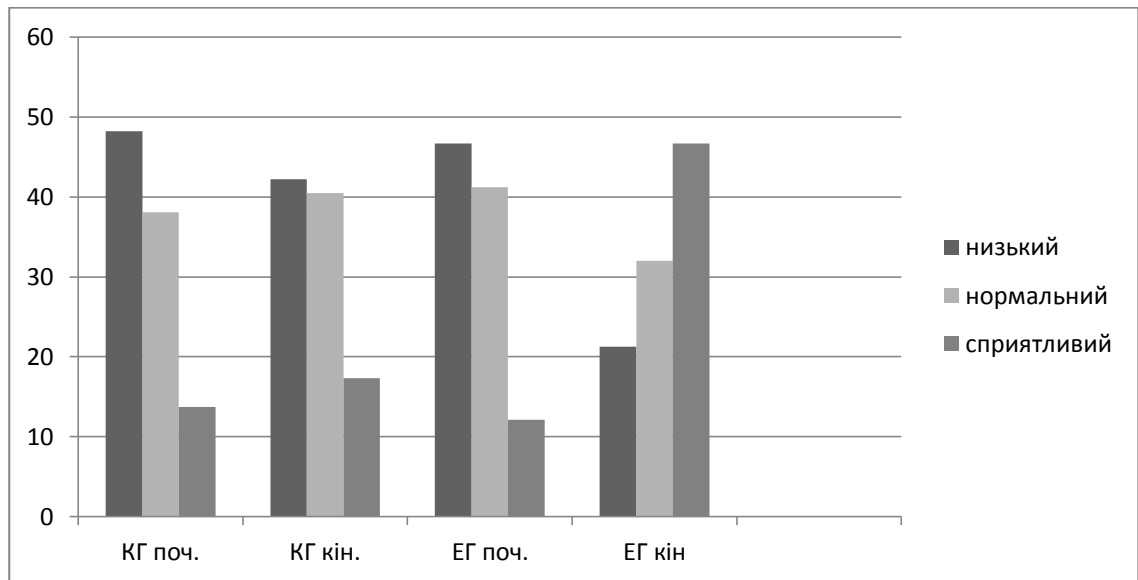

Рисунок 2.9 Порівняльний аналіз результатів діагностики внутрішньо переміщених осіб «Ваше самопочуття, активність і настрої» (САН).

Зображені дані вказують на зміни у ЕГ. Зокрема, якщо на початку експерименту лише респондентів 13,8 % КГ та 12,1% ЕГ мали гарне самопочуття та настрої, високу працездатність та життєрадісність, то у кінці експериментальної роботи у ЕГ таких осіб стало 46,7%. Важливо, що на початку внутрішньо переміщених осіб, які вказали на знесиленість, відсутність бажання бути активними, фрагментальну витривалість, пригнічене самопочуття було 38,1% КГ та 41,2% ЕГ, а у кінці роботи – 40,5% КГ та 32% ЕГ. У ЕГ зменшення відбулося за рахунок збільшення кількості осіб зі сприятливим самопочуттям. Для нас важливо, що у ЕГ майже вповнину знизилась кількість респондентів, які дуже погано себе почували емоційно, були напружені, у них не виникало бажання до активних дій ні коли, були часто чимось схвильовані, швидко втомлювалися, були виснажені (з 46,7 на 21, 3%). Такі результати у експериментальній групі свідчать про високу ефективність впровадженої нами роботи.

Для вивчення сформованості цінностей, нами було використано методику М. Рокіча «Ціннісні орієнтації», яка дозволила нам встановити рівень сформованості двох видів цінностей: термінальні (переконання в тому,

що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути) та інструментальні (переконання в тому, що певний спосіб дії чи якісь особистості переважають у будь-якій ситуації). Різниця у сформованості таких цінностей подана нами у таблиці 2.6. та рисунку 2.10

Таблиця 2.6

Порівняльний аналіз результатів діагностики рівня ціннісних орієнтацій
внутрішньо переміщених осіб

Рівні	Відповіді респондентів(%)			
	КГ (поч.)	КГ (кін.)	ЕГ (поч.)	ЕГ (кін.)
Високий	13,2	24,3	14,7	42,2
Середній	30,1	28	35,2	39,1
Низький	56,7	47,7	50,1	18,7

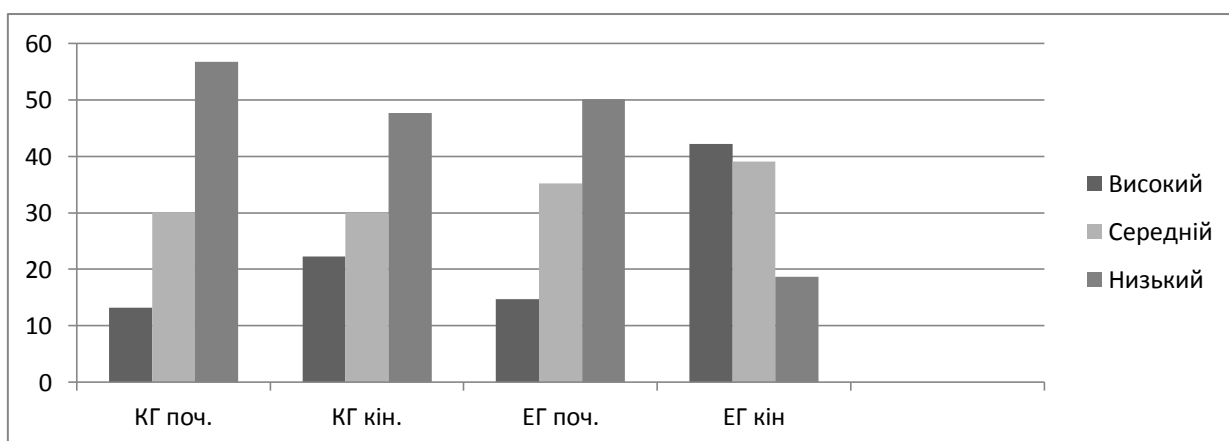

Рисунок 2.10. Порівняльний аналіз результатів діагностики рівня ціннісних орієнтацій внутрішньо переміщених осіб.

Аналізуючи дані, отримані у результаті повторної діагностики можемо констатувати, що на початку експерименту більшість (56,7% КГ та 50,1% ЕГ) внутрішньо переміщених осіб перебували на низькому рівні загальнолюдської системи цінностей, а у кінці експериментальної роботи кількість таких осіб у ЕГ значно зменшилась у порівнянні з КГ (47,7% КГ та 18,7% ЕГ), це вказує на те, що кількість ВПО, які надавали перевагу матеріальному над духовним, здійсненню кар'єри, матеріальному забезпеченню у КГ залишилась майже однаковою, а у ЕГ, внаслідок

впроваджених умов, знизилась за рахунок зростання тих, хто вважає своїми цінностями повага оточуючих, однолітків, завоювання визнання у суспільстві відповідно певним соціальним вимогам, захист своєї неповторності і незалежності, можливість вільної творчої діяльності, реалізація своїх творчих можливостей, прагнення змінювати навколишню дійсність (зростання у ЕГ з 14,7% на 42,2%). Кількість респондентів, які перебували на середньому рівні на початку експерименту (30,1% КГ та 35,2% ЕГ) змінилась також (28% КГ та 39,1% ЕГ). Тобто ми можемо констатувати збільшення осіб у ЕГ з середнім рівнем розвитку ціннісної орієнтації за рахунок зменшення з низьким рівнем, тоді як у КГ такий показник майже не змінний.

Наступним етапом у нашому дослідженні було повторне виявлення потреб внутрішньо переміщених осіб за допомогою «Методики діагностики ступеня задоволення основних потреб» [М8, с. 35–38]. Узагальнені дані відображено в таблиці 2.7. та рисунку 2.11.

Таблиця 2.7

Порівняльний аналіз результатів діагностики рівня задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб

Рівні	Відповіді респондентів (%)			
	КГ (поч.)	КГ (кін.)	ЕГ (поч.)	ЕГ (кін.)
Високий	12,1	17,3	14,1	56,3
Середній	33,2	39	27,1	33,1
Низький	54,7	43,7	58,8	10,6

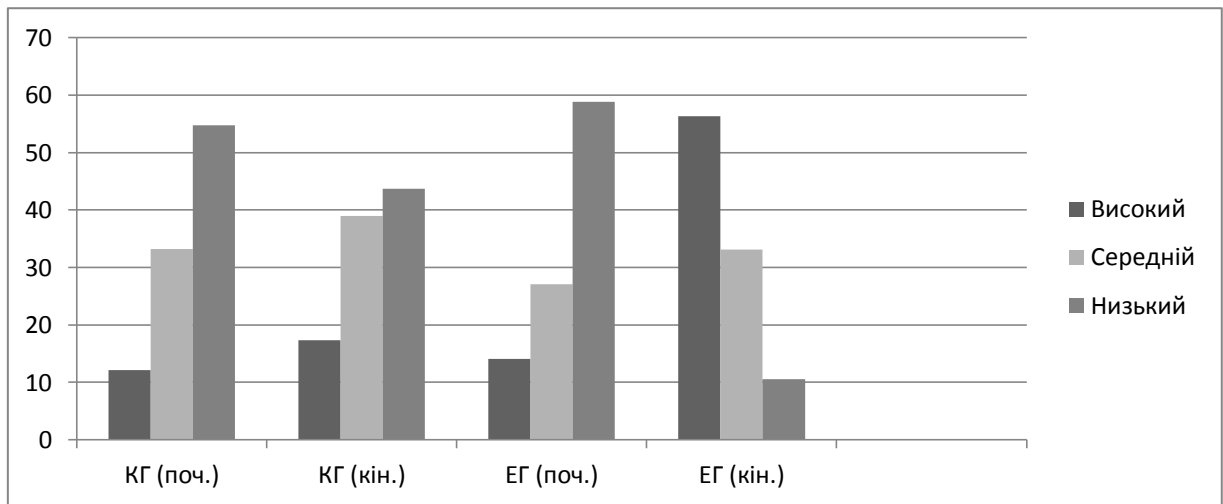

Рисунок 2.11. Порівняльний аналіз результатів діагностики рівня ціннісних орієнтацій внутрішньо переміщених осіб.

Враховуючи отримані данні, можемо стверджувати, що у ЕГ зросла кількість осіб, для яких важливим є задоволення таких потреб, як добрі, дружні відносини в колективі, хороший моральний клімат, творча праця, автономія, участь у прийнятті рішень (з 14,1 % на 56,3%), тоді як у КГ кількість таких осіб зросла на 5,2% (з 17,3% на 12,1%). Такі зміни вказують на те, що у процесі ВПО ЕГ прийняття участі у тренінгах, форум театрах та різних активних інтерактивних формах роботи було сформовано потребу у позитивному спілкуванні, власному активному розвитку, а у КГ такої можливості не було.

Респондентів, що перебували на середньому рівні на початку експерименту (33,2% КГ та 27,1% ЕГ) у ЕГ стало на 6% більше. Такі особи характеризувались побоюваннями втратити роботу, отримати догану, бути скомпрометованим в очах товаришів, для них важливим було добрі та дружні відносини у колективі, хороший моральний клімат. Не значні відсоткові зрушення пояснюються великою кількістю осіб, яких ми віднесли до високого рівня задоволеності потреб

Високими змінами характеризується шкала з низьким рівнем задоволеності потреб (з 54,7% на 43,7% КГ та з 58,8 % на 10,6 % ЕГ). Для нас важливо, що у ЕГ кількість ВПО, які вказали на домінування

матеріальних потреб та потреби в безпеці значно зменшилась, що вказує на задоволення цих потреб.

Вивчаючи емоції, які переживають ВПО, коли спостерігають за новинами, переглядом інформації щодо ведення бойових дій на їх території, ми зробили висновок, що з 4,8% КГ та 6,7% ЕГ осіб, у яких новини та перегляд інформаційних повідомлень не викликали жодної негативної емоції зміни відбулися у ЕГ (23,7%). Знизився відсоток ВПО у ЕГ, які відчували страх та хвилювання (з 67,9% на 53,3% КГ та з 71,2% на 37,3% ЕГ); з 27,3% на 22,3% КГ та з 22,1% на 5,1% ЕГ, які відчують смуток, збентеження, коли бачать новини про підхід на Сході. Такі результати досягнуті нами завдяки правильно організованому соціально-педагогічному супроводі внутрішньо переміщених осіб ЕГ, у процесі якого були впроваджені міждисциплінарною командою тренінги, спрямовані на поглиблення рефлексії, взаєморозуміння, розвитку позитивних емоцій.

Наступним етапом порівняння результатів було встановлення різниці емоційного стану у процесі здійснення з ВПО соціально-педагогічного супроводу. Якщо на початку експерименту впевнено себе почували 6,9% КГ та 7,2% ЕГ, то у кінці експерименту таких осіб у ЕГ стало 37,3%, а у КГ показник залишився не змінним. Комфортно себе відчувають 27,5% КГ та 42,3% ЕГ. Напруження та нерішучість у КГ відчувають 65,3 (на початку експерименту 68,6%), а у ЕГ 20,5% (а на початку - 60,6%). Тобто, у ЕГ кількість ВПО, які б переживали хвилювання, страх, почуттям недовіри до оточуючих значно знизилась за рахунок постійної взаємодії з фахівцями міждисциплінарної команди. Результати зображено на рисунку 2.12.

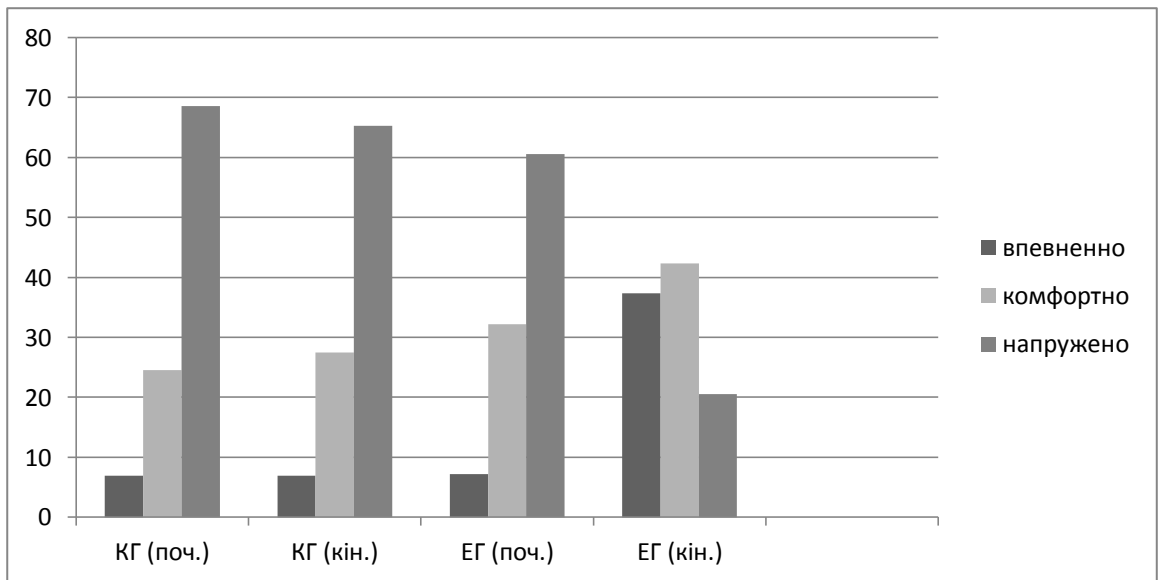

Рисунок 2.12. Порівняльний аналіз результатів діагностики емоційного стану у процесі здійснення з ВПО соціально-педагогічного супроводу.

Вивчаючи зміни у сформованості організаційно-діяльнісного критерію нами повторно було застосовано методику «Визначення схильності до порушення соціальних норм поведінки», де нами було досліджено установки на соціальну бажаність; схильності до недотримання норм і правил, адиктивної поведінки, саморуйнівної поведінки, агресії та насильства,вольового контролю емоційних реакцій, схильності до делінквентної поведінки) [М8, с. 19–34]. Результати узагальнено у таблицю 2.7. та рисунку 2.13

Таблиця 2.7.

Порівняльний аналіз результатів діагностики рівня схильності внутрішньо переміщених осіб до порушення соціальних норм поведінки

Рівні	Відповіді респондентів (%)			
	КГ (поч.)	КГ (кін.)	ЕГ (поч.)	ЕГ (кін.)
Високий	12,3	19,7	9,7	52,2
Середній	55,3	58	53,6	45,7
Низький	32,4	22,3	36,7	2,1

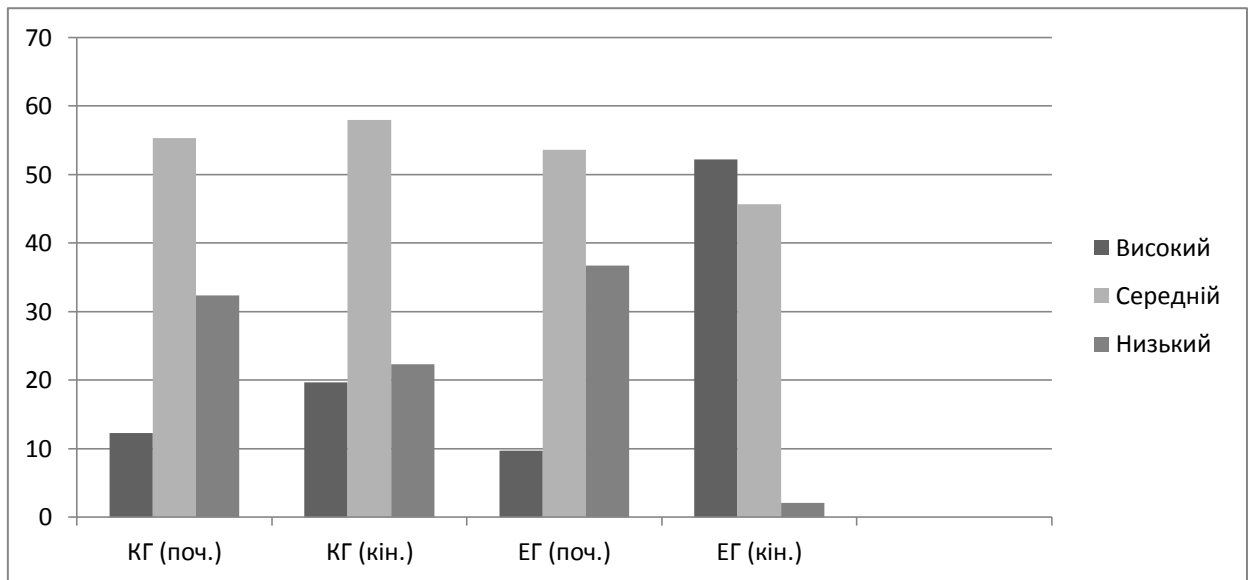

Рисунок 2.13. Порівняльний аналіз результатів діагностики рівня схильності внутрішньо переміщених осіб до порушення соціальних норм поведінки

Зображенні результати дозволяють констатувати, що, кількість ВПО, які були схильні до порушення соціальних норм поведінки на високому рівні у ЕГ зросла значно (з 9,7 на 52,2.), що пояснюється позитивним впливом формуючого етапу експерименту та відображається у високій сформованості загальноприйнятими нормами поведінки. Відбулося зменшення осіб які проявляли агресивні та делінквентні тенденції, схильність протиставляти власні норми і цінності груповим, розвинуті тенденції «порушувати спокій» (з 55,3% на 58% КГ та з 53,6% на 45,7% ЕГ).

На низькому рівні перебувають ВПО, які відходять від реальності за допомогою зміни свого психічного стану, більш схильні до ілюзорно-компенсаторного способу вирішення особистісних проблем. У них виражена схильність до порушення соціальних норм поведінки. Кількість таких осіб у КГ становить 22,3%, а у ЕГ 2,1%. Такі результати досягнуті нами завдяки партнерській взаємодії усіх фахівців міждисциплінарної команди, де провідне місце, у вирішенні такого питання, було відведено психологу, представникам реабілітаційних центрів, волонтерам.

Враховуючи значення сформованості здатності ВПО до самостійності, соціальної активності, уміння ідентифікувати ситуації ризику та уникати їх, чинити опір негативним впливам середовища, нами було повторно надано кейси, які необхідно було розв'язати. Чим більше вирішено було кейсів, тим більше була соціальна активність ВПО, рівень їх сформованість щодо навичок практичного вирішення проблемних ситуацій. Узагальнені результати розв'язання ВПО кейсів подано в табл. 2.8 та рисунку 2.14

Таблиця 2.8

Порівняльний аналіз результатів вирішення кейсів внутрішньо переміщеними особами

Кількість розв'язаних кейсів	Отримані результати (%)			
	КГ (поч.)	КГ (кін.)	ЕГ (поч.)	ЕГ (кін.)
чотири	-	-	-	32,1
три	-	7,2	-	30,6
два	50,1	39,1	45,1	37,3
один	42,7	53,7	46,7	-
жоден	7,2	-	8,2	-

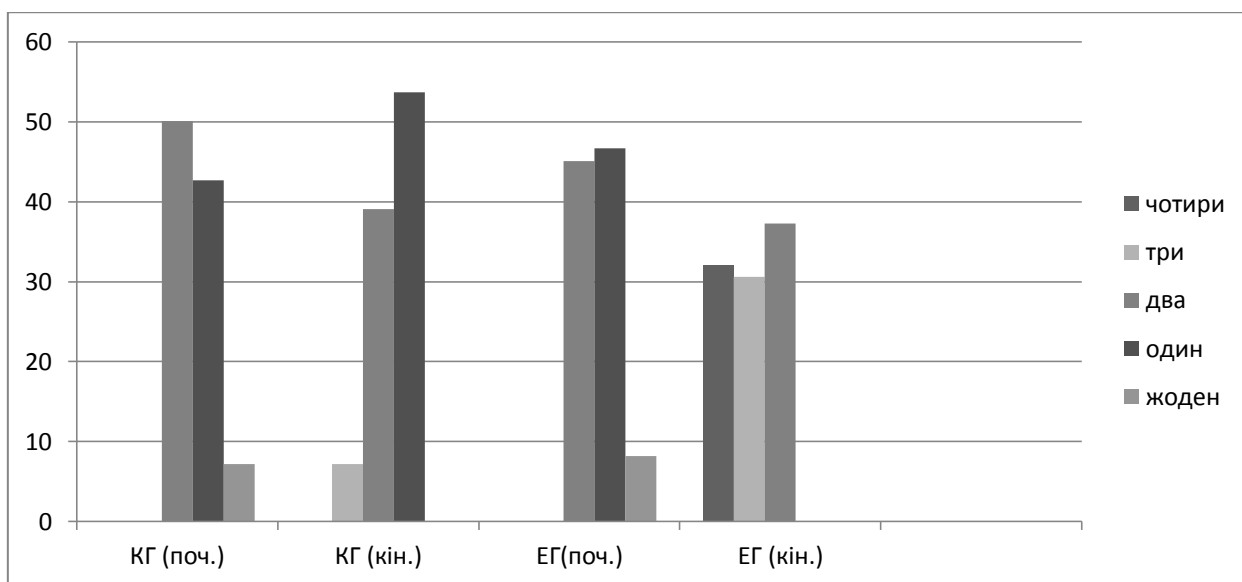

Рисунок 2.14. Порівняльний аналіз результатів вирішення кейсів внутрішньо переміщеними особами

Порівнюючи отримані результати ми можемо констатувати, що на початку експерименту з 42,7% КГ та 46,7 ЕГ внутрішньо переміщених осіб, які змогли розв'язати лише один кейс кількість таких осіб на контрольному етапі становить 53,7% КГ, а у ЕГ таких не виявлено. Проте, якщо у КГ залишилось не змінним ситуація щодо осіб, які вирішили три або навіть чотири ситуації, тоді як у ЕГ таких осіб 32,1%, які вирішили 4 ситуації та 30,6%, які змогли розв'язати три ситуації. Також у ЕГ не було виявлено осіб, у яких викликали б утруднення ситуації, в яких необхідно було розробити план власних дій та вказати до яких спеціалістів необхідно звертатися за додатковою допомогою.

Вивчаючи повторно організаційно-діяльнісний критерій, нами було досліджено різницю у рівнях сформованості умінь необхідних для соціальної активності ВПО, здатності уникати ризиків, проаналізовано основні форми та методи роботи, форми діагностики, які були реалізовані у процесі соціально педагогічного супроводу ВПО у ЗВО. Так, результати опитування дозволили нам визначити найефективніші форми соціально-педагогічної роботи (рисунок 2.15).

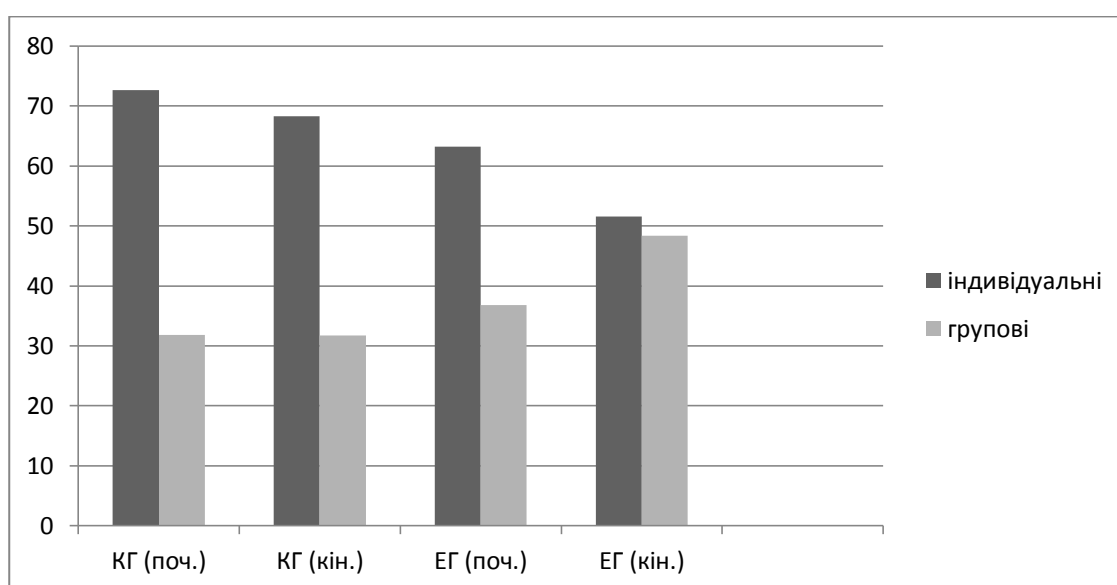

Рисунок 2.15. Порівняльний аналіз результатів найефективніших форм роботи з вимушено переміщеними особами (на думку ВПО).

Подані результати вказують на ефективність проведення нами групових форм роботи, адже думка респондентів ЕГ щодо ефективності групових форм роботи значно змінилась (на початку експерименту обрали 36,8%, а у кінці 48,4%).

Встановлено, на думку респондентів, що найефективнішими методами роботи є не лише проведення тренінгів та тренінгових занять, але і організація соціально-педагогічного супроводу (рис. 2.16).

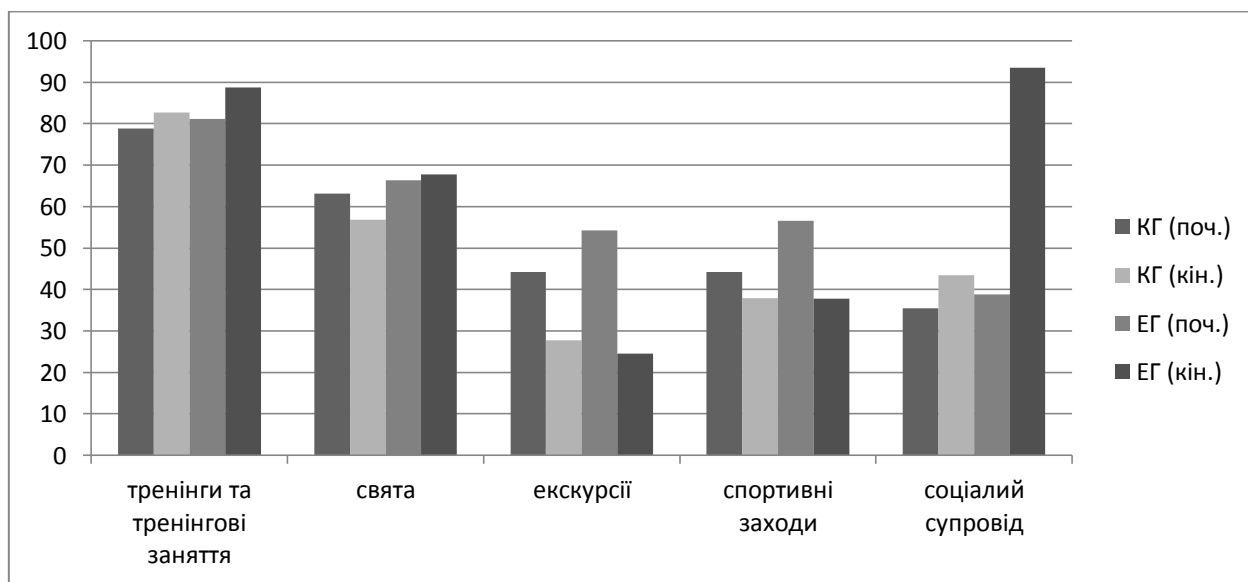

Рис.2.16. Порівняльний аналіз результатів найефективніших методів роботи з вимушено переміщеними особами (на думку ВПО).

Результати відповідей на вище вказане запитання вказують на ефективність впровадженої нами роботи, адже на початку експерименту у ЕГ респонденти віднесли на останнє місце на останньому місці соціально-педагогічний супровід (КГ 35,5% та ЕГ 38,8%), а у кінці експерименту КГ – 43,4%, а ЕГ – 93,5%, тобто зростання майже на половину у ЕГ (54,7%). Значна кількість так само обрали тренінги та тренінгові заняття (з КГ 78,8% на 82,7% та з ЕГ 81,2% на 88,7%). Найменш ефективними респонденти вважають екскурсії, хоча на початку експерименту відповіді були іншими (з КГ 44,2 на 27,7% та з та ЕГ 54,3% на 24,5%). Такі відповіді вказують на

значний позитивний вплив у ЕГ впровадження інноваційних заходів у процесі соціально-педагогічного супроводу.

Важливим для нас залишилось визначення рівня спілкування з оточуючим середовищем, конфліктність у процесі спільної діяльності. На констатуючому етапі експерименту нами було визначено, що більшість респондентів не знаходили спільну мову у мікросередовищі і боялися «відкритися», не знайшли собі друзів, не пристосувались і не ввійшли до нового оточення. Повторні результати дослідження «Малюнок сім'ї» показали, що відбулися значні зрушення у ЕГ (з КГ 67% на 54,3% та ЕГ 73,2% на 37,8%) вимушених переселенців, які відчували страх, пригніченість, відчували себе зайвими і знедоленими. На контрольному етапі експерименту 62,2% ВПО у малюнках відобразили, що проживають разом найближчими родичами, зв'язок з рідними відображен спільними діями, відображені радісні емоції між членами родини. За свідченнями респондентів ЕГ, вони стали дуже рідко проявляють агресію, з'явилося і бажання відвідувати різні заходи, бажання повернутися назад стало значно меншим за рахунок появи на не окупованих територіях друзів, знайомих ніж вони мають на даний час (з КГ 87% на 74,3% та з ЕГ 73,2 на 43,3). Єдине, що викликає агресивні емоції та сум – це відсутність власного житла та бажання повернути матеріальні цінності, які залишились вдома. Такі результати дозволяють нам стверджувати, що соціально-педагогічний супровід за спеціально організованими умовами має великий позитивний вплив на ВПО, адже вони поборолі бар'єри у спілкування, знайшли друзів, змогли сформувати власні уміння щодо налагодження стосунків з рідними тощо.

Актуальним залишалось для нас інформація щодо послідовності процесу здійснення соціально-педагогічного супроводу. Так, більшість ВПО, на початку експерименту (58,9% КГ та 62,8% ЕГ) вказали, що соціально-педагогічна робота з ними здійснюється у такій послідовності: консультування, залучення до суспільно корисної праці, надання соціальних послуг, правовий захист, тоді як на контрольному етапі у КГ відповіді

залишились не змінними, а у ЕГ до зазначеного було додано діагностичну роботу (87,7%).

Отримані результати дослідно-еспериментальної роботи дозволили нам проаналізувати динаміку рівнів ефективності впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти представлено у табл. 2.9. та рисунку 2.17.

Таблиця 2.9.

Динаміка рівнів ефективності впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої (%)

Рівні	До експерименту		Після експерименту		Різниця між показниками	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	30,7	31,1	34,6	66,8	+0,9	+35,7
Середній	31,8	34,2	32,2	10,8	+0,4	-24,4
Достатній	3	2,2	2	3,3	-1	+1
Низький	33,4	34,7	31,2	20,1	-2,2	-14,6

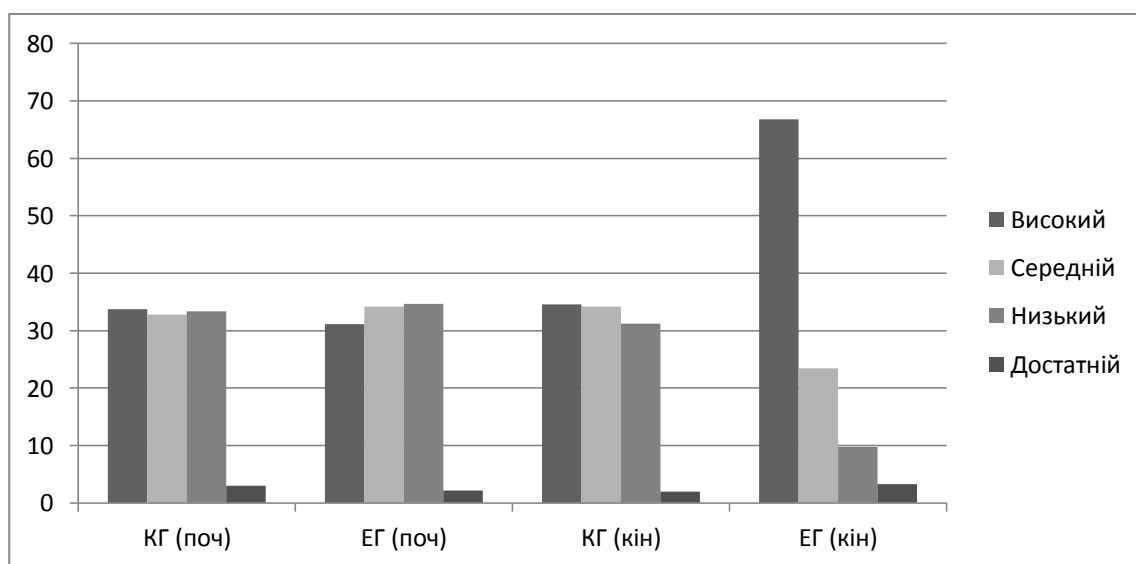

Рис.2.16. Динаміка рівнів ефективності впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої (%)

Результати таблиці 2.9. та рисунку 2.16 свідчать про зміни у результатах дослідницько-експериментальної роботи в експериментальних групах. Так, кількість внутрішньо переміщених осіб, у яких визначено високий рівень впливу умов соціально-педагогічного супроводу збільшилась на 35,7% і становить 66,8%. У контрольній групі кількість таких осіб зросла не значно (на +0,9). Кількість ВПО з середнім рівнем впливу зменшився у експериментальній групі на 24,4% (від 34,2% до 10,8%) за рахунок зростання числа ВПО з високим рівнем, а у контрольних групах навпаки зросла на +0,4 (від 31,8% до 32,2%). Цікавими є показники достатнього рівня – у КГ 2%, а у ЕГ 3,3%. Важливими для нас були результати за низьким рівнем, де у експериментальній групі зниження на 14,6% (від 34,7% до 20,1), в той час, як у контрольній групі зміни не значні (від 33,4% до 31,2%). Такі результати у експериментальній групі свідчать про високий рівень ефективності умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої.

Щоб переконатися, що вказана розбіжність у рівнях готовності студентів у результаті формувального етапу експерименту є статистично значущою, скористаємося формулою (2.1) χ^2 – критерію. Так, порівнюючи підраховане значення $T_{\text{фактичне}} = 15,26$ із значенням $T_{\text{критичне}} = 5,99$, отримано нерівність $T_{\text{фактичне}} > T_{\text{критичне}}$. Таку ж нерівність отримуємо і для $\alpha=0,01$. Це означає, що частотні показники результатів обстеження у експериментальній та контрольній групах на кінець експерименту статистично відрізняються з імовірністю 99%.

Аналіз результатів контрольного етапу експериментальної роботи дає нам можливість дійти таких висновків:

- у внутрішньо переміщених осіб експериментальних груп, за результатами впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб, у яких визначено високий рівень впливу умов соціально-педагогічного супроводу, що дало можливість розвивати соціальну активність ВПО, їх здатність до самостійного вирішення СЖО тощо;

- впроваджені умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої сприяли підвищенню рівня підготовки суб'єктів соціально-педагогічного супроводу ВПО, зокрема знань та умінь щодо технології оцінки потреб та ведення випадку, роботи у міждисциплінарній команді, реалізації професійних ролей тощо.

Таким чином, ми можемо констатувати, що експериментальна перевірка та статистична обробка отриманих результатів підтвердили ефективність теоретично обґрунтованих та практично впроваджених умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої.

Основні положення розділу викладені у публікації автора [60].

Висновки до розділу 2

У розділі здійснено дослідно-експериментальну роботу з теоретичного обґрунтування та впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої; проведено аналіз результатів контрольного етапу експерименту.

Теоретично обґрунтовано, що метою впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти є задоволення основних потреб ВПО, створення команди фахівців, які ознайомлені з проблемами ВПО та володіють спеціальними вміннями.

Враховуючи суб'єктно-об'єктний компонент соціально-педагогічної роботи, до об'єктів впровадження умов соціально-педагогічного супроводу віднесено внутрішньо переміщених осіб, чії потреби необхідно задовольнити, а суб'єктами впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти є фахівці, які безпосередньо здійснюють соціально-педагогічний супровід, сприяють вирішенню проблем внутрішньо переміщених осіб.

Встановлення мети та суб'єктно-об'єктного компоненту дозволили нам визначити чотири основні умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти: впровадження змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу (оцінювання потреб ВПО; складання індивідуального плану ведення випадку ВПО, залучення до участі у тренінгах, дискусіях, організація та забезпечення діяльності груп взаємодопомоги); міжвідомчий підхід, що ґрунтується на ефективному партнерстві (аналіз та коригування плану ведення випадку у міждисциплінарній команді); інформаційно-просвітницька діяльність (інформування щодо питань, пов'язаних із наданням послуг та соціальної допомоги громадськими організаціями, варіантів вирішення складних життєвих обставин, соціально-педагогічне консультування ВПО та осіб з найближчого оточення (очно, телефонне)); підвищення рівня готовності

спеціалістів освітньої та соціальних сфер до розроблення та реалізації програм соціально-педагогічного супроводу ВПО (практичні семінари, тренінги для фахівців освітньої та соціальних сфер).

Впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти, являє собою послідовність етапів із використанням найбільш ефективних форм і методів соціально-педагогічної роботи. Визначені основні принципи впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти: принцип доцільності (відповідність висунутих етапів, змісту, форм і методів можливостям і потребам внутрішньо переміщеним особам); принцип конфіденційності (коректне використання відомостей про потреби внутрішньо переміщених осіб); принцип партнерства (співпраця педагогів і соціальних працівників, психологів, юристів, представників громадських організацій тощо); принцип активності (активне залучення ВПО та цілеспрямований вплив фахівців на весь процес соціально-педагогічного супроводу).

З метою перевірки результативності запропонованих нами умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти, нами було проведене контрольне опитування. Інструментарій дослідження використовувався ідентичний констатуючому експерименту. Для обчислення результатів цього етапу експерименту також були використані методи описової математичної статистики та одномірного статистичного звіту.

Результати контрольного етапу експерименту засвідчили зміни у результатах дослідницько-експериментальної роботи в експериментальних групах, де кількість внутрішньо переміщених осіб, у яких визначено високий рівень впливу умов соціально-педагогічного супроводу збільшилась на 35,7% і становить 66,8%. У контрольній групі кількість таких осіб зросла не значно (на +0,9). Кількість ВПО з середнім рівнем зменшився у експериментальній групі на 24,4% (від 34,2% до 10,8%) за рахунок зростання числа ВПО з

високим рівнем, а у контрольних групах навпаки зросла на +0,4 (від 31,8% до 32,2%). Показники достатнього рівня майже не змінні – у КГ 2%, а у ЕГ 3,3%. Показники низького рівня у експериментальній групі знизились на 14,6% (від 34,7% до 20,1), в той час, як у контрольній групі зміни не значні (від 33,4% до 31,2%). Такі результати у експериментальній групі свідчать про високий рівень ефективності умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано варіанти розв'язання проблеми соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти, що знайшло своє відображення у теоретичному обґрунтуванні та впровадженні умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.

Узагальнення теоретичних та імпиричних результатів дослідження дає підстави для таких висновків.

1. На підставі аналізу соціально-педагогічної, соціологічної, психологічної літератури визначено, що «внутрішньо переміщеною особою» є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Проаналізовано основні потреби внутрішньо переміщених осіб: пошук житла; проблеми з працевлаштуванням; отримання соціальних виплат; проблеми зі здоров'ям; відновлення втрачених чи загублених документів; допомога у влаштуванні дітей до навчальних закладів; гуманітарна допомога; психологічні проблеми тощо. Конкретизовано основні форми та методи роботи з внутрішньо переміщеними особами представлені індивідуальною роботою (бесіди, консультації, надання інформаційних послуг, надання методичних рекомендацій), груповою роботою («групи взаємодопомоги», «групова психотерапія»; тренінгові заняття; опитувальник «оцінка тривожності» тощо) та роботою з сім'ями та з дітьми вимушеними переселенцями (арт-терапія, терапія малюнком; театралізована психотерапія; ігрова терапія тощо).

2. Розкрито теоретичні засади соціально-педагогічного супроводу. Визначено «соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти» як процес спільної взаємодії науково-педагогічних працівників, спеціалістів соціальної сфери та волонтерів, результатом якого є формування соціальної компетентності особистості, комплексу якостей, необхідних для розвитку у внутрішньо переміщених осіб соціальної адаптованості, соціальної активності та соціальної автономності, сприяння у подоланні складних життєвих обставин.

Виявлено особливості соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти (функціонально-рольовий підхід у соціально-педагогічній роботі з ВПО; залучення як представників самого закладу вищої освіти, так і представників громадських організацій, міжнародних благодійних фондів на засадах партнерської взаємодії у активну роботу з вирішення проблем не лише студентської молоді з числа ВПО, але і їх найближчого оточення).

Охарактеризовано специфічні професійні ролі суб'єктів соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти: вчитель соціальних умінь, консультант, аніматор, фандрайзер, медіатор, соціальний менеджер.

3. Визначено критерії, показники та рівні ефективності соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в закладах вищої освіти. Обґрунтовано показники мотиваційно-ціннісного критерію (вмотивованість внутрішньо переміщених осіб до самостійного вирішення складних життєвих обставин; бажання оволодіти новими знаннями та вміннями щодо подальшої навчальної та професійної діяльності; бачення власної ролі у процесі соціально-педагогічного супроводу); інформаційно-когнітивного (розуміння сутності соціально-педагогічного супроводу; обізнаність внутрішньо переміщених осіб із правовими законодавчо-нормативними актами, які регулюють надання послуг та захист; розуміння особливостей роботи різних державних закладів соціального захисту

населення; знання щодо пошуку інформації та допомоги у відповідних організаціях; обізнаність із особливостями освітнього процесу закладу вищої освіти); організаційно-діяльнісного (здатність внутрішньо переміщених осіб до самостійності, соціальної активності; уміння ідентифікувати ситуації ризику та уникати їх; уміння чинити опір негативним впливам середовища, що пов'язані з ризиком потрапляння до складних життєвих обставин; здатність суб'єктів соціально-педагогічного супроводу впроваджувати професійні функції та ролі у професійну діяльність з внутрішньо переміщених осіб; проводити інформаційно-просвітницькі заходи; застосовувати інноваційні технології соціальної роботи; розробляти та реалізувати соціальні проекти з соціального захисту внутрішньо переміщених осіб; надавати допомогу в ситуаціях насильства та дискримінації.

Подано змістові характеристики низького, середнього та високого рівнів ефективності соціально-педагогічного супроводу ВПО в закладах вищої освіти.

4. Розкрито сутність поняття «умови соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти», що становить сукупність певних ресурсів, що створюються у процесі соціально-педагогічної роботи мультидисциплінарної команди, впровадження дієвих технологій соціальної роботи та сприяють подоланню складних життєвих обставин ВПО через формування умінь самостійного вирішення проблем, розвитку соціальної активності та адаптативності.

З'ясовано, що основними умовами соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти є впровадження змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу; міждисциплінарний підхід, що ґрунтується на ефективному партнерстві; підготовка до самостійного вирішення складних життєвих обставин шляхом інформаційно-просвітницької роботи; підвищення рівня готовності

спеціалістів освітньої та соціальних сфер до розроблення та реалізації програм соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб.

5. Впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти відбувалося шляхом реалізації технології оцінки потреб та ведення випадку; впровадження методичного забезпечення щодо роботи з внутрішньо переміщеними особами, перегляду відео сюжетів щодо вирішення складних життєвих обставин, аналізу ситуацій (case study); розробки програми роботи міждисциплінарної команди; забезпечення інформаційно-просвітницькими матеріалами внутрішньо переміщених осіб.

6. Шляхом кількісного і якісного аналізу даних, отриманих до та після експериментального впровадження визначених умов, доведено ефективність впровадження умов соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти, що підтверджено позитивними змінами у експериментальних груп у порівнянні з респондентами контрольних груп.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний розгляд усіх аспектів означеної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання: обґрунтування доцільності використання досвіду зарубіжних країн у соціально-педагогічному супроводі внутрішньо переміщених осіб в Україні; змістово-технологічне забезпечення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в закладах дошкільної та середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаркіна О. В. Кейс-менеджмент як професійний комплексний підхід у роботі з внутрішньо переміщеними особами. «Актуальні дослідження в соціальній сфері» : матеріали восьмої міжнародної науково-практичної конференції (Одеса 2016) Одеса, 2016 . С. 105-107
2. Айві А. Цілеспрямоване інтерв'ювання і консультування: сприяння розвитку клієнта : навч. посібник. Київ : Сфера, 1998. 342 с.
3. Акмалова А. А., Капицын В. М. Социальная работа с мигрантами и беженцами : учеб.пособие. Москва : ИНФРА-М, 2008. 220 с.
4. Алексеенко Т. Ф. Зміст і напрями соціально-педагогічної діяльності / Соціальна педагогіка : теорія і технології : підручник для студ. вищ. навч. закладів. Київ, 2006. С. 48–58.
5. Алексеенко Т. Ф. Технології соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді. Вісник Соціальна педагогіка : теорія і практика. 2004. № 2. С. 19–23.
6. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції : аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / за ред. В. Лугового, Ж. Таланової, Київ : 2018. 167 с.
7. Артемьева Т. В. Фандрейзинг. Привлечение средств на проекты и программы в сфере культуры и образования : учеб. пособие. Санкт Петербург : Лань, 2010. 286 с.
8. Багрій В. Н. Формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічної практики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінниця, 2010. 232 с.
9. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в Україні: історично-правовий аспект. Альманах права. ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України : 2017. № 8. С. 296-301.

10. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи : теоретичні та практичні проблеми. Вісник Правова держава : 2016. № 27. С. 504-511.
11. Басова І.С. Соціальний захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Науковий вісник Юридичні науки : 2017. № 5. Том. 1. С. 140-145.
12. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методологічні основи : монографія. Київ : Наук. світ, 2006. 363 с.
13. Безпалько О. В., Зимівець Н. В., Захарченко І. В., Журавель Т. В. Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки : посіб. для спец. приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній. Київ : «ДКБ «РОТЕКС» 2007. 190 с.
14. Белоліпцева О. В. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах. Науковий вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Чернігів, 2011. № 84. С. 19 – 21.
15. Белоліпцева О.В. Підготовка соціальних педагогів до роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах : дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 Харків, 2013. 236 с.
16. Белоліпцева О. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Харків : ХГПА, 2014. 89 с.
17. Белоліпцева О. В. Технологія оцінки потреб сім'ї у процесі роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах. Соціально-педагогічна підтримка сім'ї з дитиною : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару Запоріжжя , 2014. С.87-91.
18. Бондаренко З. П. Організація волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 Київ, 2008. 201 с.

19. Бочарова В. Г. Профессиональная социальная работа : личностно ориентированный подход : монография. Москва : Институт педагогики социальной работы РАО, 1999. 184 с.
20. Боулби Дж. Привязанность : учеб.пособие. Москва, 2003. 477 с.
21. Брусенко А.С., Лозинська А.В Посередництво як соціально-педагогічна технологія вирішення конфліктів URL : Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10.1/24.pdf> (дата звернення 11.12.2019).
22. Бухлова Н. В. Сутнісний зміст поняття «Самоосвітня компетентність». Наукова скарбниця освіти Донеччини. Донецьк, 2008. № 1 С. 4.
23. Вайнола Р. Х. Технології соціально-педагогічної роботи : навч. програма для студ. спеціальності 6.010106 «Соціальна педагогіка» Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. 33 с.
24. Веретенко Т. Г. Вступ до спеціальності соціальна педагогіка : модуль 2 : навч. посіб. Київ : Київськ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. 124 с.
25. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції / за ред. О.М. Балакіревої. Київ, 2016. 140 с.
26. Внутрішнє переміщення внаслідок конфлікту в Україні: підвищена незахищеність постраждалого населення та чинники напруженості у громадах. Тематичний звіт. Спеціальна моніторингова місія в Україні. ОБСЄ. 2016. URL : <http://www.refworld.org.ru/idps.html> (дата звернення 15.07.2019).
27. Войнаровская О. Медиация в трудовых спорах. URL : http://jurliga.ligazakon.ua/blogs_article/338.htm (дата звернення 24.11.2020).
28. Гласс Д., Стэнли Д. Статистические методы в педагогике и психологии : учеб.пособ. Москва : Прогресс, 1976. 496 с.

29. Голан Н. Вмешательство в кризисную ситуацию : энциклопедия социальной работы в 3-х томах. Москва : Центр общечеловеческих ценностей, 1993. Т.1. 120 с.
30. Горелова Е. Шераль Г. Издержки приднестровского конфликта и выгоды от его урегулирования. URL : <http://www.cisrmd.org/pdf/Report%20RUS%20Master%20Final%20vGS.pdf> (дата звернення 30.12.2020)
31. Горошнікової І. Г. Робота з конкретним випадком соціально-правового захисту населення : навч. програма. Бердянськ : БДПУ, 2009. 15 с.
32. Горошнікової І. Г. Соціальний супровід сім'ї : навч. програма для студ. спеціальності 6.010106 «Соціальна педагогіка». Бердянськ : БДПУ, 2010. 15 с.
33. Гудвін-Гілл Г. С. Статус біженця в міжнародному праві : практ. посіб. Мінськ : КРОС , 1997. 390 с.
34. Гуманітарна ситуація щодо українських біженців та внутрішньо переміщених осіб: Резолюція ПАРЄ від 27.01.015 р. №2028. URL : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/01/28/7030164/> (режим доступу 27.02.2020).
35. Даль В. І. Толковый словарь русского языка. Современное написание. Москва : АСТ, 2010. 815 с
36. Дараганова Н. В. Медіація як один із альтернативних способів вирішення індивідуальних трудових спорів . Юрид. наука. 2011. №6. С. 77–83.
37. Дубич К. В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.07. Луганськ, 2007. 20 с.
38. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / заг. ред. В.А. Смолій. Київ : Ніка-Центр, 2011. Т. 2. 608 с.
39. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / заг. ред. І. Д. Зверева. – Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.

40. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. Київ : Ін Юре, 2003. 115 с.
41. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2008. 240 с.
42. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 240 с.
43. Заставецька О.В., Заставецький Б.І., Ткач Д.В. Географія населення України. Тернопіль, 2007. 404 с.
44. Захист прав внутрішньо переміщених осіб: аналіз та рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази. URL : https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Group-of-Influence_analyses.pdf (дата звернення 7.12.2020)
45. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика : монографія. Київ : Правда Ярославичів, 1998. 393 с.
46. Зверева І., Безпалько О., Карагодіна О., Проведення комплексної оцінки потреб дитини в інтернатному закладі / заг. ред. О. Карагодіної. Київ : «Март», 2006. 131 с.
47. Зверева І.Д. Соціальна педагогіка: теорія і технології : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.
48. Зверева І., Кузьмінського В., Петрочко Ж. Соціальний супровід сімей, що опинились у складних життєвих обставинах: метод. посіб. Київ : ДЦССДМ, 2006. 84 с.
49. Зимняя И. А. Профессиональные роли и функции социального работника (общин проблемы подготовки специалиста) : учеб.пособ. Москва : 1995. С. 79 – 82.
50. Інтерактивні методи навчання : навч. посіб. / заг. ред. П. Шевчука і П. Фенриха. Щецін : WSAP, 2005. 170 с.

51. Інтегровані соціальні служби : теорія, практика, інновації : навч.-метод. комплекс / заг. ред. І. Д. Зверєвої, Ж. В. Петрочко. Київ : Фенікс, 2007. 528 с
52. Історія світової культури : навч. посіб., 3-тє вид., перероб. і доп. / заг.ред Л. Т. Левчук. Київ : 2010. 234 с.
53. Капська А. Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Х. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи : навч. посібник . Київ : ДЦССМ, 2002. 164 с.
54. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 400 с.
55. Капська А. Й Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : навч. посіб Київ : Центр учбової літератури, 2012. 232 с.
56. Квітко Н. М. Детермінанти соціально-педагогічної роботи з вимушено переміщеними особами в закладах вищої освіти. Освіта та педагогічна наука. 2021. № 2 (177). С. 47–55.
57. Квітко Н. М. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю з обмеженими функціональними можливостями. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 3 (107). С. 33–44.
58. Квітко Н. М. Соціально-психологічні особливості адаптації та реабілітації дітей з обмеженими функціональними можливостями. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 4 (108). С. 11–22.
59. Квітко Н. М. Організація трудової діяльності майбутніх фахівців за тематикою соціального проекту. Herald pedagogiki. Nauka i Praktika : wydaniespecjalne. 2021. № 68 (06/2021). P. 32–36.
60. Kvitko N. Social communications of students in the modern intercultural space. Laplage Em Revista. 2021. № 7 (Extra-C). P. 303–314.
61. Кияниця З. П. Організаційно-педагогічні умови діяльності інтегрованих соціальних служб для вразливих сімей з дітьми : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 . Київ. 2010. 380 с.

62. Кічук Я. В. Теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутнього соціального педагога в умовах університетської педагогічної освіти : автореф. дис....доктора пед. наук : 13.00.04 Одеса, 2010. 40 с.
63. Кобрій О. М. Методика позаурочної діяльності : навч. посіб. Дрогобич : Відродження, 1999. 150 с.
64. Коваль Л. Г. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. – 392 с.
65. Ковалишин І. Г. Правовий статус біженців в Україні : проблеми теорії і практики: дис. канд. юрид. наук : 12.00.02 Київ, 2005. 198 с.
66. Козак В. Фандрайзинг як інструмент розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. *Public Administration and Local Government*. 2018, 3 (38). С. 131-140
67. Конвенція про статус біженців. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_011 (режим доступу 30.03.2021).
68. Комарова Н. М. Соціальний супровід як форма соціальної допомоги сім'ям, які взяли на виховання дитину-сироту : навч. посіб. Київ : ХНУВС, 2006. № 2. С. 49–58.
69. Короткий термінологічний словник із соціальної педагогіки, соціальної роботи / за ред. Л. В. Лохвицька, І. І. Доброскок. Переяслав-Хмельницький, 2007. 144 с.
70. Кравець О. М. Сімейний побут і звичаї українського народу : навч. посіб. Київ : Наук. думка, 1966. 198 с.
71. Крип'якевич І. П. Історія української культури: зб. пр. Київ : Либідь, 1999. 650 с.
72. Крупський Т. Пошук ресурсів для діяльності організації (Fund Rasing). Коаліція «Свобода вибору». Київ : 2005. 10 с.
73. Лактионова Г. М. Теоретико-методологические основы социально-педагогической работы с женской молодежью в условиях крупного города : дис. д-ра пед. наук : 13.00.05. Київ, 1999. 419 с.

74. Лесіна Т. М. Соціально-педагогічні умови стимулювання майбутніх соціальних педагогів до анімаційної діяльності : автореф. дис... канд.. пед. наук. 13.00.05 . Луганськ, 2009. 20 с
75. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. Демографія та соціальна економіка. 2018. – № 2. – С. 11-26 URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2018_2_3
76. Луганцева О. Г. Професійна підготовка соціальних педагогів до роботи з сім'єю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 Луганськ, 2011. 337 с.
77. Лук'яненко Ж.В. Проблемні питання реалізації прав мешканців територій, що зазнали негативних наслідків конфлікту на сході України. Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції : матеріали міжнар. круглого столу Київ, 27 жовтня 2016 р. Київ: 2016. С. 26-37.
78. Лютий В. П. Технологія соціальної роботи : конспект лекцій. Київ : Академія праці і соціальних відносин, 2003. 75 с.
79. Лях Т. Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп : дис. ... канд. пед. наук; 13.00.05. Луганськ, 2008. 286 с.
80. Майданік І. П. Українська міграція до Іспанії: соціально-демографічний склад, особливості перебігу та перспективи. Український соціум. Київ: 2011. - № 3. - С. 149-160. - URL : Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2011_3_14
81. Малиновська О. А. Трудова міграція громадян України за кордон: виклики та шляхи реагування . Ринок праці та зайнятість населення. Київ : 2018. - № 3. - С. 39-44. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/rpzn_2018_3_8
82. Малиновська О. А. Шляхи вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду. URL : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_probl-a598d.pdf152.

83. Максимовська Н. А. Анімація в сфері дозвілля як напрям соціально-педагогічної діяльності. Соціальна педагогіка : теорія та практика. Луганськ: №1, 2011, С. 22.
84. Михайловський В. І. Історичні аспекти виникнення суб'єктивних прав внутрішньо переміщених осіб на території України. Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 2. С. 220-223. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2015_2_668F.
85. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%BA%D1%83%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%>
86. Моргун В. Ф. Основи психологічної діагностики : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів Київ : «Слово», 2009. 464с.
87. Морено Я. Психодрама : учеб. посіб. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2001. 528 с.
88. Мороз О. М. Зберегти сім'ю. Соціальна робота з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах : нав. посіб. Київ : ЕКМО, 2008, 160 с.
89. Наджафгулієв, Рафіг Іслам огли. Адміністративно-правовий статус біженців і вимушених переселенців в Азербайджанській Республіці : дис.. канд. юрид. Наук : 12.00.07. Київ : 2013. 195 с.
90. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах» (від 25.04.2008 №1795) URL : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
91. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учеб. пособ. Санкт Петербург : Речь, 2007. 392 с.

92. Новий тлумачний словник української мови / за ред. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко . Т 1 . Київ : АКОНІТ, 2001. 927 с.
93. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. Москва : Азбуковик, 2003. 939 с.
94. Озтюрк С. Проблемы беженцев, вынужденных переселенцев и нелегальных мигрантов в государствах-членах ЧЭС – экономические аспекты. Доклад. Парламентська Асамблея Чорноморського Економічного Співробітництва (ПАЧЕС). Комітет з економічних, торгівельних, технологічних та екологічних питань. URL :[:GA47/EC46/REP/16/r](http://GA47/EC46/REP/16/r). от 29.06.2016 г. URL :<http://pabsec.org/depo/documents/reports-and-recommendations/ru-rep-dzs6yc8vsm.pdf>
95. О защите гражданского населения во время войны: Женевская Конвенция от 12.08.1949 г. URL :http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/geneva_civilian.shtml
96. О положении беженцев и перемещенных лиц в Азербайджане, Армении и Грузии: Рекомендация ПАСЕ от 28.06.2002 г. №1570. URL :[https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/\[Russian_documents\]/\[2002\]/\[Juin2002\]/Rek_1570.asp](https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/[Russian_documents]/[2002]/[Juin2002]/Rek_1570.asp)
97. Оржеховська В.М., Пилипенко О.І. Превентивна педагогіка : навч. посібн. Черкаси. 2007. 282 с.
98. Оцінка потреб дитини та її сім'ї : від теорії до практики : навч. посіб. / за ред.. І. Д. Зверева, З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський, Ж. В. Петрочко. Київ : «Кожній дитині», 2010. Ч.1. 228 с.
99. Оцінювання потреб клієнтів соціальних служб : метод. рек. для закладів і установ, що працюють із вразливими групами населення / заг. ред. Л. Л. Сідельнік. Київ : ТОВ «ЛДЛ», 2007. 208 с.
100. Оцінка потреб дитини та її сім'ї / заг. ред. І. Д. Зверевої. Київ: Держсоцслужба, 2007. 144 с.

101. О'Хаган К. Кризисное вмешательство: изменение точек зрения. Практика социальной работы . Киев : 1996. С. 180.
102. Панок В. Г. Соціально-психологічна служба : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня Рута, 2012. 488 с.
103. Педагогічна майстерність : навч. посіб / за ред.. І. А. Зязюна. Київ : Вищ. шк., 2006. 606 с.
104. Передумови переселення українців. URL : <http://histua.com/knigi/narisi-z-istorii-ukraini/peredumovi-pereselelnnya-ukrainsiv>.
105. Петрович Ж. В. Концептуальні засади та процедури оцінки стану дітей і сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Збірник наукових праць Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманов. Драгоманова, 2007. С. 143–150.
106. Подольська Є. А. Освіта як чинник розвитку особистості в соціокультурному контексті : монографія. Харків : НФАУ : Золоті сторінки, 2002. С. 43.
107. Подготовка социальных работников к ведению клиентов из числа групп риска для обеспечения доступа к лечению ВИЧинфекции. Кейс-менеджмент для уязвимых к ВИЧ групп населения : подъем по ступеням сервиса. Модуль 2. Киев : МБФ «Международный Альянс по ВИЧ/СПИД в Украине», 2013. 92 с
108. Позиция УВКБ ООН в отношении защиты беженцев и решений в городских районах URL : [www.unhcr.ru/24.03.2013/Общие документы и руководства УВКБ ООН/Защита беженцев в городских районах.htm](http://www.unhcr.ru/24.03.2013/Общие_документы_и_руководства_УВКБ_ООН/Защита_беженцев_в_городских_районах.htm)
109. Поліщук В.А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід : посіб. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2003. 184 с.
110. Положение внутренне перемещенных лиц и беженцев из Абхазии, Грузия, и Цхинвальского региона/Южной Осетии, Грузия: Резолюция ГА ООН от 01.06.2017 г., A/RES/71/290. URL :

<http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=593ab5314>

111. Попович Г. М. Інституціалізація соціальної роботи в Україні : монографія Ужгород : Гражда, 2003. 284 с.
112. Порядок організації мультидисциплінарного підходу з надання соціальних послуг у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) № 568 від 26.12.2011 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0354-12#Text>
113. Посібник з методики мультидисциплінарного ведення випадку при роботі з безпритульними, бездоглядними неповнолітніми дітьми / А. В. Белякова, О. М. Боголюбова, О. А. Воробйовський. Київ : ТОВ «Стар-98», 2010. 68 с.
114. Постановою Кабінету Міністрів України № 706 «Про відселення та самостійне переселення громадян з територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС» - URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-92-%D0%BF#Text>
115. Постанова № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб» від 1 жовтня 2014 р URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text>
116. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. «Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF#Text>
117. Правила виплати одноразової грошової допомоги соціально-незахищеній категорії, біженцям та переміщеним особам. Офіційний Вісник від 14.02.2008 р. №12-G-434/08. URL : http://sgbl.banjaluks.ba/rsg/klijent/akt.php?id_akt=13747

118. Право соціального забезпечення України: навч. посіб. / заг. ред. П.Д. Пилипенко, В.Я. Буряк, Київ : Ін.Юре, 2014. 480 с.
119. Представництво інтересів соціально вразливих дітей та сімей : навч. посіб. / за ред. Семигіної Т. В. Київ : Четверта хвиля, 2004. 216 с.
120. Прибиткова І.М. Зміни в поселенській структурі населення України та тенденції міграції. Українське суспільство 20 років незалежності. Соціальний моніторинг. Київ, 2011. С. 102-114.
121. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1207-18/conv/print> (дата звернення: 20.11.2019).
122. Про забезпечення часткової оплати вартості тимчасового проживання громадян, які переміщуються з тимчасово окупованої території та району проведення антитерористичної операції : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 № 1068-р // Офіційний вісник України. 2014. № 91. 90 с.
123. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини : Указ Президента від 25.08.2015 № 501/2015 // Офіційний вісник України. 2015. № 69. 12 с..
124. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення : Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.11.2014 № 1085-р // Офіційний вісник України. 2014. № 92. 33 с..
125. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 12.08.2019).

126. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 12.08.2019).
127. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 09.10.2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 12.08.2019).
128. Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 05.03.2015 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/245-19#Text> (дата звернення: 12.08.2019).
129. Про вищу освіту : Закон України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 12.08.2019).
130. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 22 червня 2001 р. №2558-III. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua>. (дата звернення: 12.08.2019).
131. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>(дата звернення: 12.08.2019).
132. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 21.11.2018 № 944. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyistrategiyi-integraciyi-vnutrishno-peremishchenih-osib-ta-vprovadzhennyadovgostrokovih-rishen-shchodovnutrishnogo> (дата звернення: 20.11.2019).
133. Про затвердження плану заходів, спрямованих на реалізації деяких засад державної внутрішньої політики щодо окремих районів Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження : Розпорядження Кабінету

- Міністрів України від 11.01.2017 № 8-р // Урядовий кур'єр. 2017. № 14. С.12.
134. Про затвердження Порядку виплати пенсії та надання соціальних послуг громадянам України, які проживають на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 234-637 // Офіційний вісник України. 2014. № 63. С. 987.
135. Про затвердження Порядку здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2012 № 343 // Урядовий кур'єр. 2012 № 79 С.12
136. Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 № 646 // Офіційний вісник України. 2016. № 77. С. 14.
137. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / заг.ред. С. Гончаренко. Київ: Вища шк., 2000. 380 с.
138. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / за ред. Волинець. Київ : Калита, 2015. 72 с
139. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ : Вища школа, 1982. 215 с.
140. Пука Н. В. Фактори формування міграційних процесів в Україні. Науковий вісник НЛТУ України. Луганськ : 2013. С. 391–397.
141. Раковская Г. Н. Социально-педагогические условия развития доверительного взаимодействия субъектов консультирования : дис ... канд. пед. наук : 13.00.01 Оренбург. 160 с.
142. Рекомендації міжнародної науково-практичної конференції «Внутрішньо переміщені особи в Україні : реалії та можливості». Український соціум. 2015. – № 1. С. 175–181.

143. Рогач О.Я., Меджул М.В. Здійснення трудових прав внутрішньо переміщеними особами. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти / заг. ред.: О.Я. Рогача; М.В. Савчина; М.В. Менджул. Ужгород : РІК-У, 2017. 321 с.
144. Розкриття архівів : як після Голодомору на Донбас переселяли росіян. URL : [http:// www.bbc.com/ukrainian/society/2015/06/150522_%20holodomor_donbass_russia_az](http://www.bbc.com/ukrainian/society/2015/06/150522_%20holodomor_donbass_russia_az).
145. Розовик Д.Ф. Переселенський рух в Україні : друга половина XVI ст. - 1930-і роки : монографія. Вінниця : Нілан, 2013. 404 с.
146. Розпутенко І. В. Державна політика України в контексті геоекономічних змін. Науково-інформаційний вісник з державного управління. Київ : НАДУ, 2009. № 2. С. 25–29.
147. Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны. URL : <http://www.refworld.org.ru/docid/50b345932.html>
148. Саралиева З. Х. Семья – клиент социальной работы : учеб. пособ. Нижний Новгород : 2003. 287 с.
Северный А. А. Проблема междисциплинарного взаимодействия в коррекции школьной дезадаптации. Особый ребенок : исследования и опыт помощи : матер. семинара «Организация службы социально-психологической помощи детям с острой школьной дезадаптацией и их семьям», г. Москва, 4-7 мая 1998. , Млсква, С. 103.
149. Семигіна Т. В. Соціальна політика у глобальному вимірі : навч. посіб. Київ : Пульсари, 2003. 251 с.
150. Семигіна Т.В. Соціальна робота (теорія і практика) : навч. посіб. Київ : ПІК ДСЗУ, 2007. 341 с
151. Семигіна Т.Г. Сучасна соціальна робота : навч. посіб. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

152. Серета О. Г. Медіація (посередництво) як альтернативний спосіб вирішення трудового спору . Право та інновації. 2017. № 2 (18). С. 38-45.
153. Сидоров В. Н. Професіональна діяльність соціального работника : ролевой подход : учеб. пособ. Винница : «Глобусс-пресс», 2006. 408 с.
154. Сказко І.Р. Проблеми реалізації прав внутрішньо переміщеними особами та жителями тимчасово окупованих територій України. Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції : мат. Міжнарод. круглого столу (м.Київ, 27 жовтня 2016 року). Київ, 2016. С. 126-130.
155. Смаль В. Велике переселення: скільки насправді в Україні внутрішньо переміщених осіб і як склалася доля цих людей. URL : <http://voxukraine.org/2016/06/30/velyke-pereselelnnya-skilky-naspravdi-v-ukrainivro-ua> (дата звернення: 20.11.2019).
156. Смаль В. Дослідження «Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах». URL: http://pleddg.org.ua/wpcontent/uploads/2016/05/IDP_REPORT_PLEDDG_edited_09.06.2016.pdf (дата звернення: 20.11.2019).
157. Солодников В. В. Социология социально-дезадаптированной семьи : учеб. пособ. Санкт Петербург : Директ, 2007. 384 с.
158. Социальная защита семьи : современная ситуация, проблемы, пути решения : учеб. пособ. / под. ред.. Т. Ф. Яркіна, В. Г. Бочарова,. Ставрополь : СКИПКРО, 1997. 263 с.
159. Соловйов Є. В. Внутрішня вимушена міграція як об'єкт державного регулювання. Теорія та практика державного управління. Київ : 2016. – № 3. – С. 146–150. URL : <https://www.internauka.com/uploads/public/15905329356891.pdf>

160. Соловйов Є. В. Детермінація основних понять міграційних процесів, що протікають в Україні, в ракурсі сучасних реалій. Аспекти публічного управління. Київ : 2019. Т. 7. № 6–7. С. 20–28.
161. Соловйов Є. В. Інститути громадянського суспільства в системі механізмів державного регулювання внутрішньої вимушеної міграції. Публічне урядування. Київ : 2017. № 2 (7). С. 199–206. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/civil-society-institutions-in-the-internalmechanismof-state-regulation-of-forced-migration> (дата звернення: 20.11.2019).
162. Соловйов Є. В. Розробка науково-методичного підходу до публічного регулювання стійкої інтеграції вимушених переселенців у приймаючі спільноти. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». Чернівці : 2019. – № 3. С. 208–222.
163. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / за ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. Київ : УДЦССМ, 2000. 260 с.
164. Слезанська Г. І. Ролі фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді. Науковий вісник ужгородського університету. Ужгород : 2017. Вип. 1 (40). С. 265–268.
165. Слюсарев Ю.В. Психологическое сопровождение как фактор активизации саморазвития личности : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Санкт-Петербург. 1992. – 16 с
166. Солодько А., Доронюк Т. Захист соціально-економічних прав внутрішньо переміщених осіб : першочергові завдання для Ураїни / Центр дослідження суспільства URL : http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/045/original/CSR_IDP.pdf?1400493355
167. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / заг. ред.: І. Д. Звереві, Г. М. Лактіонової. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с

168. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах : навч. посіб. / заг.ред. І.О. Григоренко, Н. М. Савельєва. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
169. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А. Й. Капської. Київ : УДЦССМ, 2000. 264 с.
170. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах : навчально-тренінговий модуль із підготовки спеціалістів центрів соц. служб для сім'ї, дітей та молоді / за ред. І. Д. Зверєвою, Ж. В. Петрочко. Київ : Держсоцслужба, 2008. 300 с.
171. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ : Центр учб. л-ри, 2008. 336 с.
172. Соціально-психологічний супровід сімей, що опинилися в складних життєвих ситуаціях : метод. реком. до проведення тренінгових занять / заг.ред. О.І. Марінушкіна, В. К. Щулкунова. Харків : ХОНМІБО, 2008. 80 с.
173. Соціальна робота в Україні : перші кроки : навч. посіб. / за ред. Полтавця В. П. Київ : КМ Academia, 2000. 236с.
174. Соціальна педагогіка : словник довідник / заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. Вінниця : Планер, 2009. 542 с.
175. Соціальна робота : підручник / за ред.. Н. Г. Ничкало. Тернопіль : ВАТ «ТВПК «Збруч» 2010. 330 с.
176. Спіріна Т. П. Формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 Житомир, 2009. 20 с.
177. Спіріна Т. П. Соціалізація особистості : навч. програма для студ. спеціальності 6.010106 «Соціальна педагогіка». Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2011. 22 с.

178. Створення та соціальний супровід прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу : навч.-метод. комплекс / за заг. ред. Г. М. Лактіонової, Ж. В. Петрочко. Київ : Науковий світ, 2006. 270 с.
179. Створення та функціонування прийомних сімей : навч. посіб. для держ. службовців / заг.ред. О.О. Яременко, Н.М. Комарова Київ : УІСД, 2000. 128 с.
180. Сучасна українська сім'я : медико – соціальні об'єкти : монографія /; за ред. В. М. Лісового. Харків : Майдан, 2009. 268 с.
181. Сучасна сім'я та соціальні інституції : шляхи партнерської взаємодії : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. м. Київ , 12 травня 2011. Київ, 192 с.
182. Тадаєва А.В. Програма соціально-педагогічного супроводу медіасоціалізації молодших школярів у сучасному інформаційному просторі . Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Ніжин : 2014. № 4. С. 60-65. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2014_4_13
183. Технології соціально-педагогічної роботи : навч. посіб. / заг. ред. А. Й. Капської. Київ : УДЦССМ, 2000. 372 с.
184. Тимошенко Н. Є. Вступ до спеціальності : соціальна робота. Модуль 2 : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. 264 с.
185. Тимчак В.В., Ступник Я.В. Адміністративно-правові аспекти процедури обліку внутрішньо переміщених осіб. Механізм забезпечення пра внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти : навч.посіб. /за заг. О.Я. Рогача; М.В. Савчина; Ужгород : РІК-У, 2017. 321 с.
186. Тодорцева Ю. В. Кейс-менеджмент як метод соціальної роботи в процесі підготовки професійно мобільних майбутніх фахівців соціальної сфери. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах . Ужгород : 2020 р. № 69, Т. 3. С. 133–137.

187. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні : теорія і методика : монографія. – Харків : Нове слово, 2007. 395 с.
188. Український педагогічний словник / заг.ред. Гончаренко С. І. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
189. Українське суспільство : міграційний вимір. Національна доповідь. Київ, 2018. 396 с.
190. Ушинський К.Д. Избранные педагогические произведения. Москва : Просвещение, 1968. 556 с.
191. Харченко С. Я. Соціально-педагогічні технології : навч.-метод. посіб. Луганськ : Альма-матер, 2005. 552 с.
192. Чуйко О. Місія і роль соціального педагога у розбудові освітнього середовища закладу освіти. Соціальна робота. Київ : 2019. № 1(5). С. 41–47.
193. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.
194. Шептенко П. А. Методика и технология работы социального педагога : учеб. Пособие. Москва : Издательский центр «Академия», 2001. 208с.
195. Шестак Л.В., Козинець І.Г. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам. Молодий вчений. Київ : 2014. № 12 (15). С.13
196. Юдина Т.Н. Социология миграции : учеб. пособ. для вузов. Москва : Академический Проект, 2006. 272 с.
197. Юридична енциклопедія : у 6 т. Т.2 / ред. рада: Ю.С. Шемшученко. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. 744 с.
198. Яровий А. Проблеми правового регулювання діяльності установ виконання покарання для неповнолітніх /Вісник Академії правових наук України. Київ : 1999. №3(18). 98 с.

199. Ядов В. А. Социологическое исследование : методология, программа, методы. Самара : Самар. ун-т, 1995. 331 с.
200. Яременко О. О. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проектів : навч. посіб. Київ : ДППСМ, 2002. 123 с.
201. Яременко О.О. Типова технологія соціальної роботи з клієнтами. Український соціум. Київ : 2004. № 1 (3). С. 64–75.
202. Abraham H. Maslow. Motivation and Personality (2nd ed.) N.Y. : Harper & Row, 1970 123 p.
203. Ager A. Understanding Integration: A Conceptual Framework / A. Ager, A. Strang // Journal of Refugee Studies. 2008. Vol. 21 (2). С. 166–191. URL: [https://academic.oup.com/jrs/articlepdf/ 21/2/166/4589439/fen016.pdf](https://academic.oup.com/jrs/articlepdf/21/2/166/4589439/fen016.pdf) (дата звернення: 20.11.2019).
204. Azerbaijan: Analysis of Gaps in the Protection of Internally Displaced Persons URL: <http://www.unhcr.org/4bd7edbd9.html> (дата звернення: 20.11.2019).
205. Barker R.L. The social work dictionary / R. L. Barker. –Washington, DC : NASW Press. 1995. 123 p.
206. Coser L. A. The function of social conflict // Sociological theory : A book of reading / Coser L. A., Rosenberg B. N.-Y : 1957. С. 195–203
207. Dominelli L. Introducing Social Work / L. Dominelli. Polity Press, Cambridge. 2009. p.12-14.
208. Human Development Report 2013 : The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World URL : <http://hdr.undp.org/en/2013-report> (дата звернення: 20.11.2019).
209. Georgia: partial progress towards durable solutions for IDPs URL : http://Georgia.idp.arizona.edu/docs/idmc_georgia_3_12.pdf
210. Law of Georgia on Internally Displaced Persons – Persecuted from the Occupied Territories of Georgia URL : <http://mra.gov.ge/res/docs/2014>

211. Lai K., Toliashvili B. Community-based Programme for War-affected Children : the Case of Georgia. *Social Work and Social Policy in Transition*, 2010, Vol. 1, Issue 2, p. 92–118
212. Migration and Its Impact on Cities / World Economic Forum. Geneva : WEF, 2017. 172 p. URL: http://www3.weforum.org/docs/Migration_Impact_Cities_report_2017_low.pdf (дата звернення: 20.11.2019).
213. Migration for Development: Within and Beyond Frontiers / IOM. N. Y. : IOM, 2006 . 436 с.
214. McNamara’s Evil Lives On by Robert Scheer, *The Nation*, July 8, 2009. 43 p.
215. Payne M. *Modern Social Work Theory* / M. Payne. Palgrave Macmillan, Basingstoke. 2005a. 3rd ed. p. 8-9.
216. Pscard B. J. *Introduction to social work : a primer*. Chicago : Theodorsey Press, 1988. 196 p.
217. Siporin M. *Introduction to Social Work Practice*. N.Y. : Macmillan Publishing, 1975. 230 p.
218. Starik M. Toward a Theory of Sustainability Management: Uncovering and Integrating the Nearly Obvious / M. Starik, P. Kanashiro. *Organization & Environment*. 2013. № 24 (1). p. 7–30.
219. The Roles of a Social Worker. URL : www.scribd.com/doc/7852257/The-Roles-of-aSocial-Worker
220. The Role of the Social Worker in the 21st Century. URL : www.gov.scot/resource/doc/47121/0020821.pdf – Загол. з екрану.
221. Wyman, Mark. *Dps : Europe’s Displaced Persons, 1945-1951* / Mark Wyman. – Ithaca, NY : Cornell University Press, 1998. 257 p.
222. Yessian, M. R. *Generalists in human-service systems : Their problems and prospects*. / Yessian M. R., Broskowski A. Prentice Hall. 1983. p. 184.

223. Zastrow, C. Understanding human behavior and the social environment / Zastrow C., Kirst-Ashman K. Brooks/Cole. Thomson Learning, 2004. 647 p.

ДОДАТКИ

**РОЛІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА, ВИЗНАЧЕНІ
НАЦІОНАЛЬНОЮ АСОЦІАЦІЄЮ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ США**

Мета діяльності	Ролі
1. Підвищувати здатність клієнта до розвитку, до вирішення проблеми та здатність справлятися з труднощами	Практична — фасилітатор і заохочувач — усі терапевтичні ролі: консультант/ консультант-клініцист, терапевт групи, сім'ї — тренер/учитель соціальних навичок — вуличний соціальний працівник — оглядальник
2. Зв'язувати клієнтів з системами, які надають ресурси, послуги та можливості	Посередницька — керівник (управляючий) випадком — брокер соціальних послуг — захисник прав та інтересів клієнта (представництво)
3. Просувати ефективну та гуманну діяльність систем, які забезпечують ресурси та послуги	Адміністративна — консультант, експерт соціальних служб — координатор — керівник (супервізор)
4. Розвиток та вдосконалення соціальної політики	Ролі, пов'язані з аналізом політики й розвитком систем — розробник програм/напрямів роботи — дослідник — аналітик — представник інтересів громад

**КЛАСИФІКАЦІЯ РОЛЕЙ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАЛЕЖНО
ВІД ЗАВДАНЬ (Т.Семигіна [148, с.67])**

Завдання соціальної роботи	Ролі соціальних працівників
Підвищувати здатність клієнтів до розвитку, до розв'язання проблем і подолання труднощів	<ul style="list-style-type: none"> • Фасилітатор, заохочувач • Консультант (соціально-психологічне та інше консультування) • Тренер, учитель соціальних навичок
Зв'язувати клієнтів із системами (закладами тощо), які надають ресурси, послуги та можливості	<ul style="list-style-type: none"> • Керівник випадку • Брокер соціальних послуг • Захисник прав та інтересів клієнта
Просувати ефективну та гуманну діяльність систем, які забезпечують ресурси та послуги	<ul style="list-style-type: none"> • Консультант, експерт соціальної служби • Координатор • Керівник (супервізор)
Розвиток та удосконалення соціальної політики	<ul style="list-style-type: none"> • Розробник програм, напрямів роботи • Дослідник • Аналітик • Представник інтересів громади

Анкета

**для суб'єктів соціально-педагогічного супроводу внутрішньо
переміщених осіб у закладах вищої освіти**

Шановний колего!

Ми проводимо дослідження з метою вивчення рівня теоретичних знань щодо соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами. Просимо Вас відповісти на запитання анкети:

1. На Вашу думку, чи потребують ВПО допомоги?

- Так
- Ні
- Не знаю

2. Якщо «так», то які найчастіше соціально-педагогічні проблеми виникають у ВПО?

- насильство;
- трудова міграція;
- залежність (алкогольна тощо);
- малозабезпеченість;
- міжособистісні конфлікти;
- відсутність власного житла;
- інше.

3. Які напрями роботи реалізуються вами у процесі соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти?

4. Назвіть пріоритетні види діяльності з внутрішньо переміщеними особами.

5. Чи існують у вашому закладі проблеми, пов'язані із зверненням внутрішньо переміщених осіб за допомогою?

6. Які саме технології соціально-педагогічної роботи Ви застосовуєте в роботі з ВПО?

- соціальний супровід;
 - ведення випадку;
 - оцінка потреб;
 - робота у міждисциплінарній команді;
 - інші (які саме) _____
-

7. Дайте визначення технології «оцінки потреб»

8. Перерахуйте місця проведення оцінки потреб

9. Які види послуг Ви надаєте ВПО?

- соціально-економічні;
 - юридичні;
 - соціально-педагогічні;
 - соціально-медичні;
 - психологічні;
 - послуги з працевлаштування;
 - інформаційні;
 - інші (які саме) _____
-

9. Яких знань вам бракує для здійснення соціально-педагогічного супроводу ВПО?

Дякуємо Вам за витрачені зусилля!

Анкета
для внутрішньо переміщених осіб

Шановний респондент!

Ми проводимо дослідження з метою вивчення рівня ефективності соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти. Просимо Вас відповісти на запитання анкети:

1. З яких джерел ти отримуєш інформацію про події, які відбуваються на сході України?

- Інтернет мережа
- телебачення
- рідні та друзі
- інформуюсь завдяки пресі
- не цікавлюсь даною інформацією

2. Оцініть ваші знання які б сприяли вирішенню ваших проблем

- високі
- достатні
- низькі
- відсутні знання

3. Які труднощі виникли у вас у результаті внутрішнього переміщення?

- матеріальні проблеми
- проблеми з житлом
- тривожність
- відсутність робочих місць
- емоційна напруженість
- психологічні розлади
- конфлікти з місцевими

4. Які види послуг вам необхідні для вирішення СЖО

- соціально-економічні;

- юридичні;
- соціально-педагогічні;
- соціально-медичні;
- психологічні;
- послуги з працевлаштування;
- інформаційні;
- інші (які саме) _____

5. Які напрями роботи у ЗВО з вами вже реалізовані?

- консультативно-діагностичний
- посередницький
- корекційний
- профілактичний

6. Які види соціально-педагогічної роботи з ВПО у закладах вищої освіти, які мали найбільшу ефективність?

- консультування,
- інспектування
- соціальна діагностика
- соціально-педагогічне обслуговування
- соціально-педагогічна терапія

7. Назвіть спеціалістів, які співпрацюють з соціальним педагогом у ЗВО у процесі здійснення соціально-педагогічного супроводу

- психолог
- юрист
- медичний працівник
- волонтери
- науковці
- представники місцевої адміністрації
- представники державних та громадських об'єднань
- представники студентського самоврядування
- працівники служби Центрів працевлаштування

8. На вашу думку, яка є мета соціально-педагогічного супроводу у ЗВО?

9. Чи зацікавлені ви у тому, що з вами було здійснено соціально-педагогічний супровод?

- так
- ні
- не можуть визначитися зі своїм ставленням

10. Що ви відчуваєте, коли спостерігаєте за новинами, переглядаєте інформацію щодо ведення бойових дій окупованих територіях?

- хвилювання та страх
- смуток, збентеження
- жодних емоцій

11. Що ви відчуваєте під час спільної діяльності у процесі соціально-педагогічного супроводу?

- впевненість
- комфорт
- напруженість
- нерішучість

12. Які, на вашу думку, найефективніші формами соціально-педагогічної роботи були реалізовані з вами?

- індивідуальні
- групові

13. Які, на вашу думку, найефективніші методи соціально-педагогічної роботи були реалізовані з вами?

- тренінги та тренінгові заняття
- організовані свята
- екскурсії
- організовані спортивні заходи

Дякуємо Вам за витрачені зусилля!

Анкета «Ваше самопочуття, активність і настрої» (САН)

Інструкція

Вам пропонують описати свій стан, відчуття в цей момент за допомогою таблиці, яка включає 30 полярних ознак. У кожній парі виберіть ту характеристику, яка найточніше описує Ваш стан, і виберіть ту цифру, яка на Ваш погляд, відповідає ступеню (силі) виразності цієї характеристики.

Обробка й аналіз результатів

При підрахунку найвищий рівень виявлення негативної ознаки пари оцінюється в 1 бал, найвищий рівень виявлення позитивної ознаки пари – у 7 балів. До того ж потрібно враховувати, що ознаки постійно змінюються, але позитивні ознаки завжди отримують високі бали, а негативні – низькі. Отримані бали групуються, відповідно до ключа, в три категорії і підраховується кількість балів за кожною з них.

Самопочуття (сума балів за ознаками) 1, 2, 7, 8, 13, 14, 19, 20, 25, 26.

Активність (сума балів за ознаками) 3, 4, 9, 10, 15, 16, 21, 22, 27, 28.

Настрої (сума балів за ознаками) 5, 6, 11, 12, 17, 18, 23, 24, 29, 30.

Типова карта методики САН

Прізвище, ініціали _____

Стать _____ Вік _____

Дата _____ Час _____

1.	Самопочуття гарне	7 6 5 4 3 2 1	Самопочуття погане
2.	Відчуваю себе сильним	7 6 5 4 3 2 1	Відчуваю себе слабким
3.	Пасивний	1 2 3 4 5 6 7	Активний
4.	Малорухливий	1 2 3 4 5 6 7	Рухливий
5.	Веселий	7 6 5 4 3 2 1	Понурий
6.	Гарний настрої	7 6 5 4 3 2 1	Поганий настрої
7.	Працездатний	7 6 5 4 3 2 1	Розбитий
8.	Сповнений сил	7 6 5 4 3 2 1	Знесилений

9.	Повільний	1 2 3 4 5 6 7	Швидкий
10.	Бездіяльний	1 2 3 4 5 6 7	Діяльний
11.	Щасливий	7 6 5 4 3 2 1	Нещасливий
12.	Життєрадісний	7 6 5 4 3 2 1	Насуплений
13.	Напружений	1 2 3 4 5 6 7	Розслаблений
14.	Здоровий	7 6 5 4 3 2 1	Хворий
15.	Байдужий	1 2 3 4 5 6 7	Захоплений
16.	Спокійний	1 2 3 4 5 6 7	Схвильований
17.	Захоплений	7 6 5 4 3 2 1	Байдужий
18.	Радісний	7 6 5 4 3 2 1	Сумний
19.	Відпочивший	7 6 5 4 3 2 1	Втомлений
20.	Свіжий	7 6 5 4 3 2 1	Виснажений
21.	Сонний	1 2 3 4 5 6 7	Жвавий
22.	Бажання відпочити	1 2 3 4 5 6 7	Бажання працювати
23.	Спокійний	7 6 5 4 3 2 1	Збуджений
24.	Оптимістичний	7 6 5 4 3 2 1	Песимістичний
25.	Витривалий	7 6 5 4 3 2 1	Нетерплячий
26.	Бадьорий	7 6 5 4 3 2 1	Млявий
27.	Міркувати важко	7 6 5 4 3 2 1	Міркувати легко
28.	Розсіяний	1 2 3 4 5 6 7	Уважний
29.	Сповнений надій	7 6 5 4 3 2 1	Зневірений
30.	Задоволений	7 6 5 4 3 2 1	Незадоволений

Суму набраних балів з кожної категорії ділять на 10. Середній бал ознаки дорівнює 4. Оцінки, що перевищують 4 бали, свідчать про сприятливий (позитивний стан), оцінки нижче 4 балів – про несприятливий (негативний). Нормальні оцінки стану лежать у діапазоні 5,0–5,5 балів. Слід врахувати, що для аналізу функціонального стану важливе не тільки значення окремих його показників, але також їхнє співвідношення.

Методика М. Рокіча «Ціннісні орієнтації»

Система ціннісних орієнтацій визначає змістову спрямованість особистості і складає основу її відносин з навколишнім світом, з іншими людьми, ставлення до себе, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, життєвої концепції і «філософії життя».

Найбільш поширеною сьогодні є методика визначення ціннісних орієнтацій М. Рокіча, яка заснована на прямому ранжуванні переліку цінностей. М. Рокіч розрізняє два види цінностей:

1. Термінальні – переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути.
2. Інструментальні – переконання в тому, що певний спосіб дії чи якісь особистості переважають у будь-якій ситуації.

Цей поділ відповідає традиційному поділу на цінності-цілі і цінності-засоби.

Особливе значення під проведення цієї методики має мотивація респондентів, добровільний характер тестування. Методику не рекомендується використовувати з метою відбору та експертизи. Перевагою названої методики є її універсальність, зручність і економічність в проведенні дослідження й обробці результатів, гнучкість – можливість варіювати як стимулюючий матеріал (списки цінностей), так і інструкції.

Інструкція. Респонденту надаються два переліки цінностей (по 18 в кожному). Спершу надається перелік термінальних цінностей, а надалі – інструментальних. Необхідно зробити вибірку найбільш значущих ціннісних орієнтацій (обрати 3–5 з кожного переліку), надати тій чи іншій обраній цінності ранговий номер в залежності від їх значимості. Якщо під час визначення думка щодо вагомості цінностей змінюється, можна зробити виправлення. Кінцевий результат має відобразити справжню позицію респондента.

Перелік А (термінальні цінності):

- активне діяльне життя (повнота та емоційне наповнення життя, встановлення сприятливих відносин у різних сферах соціальної взаємодії, розширення своїх міжособистісних зв'язків, реалізація своєї соціальної ролі);
- здоров'я (фізичне та психологічне);
- цікаве заняття;
- краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі та мистецтві);
- кохання (духовна та фізична близькість з коханою людиною);
- матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних проблем, визнання матеріального благополуччя як головного сенсу існування);
- наявність вірних друзів;
- суспільне визнання (повага оточуючих, однолітків, завоювання визнання у суспільстві відповідно певним соціальним вимогам);
- досягнення результату будь-яку ціну;
- пізнання (можливість розширення своєї освіти, загальної культури, інтелектуальний розвиток);
- продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
- розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне зростання, пізнання своїх індивідуальних особливостей, постійний розвиток своїх здібностей та інших особистісних характеристик);
- розваги (приємне, необтяжливе дозвілля, відсутність обов'язків);
- кар'єрний ріст (постановка і вирішення певних життєвих завдань як головних життєвих чинників);
- свобода (самостійність, незалежність в судженнях і вчинках; переважання власних думок, поглядів, переконань над загальноприйнятими, захист своєї неповторності і незалежності);
- щасливе сімейне життя;

- щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства вцілому);
- творчість, креативність (можливість вільної творчої діяльності, реалізація своїх творчих можливостей, прагнення змінювати навколишню дійсність).

Перелік В (інструментальні цінності)

- акуратність, вміння зберігати речі, лад у справах;
- вихованість;
- вимоги до життя;
- вимогливість (до інших, до дріб'язкових моментів);
- ретельність (дисциплінованість);
- незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
- непримиренність до недоліків як власних, так і інших людей;
- освіченість (глибина знань, висока загальна культура);
- відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово);
- раціоналізм (вміння логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
- самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
- сміливість у відстоюванні власної думки, поглядів;
- міцна воля (не відступати перед труднощами);
- терпимість (до поглядів і думок інших, вміння пробачати іншим помилки та оману, поважати чужі смаки, звичаї тощо);
- впертість (точка зору не змінюється, якщо навіть усвідомлюється її абсурдність);
- чесність (правдивість, щирість);
- самовпевненість (переоцінка своїх можливостей);
- чуйність (турботливість).

Обробка результатів:

За кожним із перелічених цінностей необхідно зробити якісний аналіз, встановити, чи визначають обрані респондентом ціннісні орієнтації

спрямованість моральної діяльності особистості, її здатність до морального вибору в ім'я ідеалів.

Аналіз методики дозволяє виявити наступні рівні відповідності обраних ціннісних орієнтацій сформованій суспільно-нормативній поведінці:

- **високий**, якому відповідає надання респондентом переваги таким цінностям, які спрямовані на всебічний розвиток як власної особистості, так і особистості інших людей (щастя інших), а засобами досягнення таких цілей стануть, передусім, наступні цінності: вихованість, освіченість, відповідальність, терпимість, чесність, чуйність. Характерна свідома природа будь-якого вчинку, під час якого реалізується засвоєна загальнозначуща система цінностей.
- **середній** рівень передбачає надання респондентом переваги таким цінностям-цілям, які в певній мірі є індивідуалістичними (пізнання, продуктивне життя, власний розвиток), але наявна ціннісна поведінка, регулятором якої є такі цінності-цілі як любов, гордість, честь, мужність, совість тощо.
- **низький** рівень характеризується слабкою орієнтацією в загальнолюдській системі цінностей, в соціумі, у власному життєвому досвіді, у перспективних планах, або ж обранням виключно індивідуалістичних цінностей-цілей, надання переваги матеріальному над духовним (здійснення кар'єри, матеріально забезпечене життя, розваги).

«Методика діагностики ступеня задоволеності основних потреб»

Методика дозволяє виявити базові потреби – «мотиватори» особистості. Її основою є процедура парних порівнянь. Теоретичною основою тесту послужила модифікована піраміда потреб А. Маслоу.

Замість фізіологічних потреб, що лежать в основі піраміди потреб, В. Скворцов ввів потреби в матеріальному забезпеченні життя. Особливо необхідно відзначити, що тест виявляє відносну задоволеність, тобто задоволеність даної потреби в порівнянні з іншими потребами.

У результаті тесту випробуваний одержує список мотивуючих його в даний момент потреб (незадоволені потреби), а також список задоволених і частково задоволених потреб, які в даний момент не грають вирішальну роль в активності індивіда.

Інструкція. Перед Вами 15 тверджень, які Ви повинні оцінити попарно, порівнюючи їх між собою. Порівнявши 1-е твердження з 2-м, 3-м і т. д., результат впишіть в 1-у колонку. Так, якщо при порівнянні 1-го твердження з 2-м кращим для себе Ви визнаєте 2-е, то в першу клітинку впишіть цифру – «2». Якщо ж краще виявиться 1-е твердження, то впишіть цифру «1», потім те ж саме виконайте з 2-м твердженням: порівняйте його спочатку з 3-м, потім з 4-м і т. д. і впишіть результат в 2-у колонку. Подібним же чином працюйте з іншими твердженнями, поступово заповнюючи весь бланк. Під час роботи корисно до кожного твердження промовляти фразу: «Я хочу ...».

Стимулювальний матеріал

1. Домогтися визнання і поваги.
2. Мати теплі відносини з людьми.
3. Забезпечити собі майбутнє.
4. Заробляти на життя.
5. Мати хороших співрозмовників.

6. Зміцнити своє становище.
7. Розвивати свої сили і здібності.
8. Забезпечити собі матеріальний комфорт.
9. Підвищувати рівень майстерності та компетентності.
10. Уникати неприємностей.
11. Прагнути до нового і незвіданого.
12. Забезпечити собі впливове положення.
13. Купувати гарні речі.
14. Займатися справою, що вимагає повної віддачі.
15. Бути зрозумілим іншими.

Бланк відповідей

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

Обробка результатів:

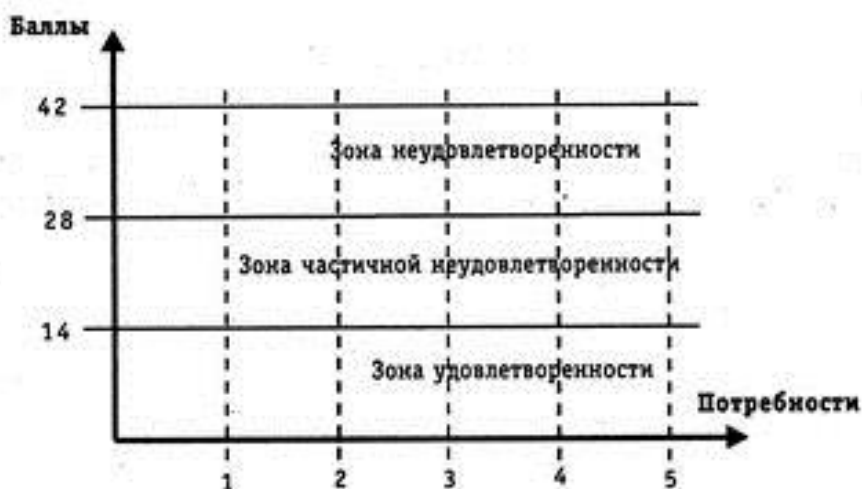
А. Закінчивши роботу, підрахуйте кількість виборів, що випали на кожне твердження. Виберіть 5 тверджень, які отримали найбільшу кількість балів, і розташуйте їх по ієрархії. Це ваші головні потреби.

Б. Для визначення ступеня задоволеності п'яти головних потреб підрахуйте суму балів по п'яти секціях з наступних питань:

1. Матеріальні потреби: 4, 8, 13.
2. Потреби в безпеці: 3, 6, 10.
3. Соціальні (міжособистісні) потреби: 2, 5, 15.
4. Потреби у визнанні: 3, 9, 12.

5. Потреби в самовираженні: 7, 11, 14.

В. Підрахуйте бали по кожній з п'яти секцій, відкладіть на вертикальній осі графіка результати. По точках – балам побудуйте загальний графік результатів, кожен вкаже три зони задоволеності по п'яти потребам.

Інтерпретація результатів: Незадоволені потреби є найсильнішими «мотиваторами» до діяльності, а у разі їх ігнорування, вони служать основною причиною незадоволеності життям.

При домінуванні матеріальних потреб, людину задовольняє можливість добре заробити (наприклад, за допомогою надання складного, добре оплачуваного завдання, надурочних робіт і т. п.).

Люди, у яких яскраво виражені потреби в безпеці присутне побоювання втратити роботу, отримати догану, бути скомпрометованим в очах товаришів і т. п. При домінуванні соціальних потреб для людини найбільш важливі добрі, дружні відносини в колективі, хороший моральний клімат.

Якщо ж у людини провідною є потреба у визнанні, то для нього пріоритетними стимуляторами є перспектива посадового зростання, знаки і символи визнання і поваги, кар'єра. Для тих людей, у яких домінує потреба в самореалізації, найважливіший стимулятор – творча праця, автономія, участь у прийнятті рішень.

На основі здійсненого аналізу результатів можна розрізнити такі *рівні розвитку ступенів задоволеності основних потреб*:

- *високий рівень*, якому відповідає домінування соціальних потреб, потреб в самореалізації. Тобто для людини найбільш важливі добрі, дружні відносини в колективі, хороший моральний клімат, творча праця, автономія, участь у прийнятті рішень.
- *середній рівень*, якому відповідають наявність соціальних потреб та домінуванні потреби у визнанні. Тобто для людини важливі добрі, дружні відносини в колективі, хороший моральний клімат але пріоритет надається перспективі посадового зростання, знаки і символи визнання і поваги, кар'єра.
- *низький*, який характеризується домінуванням матеріальних потреб та потреби в безпеці. Людину задовольняє можливість добре заробити не зважаючи на відносини з оточуючими, однак присутнє побоювання отримати догану, бути скомпрометованим в очах товаришів.

АКТ
оцінки потреб дитини та її сім'ї,
сім'ї (особи)
(комплексна оцінка)

1. Визначення основних проблем та складних життєвих обставин, які необхідно подолати чи мінімізувати їх негативний вплив

Заповнюється спеціалістом ЦСССДМ на початковому етапі комплексної оцінки – в процесі розмови з дитиною та її сім'єю, сім'єю (особою). У цих графах вказуються всі проблеми, які визначив той чи інший член сім'ї (особа). Коментарі спеціаліста ЦСССДМ заповнюються поступово як висновок.

Проблеми	Основна проблема, яка турбує сім'ю (особу) (проблема, що є причиною звернення)	Супутні проблеми (обставини, проблеми, що пов'язані між собою та загострюють ситуацію)
На думку батька		
На думку матері		
На думку дитини/дітей (особи)		

Коментарі спеціаліста ЦСССДМ		
---------------------------------	--	--

План заходів здійснення оцінки потреб (комплексної), узгоджений із членами сім'ї

№ з/п	Заходи, дії, види послуг	Дата/частота виконання	Відповідальні спеціалісти ¹ та члени сім'ї	Примітки

Я погоджуюся зі змістом плану та сприятиму його виконанню:

Так _____ Ні _____ батько/особа, яка його замінює _____

(підпис)

(дата)

Спеціаліст, відповідальний за соціальний супровід _____ (підпис)

Потреби дитини та здатність батьків їх задовольняти

(заповнюється на сім'ю, де є діти, та на кожну дитину окремо)

Дитина:

(прізвище, ім'я, по батькові)

вік на час обстеження _____ (повних років)

3.1. ЗДОРОВ'Я		
Дитина	Батьківський потенціал	
<u>Звернути увагу на такі параметри, враховуючи вікові особливості дитини:</u> самопочуття, інвалідність, психомоторний розвиток, наявність вакцинації відповідно до віку, наявність гострих, хронічних захворювань, зріст/вагу, харчування та апетит, дотримання режиму дня та сну, ознаки фізичного насильства, ушкодження, шкідливі звички	<u>Звернути увагу на такі параметри:</u> наскільки батьки розуміють та реагують на потреби дитини у здоров'ї. Дитина отримує їжу, житло, одяг, засоби особистої гігієни відповідно до віку. Батьки задовольняють потреби дитини в медичному догляді. Дитина захищена від небезпеки чи можливості зазнати шкоди. Батьки ознайомлюють дитину зі шкідливістю алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин, налаштовують на здоровий спосіб життя	
	Батько	Мати
Додаткова інформація/коментарі від дитини, батьків, інших спеціалістів щодо задоволення потреб дитини:		

--

3.2. НАВЧАННЯ ТА ДОСЯГНЕННЯ		
Дитина	Батьківський потенціал	
<u>Звернути увагу на такі параметри, враховуючи вікові особливості дитини:</u> мова, мовлення, пам'ять, зосередженість та увага під час бесіди (занять/ігор), успішність, відвідуваність навчального закладу, реабілітаційної установи, мотивація до навчання, ігор, пізнавальний інтерес, позашкільна освіта, досягнення у навчанні, спорті, особливі освітні потреби, здатність до творчості, уяви	<u>Звернути увагу на такі параметри:</u> наскільки батьки розпізнають та реагують на потреби дитини у навчанні, чи освітній та інтелектуальний рівень дитини забезпечується за рахунок підтримки, взаємодії, стимулювання та доступу до ресурсів громади, чи висувають батьки до дитини адекватні вимоги щодо навчання та досягнень дитини	
	Батько	Мати
Додаткова інформація/коментарі від дитини, батьків, інших спеціалістів щодо задоволення потреб дитини:		

3.3. ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК		
Дитина	Батьківський потенціал	
<p><u>Звернути увагу на такі параметри, враховуючи вікові особливості дитини:</u></p> <p>наявність: прив'язаності, фобій, страхів, відчуття ізольованості, самотності, специфічних емоційних реакцій (капризність, істеричність), стресостійкості, агресії, аутоагресії, жорстокості.</p> <p>Здатність: контролювати власні емоції, висловлювати почуття</p>	<p><u>Звернути увагу на такі параметри:</u> батьки задовольняють емоційні потреби дитини, формують почуття власної значущості, створюють безпечні, стабільні взаєностосунки, сприяють розвитку вміння до управління агресією, емпатією</p>	
	Батько	Мати
<p>Додаткова інформація/коментарі від дитини, батьків, інших спеціалістів щодо задоволення потреб дитини:</p>		

3.4. СІМЕЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ СТОСУНКИ		
Дитина	Батьківський потенціал	
<p><u>Звернути увагу на такі параметри, враховуючи вікові особливості дитини:</u></p> <p>побудова стабільних стосунків в сім'ї, з соціальним оточенням, допомога іншим, дружба, наявність асоціальних контактів, обережне ставлення до незнайомих, стиль життя, взаємодія з однолітками, дотримання правил та норм, прояви девіантної поведінки, втеча з дому</p>	<p><u>Звернути увагу на такі параметри:</u> наскільки батьки турбуються про дитину. Яку модель сім'ї засвоює дитина від своїх батьків. Чи сприяють батьки розумінню та дотриманню соціальних норм, правил взаємодії з оточенням. Чи створюють умови, щоб дитина почувала себе членом сім'ї. Чи має сім'я стабільні правила, традиції. Чи батьки управляють та встановлюють межі у вирішенні соціальних проблем</p>	
	Батько	Мати
<p>Додаткова інформація/коментарі від дитини, батьків, інших спеціалістів щодо задоволення потреб дитини:</p>		

3.5. САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ І САМОУСВІДОМЛЕННЯ		
Дитина	Батьківський потенціал	
<p><u>Звернути увагу на такі параметри, враховуючи вікові особливості дитини:</u></p> <p>сприйняття себе, знання власної та сімейної історії, відчуття приналежності (вік, стать, релігія, етнічність), впевненість в собі, соціально прийнятне мовлення та поведінка, визнання власних досягнень, почуття власної гідності</p>	<p><u>Звернути увагу на такі параметри:</u> чи сприяють пізнанню дитиною історії родини, її соціального та культурного походження, формуванню позитивної самооцінки дитини, її самоусвідомленню та чи навчають її прийнятним способам спілкуватися, поводитися в суспільстві. Чи турбуються про зовнішній вигляд дитини</p>	
	Батько	Мати
<p>Додаткова інформація/коментарі від дитини, батьків, інших спеціалістів щодо задоволення потреб дитини:</p>		

3.6. САМООБСЛУГОВУВАННЯ		
Дитина	Батьківський потенціал	
<p><u>Звернути увагу на такі параметри, враховуючи вікові особливості дитини:</u></p> <p>ступінь самостійності, наявність обмежень та правил, здатність просити про допомогу, приймати рішення, навички гігієни, догляду за собою та одягом, самостійність відповідно до віку, хатні обов'язки</p>	<p><u>Звернути увагу на такі параметри:</u> наскільки батьки усвідомлюють і задовольняють потребу дитини в автономії. Чи навчають та контролюють її самообслуговування на відповідному її віку рівні. Чи забезпечена дитина засобами догляду за собою, в тому числі засобами гігієни. Чи хвалять дитину за вияви самостійності, здобутки в самообслуговуванні</p>	
	Батько	Мати
<p>Додаткова інформація/коментарі від дитини, батьків, інших спеціалістів щодо задоволення потреб дитини:</p>		

Підсумок щодо стану задоволення потреб дитини

Сильні сторони	Слабкі сторони

Підсумок щодо можливості батьків задовольняти потреби дитини

Батько

Сильні сторони	Слабкі сторони

Мати

Сильні сторони	Слабкі сторони

4. Фактори сім'ї та середовища, що впливають на дитину та її сім'ю² (особу)

4.1. Історія сім'ї (особи)

Історія (досвід) дитинства батьків, значні зміни в складі сім'ї (особи), важливі події в житті та їхнє значення для членів сім'ї (особи), захворювання, травмуючі події, залежності, насильство, кримінальний досвід, антисоціальна поведінка взаємостосунків у сім'ї, наявність конфліктів

Сильні сторони	Слабкі сторони

<p>4.2. Родичі</p> <p>Хто є родичами сім'ї (особи), де вони проживають, яку підтримку надають сім'ї (особі), у тому числі щодо виховання і розвитку дитини, хто з родичів першим відгукнеться і допоможе у випадку гострої необхідності</p>	
Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>4.3. Житлово-побутові умови</p> <p>Наявність житла, санітарно-гігієнічні умови, наявність місця для сну, навчальних занять дитини, забезпеченість житла газо-, електро-, водопостачанням</p>	
Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>4.4. Зайнятість</p> <p>Графік роботи батьків та його вплив на догляд, виховання і розвиток дитини. Яким чином робота чи її відсутність розцінюється членами сім'ї (особою)</p>	
Сильні сторони	Слабкі сторони

4.5. Доходи	
Прибуток сім'ї (особи), наявність соціальних виплат. Яким чином сім'я (особа) використовує ресурси, розподіляє бюджет	
Сильні сторони	Слабкі сторони
4.6. Соціальна інтеграція	
Залучення сім'ї (особи) у соціальне життя громади, поінформованість про діяльність соціальних служб, наявність соціальної підтримки	
Сильні сторони	Слабкі сторони
4.7. Ресурси громади	
Наявність закладів освіти, охорони здоров'я, позашкільних навчальних закладів, магазинів, транспорту, клубів за місцем проживання. Рівень злочинності, безробіття	
Сильні сторони	Слабкі сторони

5. Висновок оцінки потреб дитини та її сім'ї, сім'ї (особи) (комплексної)

Завдання щодо задоволення потреб дитини/дітей, сім'ї (особи):

Завдання щодо підвищення батьківського потенціалу:

Завдання щодо підсилення чи мінімізації впливу факторів сім'ї та середовища:

Коментарі дитини/дітей (особи) щодо процесу та результатів оцінки потреб

Коментарі батьків щодо процесу та результатів оцінки потреб

Відмітка про ознайомлення членів сім'ї із результатами оцінки потреб:

Я,

Я,

_____,

_____, ознайомлений(а) з

ознайомлений(а) з результатами оцінки потреб:

оцінки потреб:

погоджуюсь не погоджуюсь

маю окрему думку.

погоджуюсь не погоджуюсь

маю окрему думку.

Відповідно до Закону України „Про захист персональних даних” даю згоду на обробку персональних даних.

Відповідно до Закону України „Про захист персональних даних” даю згоду на обробку персональних даних.

Підпис

Підпис

Спеціаліст, відповідальний за здійснення оцінки потреб:

(прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи)

підпис

Дата складання

20__

р

Додаток Ж

**Звіт про роботу
Інформаційно-соціального центру
Комунального закладу
«Харківської гуманітарно-педагогічної академії»
Харківської обласної ради
з 01.06.20-01.01. 2021 року**

Дата	Назва Форма	Час	Тренер	Програма	Заг. кіль. Учас ник.	З них ВПО	Стать		0-13		14-18		19-30		31-60	
							Ж	Ч	ВПО	Місц еві	ВПО	Місц еві	ВПО	Місц еві	ВПО	Місц еві
01.06	«Крокуємо у майбутнє разом»	15.00- 17.00	Белоліпцева О.В.	Ознайомлення з роботою Центру; ознайомлення з інтерактивною профілактичною настільною грою «Крок за кроком»	33	21	23	10		1	13		4	2	4	12

20.06	«Стоп насилъству» (тренінг)	11.00- 13.00	Белоліпцева О.В.	Протидія різним проявам насилъства серед категорій населення, що опинилися в складних життєвих обставинах	6	3	6				3	3				
21.06	Проведення кінозалу	11.00- 13.00	Морквян І.В.	Перегляд соціального кінофільму	2	2	2				2					
27.06	«Стоп насилъству» (тренінг)	11.00- 13.00	Белоліпцева О.В.	Протидія різним проявам насилъства серед категорій населення, що опинилися в складних життєвих обставинах	6	3	6				3	3				
29.06	Проведення кінозалу	11.00- 13.00	Морквян І.В., Хміль Н.А.	Перегляд соціального кінофільму	4		2	2			4					

04.07	«Стоп насильству» (тренінг)	12.00-14.00	Цибуліна І.В.	Протидія різним проявам насильства серед категорій населення, що опинилися в складних життєвих обставинах	6	3	6				3	3				
06.07	Проведення кінозалу	12.00-14.00	Тарасенко Н.В.	Перегляд соціального кінофільму	5	2	5				2	3				
11.07	Тренінгове заняття «Організація роботи волонтерів»	12.00-14.00	Лисенко Ю.О.	Вироблення навичок волонтерської роботи	8	3	8				2	2	3	1		
13.07	Тренінг «Три правила при зустрічі з ВІЧ»	11.00-13.00	Дмитрієва Д.С.	Профілактика інфекцій, що передаються статевим шляхом	6		6					6				
20.07	Тренінг «Формування здорового способу життя - запорука успішності»	11.00-13.00	Тарасенко Н.В.	Пропаганда здорового способу життя серед студентської молоді	8	2	8				2	4	2			

25.07	Тренінг «Формування лідерських якостей»	11.00- 13.00	Белоліпцева О.В.	Формування лідерських якостей серед ВПО												
27.07	Профілактична інтерактивна гра «Міфи і реальність про наркотики»	11.00- 13.00	Чернецька Ю.І.	Профілактика наркотичної залежності	10		4	6						6	4	
01.08	Тренінгове заняття «Адаптація та стресостійкість»	11.00- 13.00	Волкова К.С.	Вправи на подолання стресів пов'язані з перенесеними травмами	4	4	4				4					
03.08	Проведення кінозалу	11.00- 13.00	Хміль Н.А.	Перегляд соціального кінофільму	3	3					3					
08.08	Заняття «Інтернет- сервіси на допомогу здійснення самоосвіти»	11.00- 13.00	Морквян І.В.	Урок комп'ютерної грамотності	8	2	6	2			2			6		

10.08	Проведення форум-театру	11.00-13.00	Онипченко О.І.	Перегляд соціального театру та участь ВПО у ньому	7	5	2				7					
17.08	Тренінг «Сучасні проблеми молодих сімей в умовах трансформаційних змін»	11.00-13.00	Клімчук В.А. Гордієнко С.В.	Вправи з подолання основних сімейних конфліктів	8		8				8					
22.08	Проведення кінозалу	11.00-13.00	Чернецька Ю.О.	Перегляд соціального кінофільму	6		6				5		1			
29.08	Тренінгове заняття «Стоп насильство»	11.00-13.00	Белоліпцева О.В.	Протидія різним проявам насильства серед категорій населення, що опинилися в складних життєвих обставинах	6	3	6				3	3				

30.08	Тренінгове заняття «Робота з гнівом та страхами»	11.00-13.00	Бужинська С.М.	Практичні вправи з подолання агресивності	8		8					8				
05.09	«Давайте знайомитись»	15.00-17.00	Белоліпцева О.В.	Ознайомлення з роботою Центру студентів 1 курсів; ознайомлення з інтерактивною профілактичною настільною грою «Крок за кроком»	30	6	27	3			4	8	16	2		
07.09	Тренінг «Попередити розповсюдження ВІЧ-інфекції»	15.00-17.00	Дмитрієва Д.С.	Профілактика інфекцій, що передаються статевим шляхом	10	4	8	2			4	4	2			
12.09	Тренінг «Сучасні проблеми молодих сімей в умовах трансформаційних змін»	15.00-17.00	Клімчук В.А. Гордієнко С.М.	Вправи з подолання основних сімейних конфліктів	8		8				8					

14.09	«Давай знайомитись»	15.00-17.00	Цибуліна І.В.	Ознайомлення з роботою ВПО	18	3	15	3					15	3		
19.09	Впровадження ділової гри «Профілактика правопорушень»	15.00-17.00	Белоліпцева О.В.	Попередження деліквентної поведінки серед ВПО	12	1	12						11	1		
21.09	Лекція–диспут «Рівні можливості–рівні права»	15.00-17.00	Рассказова О.І.	Інформування про права ВПО	10	1	10						10	1		
26.09	Заняття з елементами тренінгу «Формування здорового способу життя» для студентів 1 курсів	15.00-17.00	Чернецька Ю.І.	Вправи на активізацію мотивації до здорового способу життя	24	4	21	3			4	21				
28.09	Лекція–диспут «Сексуальне виховання» для студентів 1 курсів	15.00-17.00	Онипченко О.І.	Інформування про хвороби, що передаються статевим шляхом та засоби їх попередження	16	4	13	3			4	12				

29.09	Тренінгове заняття «Уміє управляти собою»	15.00-17.00	Тарасенко Н.В.	Вправи на попередження агресивності та депресивності	8		8					8				
03.10	Презентація настільних ігор та методичних матеріалів з попередження ризиків серед молоді	15.00-17.00	Цибуліна І.В.	Впровадження соціальних настільних ігор спрямованих на попередження девіантної поведінки	13	2	13				2	11				
05.10	Бесіда «Роль менеджменту у соціальній роботі»	15.00-17.00	Онипченко О.І.	Інформування про основні соціальні інститути з надання соціальної допомоги	11	4	8	3			4	7				
09.10	Заняття Гендерного відкритого університету	9.00-16.00	Рассказова О.І. (Ісаєва Т.А)	Формування гендерної культури фахівців соціальної сфери, що працюють з ВПО	22		17	5								22

10.10	Урок фінансової грамотності	15.00-17.00	Ібрагім Ю.С. Гордієнко С.М.	Формування фінансової грамотності ВПО	8		8					8				
11.10	Заняття Гендерного відкритого університету	9.00-16.00	Белоліпцева О.В. (Преображенська В.А.)	Формування гендерної культури фахівців соціальної сфери, що працюють з ВПО	22		17	5							22	
17.10	Заняття Гендерного відкритого університету	9.00-16.00	Рассказова О.І. (Ткаченко М.)	Формування гендерної культури фахівців соціальної сфери, що працюють з ВПО	22		17	5							22	
18.10	Заняття Гендерного відкритого університету	9.00-16.00	Чернецька Ю.І.	Формування гендерної культури фахівців соціальної сфери, що працюють з ВПО	22		17	5							22	
20.10	Заняття Гендерного відкритого	9.00-16.00	Белоліпцева О.В. Лисенко	Формування гендерної	22		17	5							22	

	університету		Ю.О.	культури фахівців соціальної сфери, що працюють з ВПО												
24.10	Тренінг для студентів 1 та 3 курсів «Попередження конфліктності»	15.00-17.00	Белоліпцева О.В. (Преображенська В.)	Вправи на подолання конфліктної поведінки	13	4	13				4	9				
26.10	Корисні Інтернет-ресурси для самоосвіти	15.00-17.00	Хміль Н.А.	Урок інформатики з інформуванням про сучасні можливості Інтернету	6	1	6				1	5				
27.10	Зустріч громадських посередників	15.00-17.00	Преображенська В. (Белоліпцева О.В.)	Інформування ВПО	22		17	5					10		12	
31.10	Семінар-практикум для студентів-волонтерів «Психологічні стани та розлади серед осіб, що зазнали впливу травматичних	15.00-17.00	Преображенська В. (Белоліпцева О.В.)	Інформування ВПО; подолання емоційних стресів ВПО	11	4	11				4	5	3	2		

	подій війни», «Соціально- психологічне консультування з актуальних питань переселенців»																
02.11	Тренінг для студентів з Донецької та Луганської областей «Мое майбутнє в моїх руках»	15.00- 17.00	Белоліпцева О.В	Формування навичок самостійного вирішення СЖО	6	6	6				6						
07.11	Створення онлайн- презентацій для представлення проектів	15.00- 17.00	Морквян І.В.		3	1	3				1	2					
09.11	Психологічний тренінг	15.00- 17.00	Шукалова		8	2	8				2	6					
14.11	Урок Школи Гендерного волонтерства	15.00- 17.00	Преображен ська В. (Цибуліна І.В.)		22	2	21	1					20	2			
16.11	Урок Школи Гендерного волонтерства	15.00- 17.00	Преображен ська В. (Рассказова О.І.)		22	2	21	1					20	12			

21.11	Година спілкування із переселенцями на тему: “Конфлікт и та шлях їх розв'язання”	15.00-17.00	Бужинська С.М.		12	1	9	3			1	6	5	12		
23.11	Урок Школи Гендерного волонтерства	15.00-17.00	Преображенська В. (Расказова О.І.)		22	2	21	1					20	6		
28.11	Урок Школи Гендерного волонтерства	15.00-17.00	Преображенська В. (Расказова О.І.)		22	2	21	1					20			
30.11	Урок Школи Гендерного волонтерства	15.00-17.00	Преображенська В. (Расказова О.І.)		22	2	21	1					20	2		
05.12	Інтерактивна зустріч “Протидія насильства в родині, які опинилися в складних життєвих обставинах”	15.00-17.00	Чернецька Ю.І.		13	1	8	5					12	1		

07.12	Організація дозвілля за допомогою Інтернет-сервісів	15.00-17.00	Хміль Н.А.		5	-	5					5				7
12.12	Тренінг комунікативних навичок	15.00-17.00	Лисенко Ю.О. Бужинська С.М.		6	6	6				6					
19.12	Тренінг формування конструктивної позиції студентів у вирішенні внутрішньоособистісних протиріч.	15.00-17.00	Нестеренко Т.С.		10	2	5	5			2	8				4
26.12	Організація дозвілля за допомогою Інтернет-сервісів	15.00-17.00	Морквян І.В.		4	-	4					4				
Примітка: кількість осіб вказана з урахуванням того, що деякі користувачі послугами центру були учасниками роботи декілька разів (приймали участь і у тренінгах, і в лекціях тощо)					702	173	610	85		1	137	164	208	59	154	23

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

61001, м. Харків, провулок Руставелі, 7, тел/ факс (057) 732-46-30, e-mail hgpa@kharkov.com
Розрахунковий рахунок UA428201720344200004000032413, UA828201720344291004200032413,
UA858201720344201004300032413 Держказначейська служба України м.Київ
МФО 820172, Код 02125591

08.04.2021 № 232/101-13

на № _____ від _____

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження

Квітко Наталії Миколаївни

на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 231 Соціальна робота

з теми «Соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти»

Упродовж 2018-2020 років у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради здійснювалась дослідно-експериментальна робота Квітко Н.М. за темою свого дисертаційного дослідження.

Аспіранткою Квітко Н.М. проведено опитування здобувачів освіти, з числа вимушено переміщених осіб, з метою виявлення основних потреб вимушених переселенців зі сходу України, щодо ступеня задоволеністю отриманих послуг за результатами якого було розроблено та впроваджено комплекс заходів, спрямованих на формування знань, умінь, навичок подолання складних життєвих обставин, адаптації до нових умов, прочитано лекції, проведено семінарські та практичні заняття за спеціально розробленою тематикою, впроваджено комплексну тренінгову програму, що враховує ключові проблеми вимушених переселенців. Це сприяло покращенню психоемоційного стану вимушених переселенців та сформованості комунікативних навичок інтеграції групи в спільну діяльність.

Змістово-технологічне забезпечення запропоноване аспіранткою Квітко Н.М. було впроваджено у Красноградському педагогічному фаховому коледжі та Балакліївському педагогічному фаховому коледжі, які є структурними підрозділами Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Результати апробації матеріалів дисертаційного дослідження було обговорено на засіданні кафедри соціальної роботи (протокол №9 від 15.04 2021 р.)

Проректор
з науково-педагогічної роботи

Іван СТЕПАНЕЦЬ

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
АСОЦІАЦІЯ БАГАТОДІТНИХ СІМЕЙ
«АММА»

Код ЄДРПОУ 22704894
61184 Харків,
вул. Дружби народів, б. 233, кв.37
т. 778-28-02, 068-065-76-86

Пр. в АКРБ "Скай-банк"
UA333512540000002600900218207
МФО банку 351254

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ *НА-18*
виг 21.04.2021р.
результатів дисертаційного дослідження
Квітко Наталії Миколаївни
на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 231 Соціальна робота
з теми «Соціально-педагогічний супровід внутрішньо
переміщених осіб у закладах вищої освіти»

У громадській організації «Асоціація багатодітних сімей «АММА» протягом 2018-2020 років було здійснено дослідно-експериментальну роботу Квітко Н.М. за темою її дисертаційного дослідження та впроваджено змістово-технологічне забезпечення соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти.

Аспірантка Квітко Н.М. провела анкетування серед вимушено переміщених осіб. За результатами дослідження Квітко Н.М. було запропоновано та впроваджено тренінгову програму, яка враховує ключові проблеми вимушених переселенців.

Аналіз результативності експериментальної роботи дозволяє зробити висновок щодо ефективності соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти та доцільність упровадження його результатів у практику діяльності роботи громадських організацій та закладів вищої освіти.

Президент

ГО «Асоціація багатодітних сімей «АММА»

Юлія ІБРАГІМ

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703
тел./факс: (06461) 2-40-61, 097-567-20-45
e-mail: mail@luguniv.edu.ua, www.luguniv.edu.ua

07.06.2021 № 1/485

ДОВІДКА

про впровадження
матеріалів дисертаційної роботи
«Соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб
у закладах вищої освіти»
здобувачки 3-го року навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської обласної ради
за спеціальністю 231 Соціальна робота
Квітко Наталії Миколаївни

Здобувачка освіти Квітко Н. М. протягом 2019-2021 років на базі Луганського національного університету імені Тараса Шевченка здійснювала дослідно-експериментальну роботу за темою дослідження «Соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти».

Квітко Н. М. провела констатувальний та контрольний етапи дослідження, зокрема виявлення серед студентської молоді, які мають статус внутрішньо переміщених осіб, рівня їх соціальної адаптації, поінформованості про послуги, які надаються ЗВО, визначення основних потреб, виявлення ступеня задоволеності отриманими послугами тощо. За результатами дослідження Квітко Н.М. було запропоновано комплексну програму, яка враховує ключові проблеми внутрішньо переміщених осіб.

Доктор педагогічних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Леонід ВАХОВСЬКИЙ